

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ПРАВО

і БЕЗПЕКА

Науковий журнал

№ 4 (75) 2019

DOI: 10.32631/pb.2019.4

Засновник та видавець –
Харківський національний університет внутрішніх справ

Виходить 4 рази на рік

Заснований у травні 2002 р.

Журнал посів II місце в конкурсі на краще наукове періодичне видання в системі МВС України у 2017, 2012 та 2010 роках, III місце – у 2014 році

Харків 2020

Журнал належить до категорії «В» Переліку наукових фахових видань України (п. 3 наказу МОН України від 15.01.2018 № 32) і є фаховим з юридичних наук (наказ МОН України від 12.05.2015 № 528) та із психологічних наук (спеціальність 19.00.06 «Юридична психологія») (наказ МОН України від 06.03.2015 № 261)

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ, протокол № 13 від 24.12.2019

Головний редактор: *О. І. Безпалова*, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України (Харківський національний університет внутрішніх справ, Україна)

Заступник головного редактора: *С. О. Шатрава*, доктор юридичних наук, професор (ХНУВС, Україна)

Відповідальний секретар редколегії: *Л. С. Кацалап*, кандидат юридичних наук (ХНУВС, Україна)

Редакційна колегія журналу:

С. Є. Абламський, кандидат юридичних наук (ХНУВС, Україна)

О. С. Бакумов, кандидат юридичних наук, доцент (ХНУВС, Україна)

В. І. Барко, доктор психологічних наук, професор (Державний науково-дослідний інститут МВС України (м. Київ), Україна)

К. Л. Бугайчук, кандидат юридичних наук, доцент (ХНУВС, Україна)

Т. І. Гудзь, кандидат юридичних наук, доцент (ХНУВС, Україна)

П. ван Дайне, доктор філософії, професор (Утрехтський університет, Нідерланди)

О. В. Джафарова, доктор юридичних наук, професор (ХНУВС, Україна)

А. Ді Ронко, доктор філософії в галузі кримінології (Есекський університет (м. Колчестер), Сполучене Королівство)

О. О. Євдокімова, доктор психологічних наук, професор (ХНУВС, Україна)

М. А. Клочко, доктор філософії в галузі соціології, доцент (Університет штату Огайо (м. Меріон), США)

К. фон Лампе, доктор філософії в галузі кримінального права та кримінології (Берлінська школа економіки та права, Німеччина)

О. М. Литвинов, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (ХНУВС, Україна)

А. Марковська, доктор філософії (Університет Англія Раскін (м. Кембридж), Сполучене Королівство)

М. І. Марчук, кандидат юридичних наук, доцент (ХНУВС, Україна)

К. Ю. Мельник, доктор юридичних наук, професор (ХНУВС, Україна)

У. Б. Михайлишин, доктор психологічних наук, доцент (Ужгородський національний університет, Україна)

Ю. В. Орлов, доктор юридичних наук, доцент (ХНУВС, Україна)

В. Б. Пчелін, доктор юридичних наук, доцент (ХНУВС, Україна)

В. В. Россіхін, доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України (Харківський національний університет радіоелектроніки, Україна)

Г. В. Россіхіна, доктор юридичних наук, доцент (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)

О. Ю. Салманова, доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України (ХНУВС, Україна)

А. Серджі, доктор філософії в галузі соціології та кримінології (Есекський університет (м. Колчестер), Сполучене Королівство)

О. О. Сердюк, кандидат соціологічних наук, доцент (ХНУВС, Україна)

В. В. Сокурєнко, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (ХНУВС, Україна)

М. В. Стацак, доктор юридичних наук, професор (ХНУВС, Україна)

Р. Л. Степанюк, доктор юридичних наук, професор (ХНУВС, Україна)

О. І. Федоренко, доктор педагогічних наук, професор (ХНУВС, Україна)

Д. В. Швець, кандидат педагогічних наук, доцент (ХНУВС, Україна)

Л. О. Шевченко, кандидат психологічних наук, доцент (ХНУВС, Україна)

В. В. Шендрік, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (ХНУВС, Україна)

М. Г. Щербаковський, доктор юридичних наук, доцент (ХНУВС, Україна)

М. Ягер, доктор філософії, професор кримінології (Люблянський університет, Словенія)

☞ Статті журналу проходять рецензування, яке організують члени редколегії. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

☞ Журнал включено до міжнародної наукометричної бази «Index Copernicus International», доступ до паспорту видання: <https://journals.indexcopernicus.com/++p24783657,3.html>.

☞ Електронна копія журналу безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті видання (<http://pb.univd.edu.ua>) і на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України (<http://nbuv.gov.ua/j-tit/PiB>). Повний актуальний перелік баз, репозитаріїв, бібліотек, каталогів можна побачити на сайті видання.

☞ Доступ до профілю журналу в Google Академії: <https://scholar.google.com/citations?user=Vi9GuiIAAAA>.

☞ При передруку посилання на журнал «Право і безпека» обов'язкове.

ХАРЬКОВСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

ПРАВО

и БЕЗОПАСНОСТЬ

Научный журнал

№ 4 (75) 2019

DOI: 10.32631/pb.2019.4

Основатель и издатель –
Харьковский национальный университет внутренних дел

Выходит 4 раза в год

Основан в мае 2002 г.

Журнал занял II место в конкурсе на лучшее научное периодическое издание в системе МВД Украины в 2017, 2012 и 2010 годах, III место – в 2014 году

Харьков 2020

Журнал относится к категории «В» Перечня научных профессиональных изданий Украины (п. 3 приказа МОН Украины от 15.01.2018 № 32) и является профессиональным по юридическим наукам (приказ МОН Украины от 12.05.2015 № 528) и по психологическим наукам (спец. 19.00.06 «Юридическая психология») (приказ МОН Украины от 06.03.2015 № 261)

Рекомендован к печати и к распространению через сеть Интернет Учёным советом Харьковского национального университета внутренних дел, протокол № 13 от 24.12.2019

Главный редактор: *О. И. Беспалова*, доктор юридических наук, профессор, заслуженный деятель науки и техники Украины (Харьковский национальный университет внутренних дел, Украина)

Заместитель главного редактора: *С. А. Шатрава*, доктор юридических наук, профессор (ХНУВД, Украина)

Ответственный секретарь редколлегии: *Л. С. Кацалап*, кандидат юридических наук (ХНУВД, Украина)

Редакционная коллегия журнала:

С. Е. Абламский, кандидат юридических наук (ХНУВД, Украина)

А. С. Бакумов, кандидат юридических наук, доцент (ХНУВД, Украина)

В. И. Барко, доктор психологических наук, профессор (Государственный научно-исследовательский институт МВД Украины (г. Киев), Украина)

К. Л. Бугайчук, кандидат юридических наук, доцент (ХНУВД, Украина)

Т. И. Гудзь, кандидат юридических наук, доцент (ХНУВД, Украина)

П. ван Дайне, доктор философии, профессор (Утрехтский университет, Нидерланды)

Е. В. Джафарова, доктор юридических наук, профессор (ХНУВД, Украина)

А. Ди Ронко, доктор философии в области криминологии (Эссекский университет (г. Колчестер), Объединённое Королевство)

Е. А. Евдокимова, доктор психологических наук, профессор (ХНУВД, Украина)

М. А. Клочко, доктор философии в области социологии, доцент (Университет штата Огайо (г. Мэрион), США)

К. фон Лампе, доктор философии в области уголовного права и криминологии (Берлинская школа экономики и права, Германия)

А. Н. Литвинов, доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист Украины (ХНУВД, Украина)

А. Марковская, доктор философии (Университет Англия Раскин (г. Кембридж), Объединённое Королевство)

Н. И. Марчук, кандидат юридических наук, доцент (ХНУВД, Украина)

К. Ю. Мельник, доктор юридических наук, профессор (ХНУВД, Украина)

У. Б. Михайлишин, доктор психологических наук, доцент (Ужгородский национальный университет, Украина)

Ю. В. Орлов, доктор юридических наук, доцент (ХНУВД, Украина)

В. Б. Пчелин, доктор юридических наук, доцент (ХНУВД, Украина)

В. В. Россихин, доктор юридических наук, профессор, заслуженный работник образования Украины (Харьковский национальный университет радиотехники, Украина)

Г. В. Россихина, доктор юридических наук, доцент (Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, Украина)

Е. Ю. Салманова, доктор юридических наук, профессор, заслуженный работник образования Украины (ХНУВД, Украина)

А. Серджи, доктор философии в области социологии и криминологии (Эссекский университет (г. Колчестер), Объединённое Королевство)

А. А. Сердюк, кандидат социологических наук, доцент (ХНУВД, Украина)

В. В. Сокурченко, доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист Украины (ХНУВД, Украина)

Н. В. Стацак, доктор юридических наук, профессор (ХНУВД, Украина)

Р. Л. Степанюк, доктор юридических наук, профессор (ХНУВД, Украина)

Е. И. Федоренко, доктор педагогических наук, профессор (ХНУВД, Украина)

Д. В. Швец, кандидат педагогических наук, доцент (ХНУВД, Украина)

Л. А. Шевченко, кандидат психологических наук, доцент (ХНУВД, Украина)

В. В. Шендрик, доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист Украины (ХНУВД, Украина)

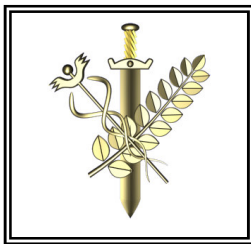
М. Г. Щербаковский, доктор юридических наук, доцент (ХНУВД, Украина)

М. Ягер, доктор философии, профессор криминологии (Люблянский университет, Словения)

- ☒ Статьи журнала проходят рецензирование, которое организуют члены редколлегии. Мнения авторов могут не совпадать с позицией редколлегии.
- ☒ Журнал включён в международную наукометрическую базу «Index Copernicus International», доступ к паспорту издания: <https://journals.indexcopernicus.com/++p24783657.3.html>.
- ☒ Электронная копия журнала бесплатно размещается в открытом доступе на сайте издания (<http://pb.univd.edu.ua>) и на сайте Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского НАН Украины (<http://nbuv.gov.ua/j-tit/PiB>). Полный актуальный перечень баз, репозитариев, библиотек, каталогов можно увидеть на сайте издания.
- ☒ Доступ к профилю журнала в Google Академии: <https://scholar.google.com/citations?user=Vi9GuiAAAAJ>.
- ☒ При перепечатке ссылка на журнал «Право и безопасность» обязательна.

KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS

LAW

and SAFETY

Scientific journal

No. 4(Vol. 75) 2019

DOI: 10.32631/pb.2019.4

Founder and publisher –
Kharkiv National University of Internal Affairs

The frequency: 4 issues per year

Founded in May, 2002

In 2017, 2012 and 2010 the journal was ranked the 2nd,
and in 2014 took the 3rd place in the contests for the best scientific,
educational and periodical edition within the system of the Ministry
of Internal Affairs of Ukraine in the category “scientific periodicals”

Kharkiv 2020

The journal belongs to the category "B" of the List of scientific professional editions of Ukraine (p. 3 of the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated from January 15, 2018, No. 32) and is a professional edition in the field of juridical science and in psychology (legal psychology)

Recommended for publishing and distribution through Internet by the Academic Council of Kharkiv National University of Internal Affairs, protocol No. 13 dated from December 24, 2019

Chief Editor: *O. I. Bezpalova*, Doctor of Juridical Sciences, Professor, Honored Worker of SciTech of Ukraine (Kharkiv National University of Internal Affairs, *Ukraine*)

Deputy Editor: *S. O. Shatrava*, Doctor of Juridical Sciences, Professor (KhNUIA, *Ukraine*)

Executive Secretary of Editorial Board: *L. S. Katsalap*, Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.) (KhNUIA, *Ukraine*)

Editorial Board:

- S. Ye. Ablamskyi*, Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.) (KhNUIA, *Ukraine*)
O. S. Bakumov, Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.), Docent (KhNUIA, *Ukraine*)
V. I. Barko, Doctor of Psychological Sciences, Professor (State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine (Kyiv), *Ukraine*)
K. L. Buhaichuk, Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.), Docent (KhNUIA, *Ukraine*)
P. C. van Duyne, Ph.D., Professor (University of Utrecht, *Netherlands*)
O. V. Dzhafarova, Doctor of Juridical Sciences, Professor (KhNUIA, *Ukraine*)
O. I. Fedorenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (KhNUIA, *Ukraine*)
T. I. Gudz, Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.), Docent (KhNUIA, *Ukraine*)
M. Jager, Ph.D., Professor (University of Ljubljana, *Slovenia*)
M. Klochko, Ph.D., Associate Professor (Ohio State University (Marion), *USA*)
K. von Lampe, Ph.D. (Berlin School of Economics and Law, *Germany*)
O. M. Lytvynov, Doctor of Juridical Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine (KhNUIA, *Ukraine*)
M. I. Marchuk, Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.), Docent (KhNUIA, *Ukraine*)
A. Markovska, Ph.D. (Anglia Ruskin University, Cambridge, *United Kingdom*)
K. Yu. Melnyk, Doctor of Juridical Sciences, Professor (KhNUIA, *Ukraine*)
U. B. Mykhaylyshyn, Doctor of Psychological Sciences, Docent (Uzhhorod National University, *Ukraine*)
Yu. V. Orlov, Doctor of Juridical Sciences, Docent (KhNUIA, *Ukraine*)
V. B. Pchelin, Doctor of Juridical Sciences, Docent (KhNUIA, *Ukraine*)
A. Di Ronco, Ph.D. (University of Essex (Colchester), *United Kingdom*)
V. V. Rossikhin, Doctor of Juridical Sciences, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine (Kharkiv National University of Radio Electronics, *Ukraine*)
H. V. Rossikhina, Doctor of Juridical Sciences, Docent (V. N. Karazin Kharkiv National University, *Ukraine*)
O. Yu. Salmanova, Doctor of Juridical Sciences, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine (KhNUIA, *Ukraine*)
O. O. Serdiuk, Candidate of Sociological Sciences (Ph.D.), Docent (KhNUIA, *Ukraine*)
A. Sergi, Ph.D. (University of Essex (Colchester), *United Kingdom*)
M. G. Shcherbakovskyyi, Doctor of Juridical Sciences, Docent (KhNUIA, *Ukraine*)
L. O. Shevchenko, Candidate of Psychological Sciences (Ph.D.), Docent (KhNUIA, *Ukraine*)
V. V. Shendryk, Doctor of Juridical Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine (KhNUIA, *Ukraine*)
D. V. Shvets, Candidate of Pedagogical Sciences (Ph.D.), Docent (KhNUIA, *Ukraine*)
V. V. Sokurenko, Doctor of Juridical Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine (KhNUIA, *Ukraine*)
M. V. Stashchak, Doctor of Juridical Sciences, Professor (KhNUIA, *Ukraine*)
R. L. Stepaniuk, Doctor of Juridical Sciences, Professor (KhNUIA, *Ukraine*)
O. O. Yevdokimova, Doctor of Psychological Sciences, Professor (KhNUIA, *Ukraine*)

- ☞ Journal's articles undergo peer review organized by the members of the Editorial Board. The views of the authors may not coincide with the position of the Editorial Board.
- ☞ **The journal is included into the international scientometrical database "Index Copernicus International"**, access to the edition's passport: <https://journals.indexcopernicus.com/++p24783657.3.html>.
- ☞ E-copy of the journal is available free of charge on **the website of the edition (<http://pb.univd.edu.ua>)** and on the website of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi of the National Academy of Sciences of Ukraine (<http://nbuv.gov.ua/j-tit/PiB>). The full up-to-date list of bases, repositories, libraries, catalogs can be observed on the website of the edition.
- ☞ Access to the Google Scholar journal's profile: <https://scholar.google.com/citations?user=Vi9GuiAAAAJ>.
- ☞ The reference to the journal "Law and Safety" is obligatory in case of reprinting.

ЗМІСТ

СТАТТЯ НОМЕРА

САМБОР М. А.
Джерела права на свободу мирних зібрань..... 13

БІЛОУС Т. Л.
Аспекти вивчення саморегуляції психічних станів працівників
органів внутрішніх справ України у професійній діяльності..... 24

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА ПРАВА ЛЮДИНИ

СЕНДЕЦЬКА О. В.
Свобода вираження поглядів у Конституції США: становлення та розвиток..... 30

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПОЛІЦЕЇСТИКА

БАЙДЮК І. І.
Генезис інституту взаємодії Державної прикордонної служби України
з іншими правоохоронними органами 38

БІЛА В. Р.
Адміністративний договір як правова форма публічного адміністрування:
оновлення доктринальних підходів..... 43

ІГОНІН Р. В., ВІКТОРЧУК М. В.
Особливості адміністративно-правових засобів охорони земель лісового фонду України..... 49

РОГОЗІННИКОВА К. С.
Методи адміністративно-правової охорони податкових відносин:
теоретико-правове дослідження..... 53

СТЕБЛЯНКО А. В.
Адміністративно-правовий статус правоохоронних органів як суб'єктів взаємодії
з фінансовими установами у сфері протидії легалізації злочинних доходів 59

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ ТА БОРОТЬБА З КОРУПЦІЄЮ

КОТЛУБАЄВА К. С.
Характеристика особи злочинця, який вчиняє введення
в оману суду або іншого уповноваженого органу..... 65

МОХАММАД АЛІ ЗОХУРІАН
Статистичне порівняння піратства та збройних пограбувань з акцентом на Південно-
Китайське море – протоку Малакка та Перську затоку – ормузьку протоку (англ.) 71

ЕМПІРИЧНЕ ПРАВОЗНАВСТВО

ГРИНЬКО Л. П.
Формалізація методів у криміналістиці..... 86

РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

ЛУКАШОВ Р. С.
Новели Закону України «Про товариства з обмеженою
та додатковою відповідальністю»..... 91

РЕЦЕНЗІИ

СОКУРЕНКО В. В.

Рецензія на монографію «Публічне адміністрування в органах Національної поліції України», підготовлену кандидатом юридичних наук, доцентом Костянтином Леонідовичем Бугайчуком.....97

ДО УВАГИ АВТОРІВ І ЧИТАЧІВ НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРАВО І БЕЗПЕКА»

Знайомимо з членами редколегії.....100

Сторінка редакції.....104

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬЯ НОМЕРА

САМБОР Н. А. Источники права на свободу мирных собраний (укр.).....	13
БЕЛОУС Т. Л. Аспекты изучения саморегуляции психического состояния работников органов внутренних дел Украины в профессиональной деятельности (укр.).....	24

НАЦИОНАЛЬНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ И ПРАВА ЧЕЛОВЕКА

СЕНДЕЦКАЯ О. В. Свобода выражения мнения в Конституции США: становление и развитие (укр.).....	30
---	----

АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО И ПОЛИЦЕИСТИКА

БАЙДЮК И. И. Генезис института взаимодействия Государственной пограничной службы Украины с другими правоохранительными органами (укр.).....	38
БЕЛАЯ В. Р. Административный договор как правовая форма публичного администрирования: обновление доктринальных подходов (укр.).....	43
ИГОНИН Р. В., ВИКТОРЧУК М. Особенности административно-правовых средств охраны земель лесного фонда Украины (укр.).....	49
РОГОЗИННИКОВА Е. С. Методы административно-правовой охраны налоговых отношений: теоретико-правовое исследование (укр.).....	53
СТЕБЛЯНКО А. В. Административно-правовой статус правоохранительных органов как субъектов взаимодействия с финансовыми учреждениями в сфере противодействия легализации преступных доходов (укр.).....	59

ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ ПРЕСТУПНОСТИ И БОРЬБА С КОРРУПЦИЕЙ

КОТЛУБАЕВА К. С. Характеристика личности преступника, совершающего введение в заблуждение суда или другого уполномоченного органа (укр.).....	65
МОХАММАД АЛИ ЗОХУРИАН Статистическое сравнение пиратства и вооруженных ограблений с акцентом на Южно- Китайском море – проливе Малакка и Персидском заливе – Ормузском проливе (англ.).....	71

ЭМПИРИЧЕСКОЕ ПРАВОВЕДЕНИЕ

ГРИНЬКО Л. П. Формализация методов в криминалистике (укр.).....	86
--	----

РЕФОРМИРОВАНИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

ЛУКАШОВ Р. С. Новеллы Закона Украины «Об обществах с ограниченной и дополнительной ответственностью» (укр.).....	91
--	----

РЕЦЕНЗИИ

СОКУРЕНКО В. В.

Рецензия на монографию «Публичное администрирование в органах Национальной полиции Украины», подготовленную кандидатом юридических наук, доцентом Константином Леонидовичем Бугайчуком (укр.).....97

ВНИМАНИЮ АВТОРОВ И ЧИТАТЕЛЕЙ НАУЧНОГО ЖУРНАЛА «ПРАВО И БЕЗОПАСНОСТЬ»

Знакомим с членами редколлегии (укр.).....100

Страничка редакции (укр.).....104

CONTENT

THE ARTICLE OF THE NUMBER

SAMBOR M. A.
Sources of the Right to Freedom of Peaceful Assembly (*Ukr*) 13

BILOUS T. L.
Aspects of Studying Self-Adjustment of Mental States of the Employees of Internal Affairs Agencies of Ukraine within Professional Activity (*Ukr*) 24

NATIONAL SECURITY AND HUMAN RIGHTS

SENDETSKAYA O. V.
Freedom of Expression in the US Constitution: Formation and Development (*Ukr*) 30

ADMINISTRATIVE LAW AND POLICING

BAIDYUK I. I.
Genesis of the Institute of Interaction of the State Border Guard Service of Ukraine with Other Law Enforcement Agencies (*Ukr*) 38

BILA V. R.
Administrative Contract as a Legal Form of Public Administration: Updating Doctrinal Approaches (*Ukr*) 43

IGONIN R. V., VIKTORCHUK M. V.
Features of Administrative and Legal Regulation of Protecting Forestry Fund Land in Ukraine (*Ukr*) 49

ROHOZINNIKOVA K. S.
Methods of Administrative and Legal Protection of Tax Relations: Theoretical and Legal Study (*Ukr*) 53

STEBLIANKO A. V.
Administrative and Legal Status of Law Enforcement Agencies as Subjects of Interaction with Financial Institutions in the Sphere of Combating the Legalization of Criminal Proceeds (*Ukr*) 59

CRIME COUNTERACTION AND COMBATING CORRUPTION

KOTLUBAEVA K. S.
Characteristics of Offender's Personality who Commits False Suggestion of the Court or Other Authorized Agency (*Ukr*) 65

MOHAMMAD ALI ZOHOURIAN 71
Statistical Comparison of piracy and armed robbery with emphasis on the South China Sea - Malacca Strait and the Persian Gulf - Strait of Hormuz 71

EMPIRICAL LAW

GRYNKO L. P.
Formalization of Methods in Criminalistics (*Ukr*) 86

REFORM OF THE LEGISLATION

LUKASHOV R. S.
The Novelties of the Law of Ukraine "On Limited Liability and Additional Liability Companies" (*Ukr*) 91

REVIEWS

SOKURENKO V. V.
Public Administration within the Agencies of the National Police of Ukraine
(review on the monograph of K. L. Buhaichuk) (*Ukr*).....97

TO AUTHORS' OF SCIENTIFIC JOURNAL "LAW AND SAFETY" ATTENTION

Meet to Editorial Board Members (*Ukr*).....100
Editorial Board's Notes (*Ukr*).....104

СТАТТЯ НОМЕРА

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

УДК 342.729:351.752.2

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.4.01>

МИКОЛА АНАТОЛІЙОВИЧ САМБОР,

кандидат юридичних наук,
член-кореспондент Національної академії
наук вищої освіти України (м. Київ),
Прилуцький відділ поліції ГУНП в Чернігівській області,
сектор моніторингу;

 <https://orcid.org/0000-0002-0446-3892>,

e-mail: nikolas783@ukr.net

ДЖЕРЕЛА ПРАВА НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ

Право на свободу мирних зібрань є проявом людського ества у комунікації з іншими людьми, суспільством та державою. Безумовно, право на свободу мирних зібрань має багату історію його становлення та розвитку. Однак без історичних витоків неможливо сформуванню об'єктивне та необхідне для сучасної людини розуміння змісту права на свободу мирних зібрань. Джерела права – це не лише формалізовані та матеріалізовані норми права, а й двигун, рушійна сила у виявленні, формулюванні й лише у подальшому втіленні норми права у певному матеріалізованому нормативному документі. Природно-правова складова права на свободу мирних зібрань підкреслює пряму залежність його існування і здійснення від людини та її інтересу щодо здійснення цього права. Формально-правові джерела права на свободу мирних зібрань загалом перебувають у сфері джерел права, з тими особливостями, які диктує розуміння змісту та особливості здійснення і реалізації права на свободу мирних зібрань.

Ключові слова: право на свободу мирних зібрань, джерело права, джерело права на свободу мирних зібрань, інтерес.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Права, свободи та інтереси людини і громадянина посідають чільне місце у внутрішній та зовнішній політиці всіх країн. Права, свободи та інтереси людини і громадянина – взаємопроникаючі, взаємозалежні явища, котрі впливають не лише на окремо взятую особистість, а у своїй сукупності та системній побудові формують умови розвитку та зростання особистості в соціальному середовищі, а також впливають на державу, її інституційну структуру та форми організації та здійснення державної влади у суспільстві. Права, свободи та інтереси людини і громадянина у своєму становленні пройшли значний шлях поряд із розвитком людства та цивілізації у цілому. Впевнені, що сучасне розуміння прав, свобод та інтересів людини і громадянина не можливе без знання та врахування змісту прав, свобод та інтересів, особливостей їх реалізації на різних етапах історико-правового

розвитку людини, створених нею соціальних інститутів.

Розуміння будь-якого явища чи події потребує з'ясування їх природи, джерел походження та формування. Джерельна база надважлива для всіх без винятку сфер людського буття, особливо для соціальних процесів, інститутів, що дозволяє робити обґрунтовані та вмотивовані висновки на підставі відповідних тверджень, а також самого історичного шляху розвитку людства. Саме джерело дозволяє побачити відправну точку розвитку та побудувати логічний і послідовний ланцюг розвитку явища. Не винятком із цього правила є й право, як соціальне явище, що перебуває у постійному русі та зміні.

Стан дослідження проблеми

Дослідженню прав людини присвячено багато праць видатних і маловідомих філософів, юристів-науковців і практиків. Це

обумовлюється тим, що права, свободи людини та громадянина були і залишаються тими індикаторами, що визначають вектори розвитку суспільних відносин та державотворчих процесів, які забезпечуватимуть всебічний розвиток людини як особистості. В основі будь-якого дослідження, у тому числі й прав людини, є вивчення джерел права у сфері прав людини. Зазначимо, що питанню джерел права присвятили свої праці Н. М. Пархоменко, П. М. Рабінович, М. М. Марченко, С. С. Алексеєв, В. С. Нерсесянц та інші. Вхідження України в новий етап свого розвитку, зумовленого євроінтеграційними процесами, що зачепили й сферу прав, свобод та інтересів людини і громадянина, зумовлює необхідність перегляду та переосмислення джерел прав людини, зокрема джерел права на свободу мирних зібрань. Слід констатувати, що комплексного дослідження джерел права на свободу мирних зібрань не здійснювалось, наслідком чого стала наявність прогалини у доктрині цілісного розуміння права на свободу мирних зібрань, його змісту та механізму (алгоритму) здійснення.

Мета і завдання дослідження

Ураховуючи вищевикладене, *метою* цієї статті обрано дослідження джерел права на свободу мирних зібрань.

Мета дослідження досягається розв'язанням таких *завдань*: висвітленням поняття джерела права, дослідженням джерел права на свободу мирних зібрань та розкриттям у їх змісті розуміння і здійснення права на свободу мирних зібрань.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному дослідженні джерел права на свободу мирних зібрань у їх співвідношенні з джерелами права та їх ролі у здійсненні права на свободу мирних зібрань.

Виклад основного матеріалу

Насамперед маємо визначити понятійно-категоріальний апарат джерел права та його дотичних точок з правом на свободу мирних зібрань.

Переконані, що сучасний розвиток суспільних відносин та пов'язаних із ними умов потребує переосмислення, з огляду на нові науково-методологічні позиції, розуміння джерел прав людини, зокрема джерел права на свободу мирних зібрань, що на зламі III тисячоліття виходить на перший план.

Питання про те, що треба вважати джерелом права, який вигляд повинна мати ієрархічна структура джерела права, мають важливе

не тільки теоретичне, а й практичне значення, оскільки вони виступають свого роду орієнтиром, дороговказом для суб'єктів правозастосування у правовій системі [1, с. 57].

Джерело права – це спосіб зовнішнього вияву правових норм, який засвідчує їх загальнообов'язковість [2, с. 171]. Пропонуючи таку дефініцію джерела права, П. М. Рабінович підкреслює те, що джерелом права є, по-перше, певний спосіб об'єктивації правової норми, по-друге, тісно пов'язаний із самою правовою нормою, оскільки покликаний виявити останню, по-третє, сам спосіб указує на загальнообов'язковість правової норми.

Зважаючи на важливість цієї категорії для юридичної науки, пропонуємо розглянути й інші доктринальні підходи до розуміння поняття «джерело права».

Зокрема, В. С. Нерсесянц обстоював позицію про те, що джерела (форми) права – це формально визначені форми зовнішнього вираження змісту права [3, с. 400]. За такого підходу В. С. Нерсесянц підкреслював, що джерело права – це певна форма зовнішнього, формального втілення змісту норми права.

Ось як поняття «джерело права» бачить Н. М. Пархоменко: «Джерела права – це обов'язкові до виконання акти уповноважених суб'єктів права, що містять норми права у письмовій формі, а також акти волевиявлення владних суб'єктів, що є неписаними нормативними фактами, на основі яких (актів) виникають, змінюються та припиняються правові відносини» [4, с. 10]. З такого доктринального бачення поняття «джерело права» можна зробити висновок про те, що стрижнем цього поняття є документальне викладення норми права у відповідному акті, який тісно пов'язується із владним уповноваженим суб'єктом.

Як зазначав С. С. Алексеєв, джерела права, у переважній більшості письмові документи, нібито опредмечують думку, творчість, наміри людей та надають відповідним культурним благам чітку визначеність, стійкість, постійність (вічність) [5, с. 199]. Для світу права характерна реальність, що характеризується відчутними зовнішніми ознаками, з якими зв'язано саме буття позитивного права. Це джерела права, тобто зовнішні форми права, перш за все писані нормативні акти (закони), на підставі яких належне у праві набуває суто юридичного характеру і відповідно до цього оснащується системою правових засобів, що надають позитивному праву максимальну визначеність змісту, а також міцність та надійність властивих праву гарантіям та перевагам для людей [5, с. 238].

У кожній правовій системі світу, а також у міждержавних правових системах джерела права мають характерні особливості, зумовлені соціальними факторами, відмінності щодо кількості та питомої ваги конкретних джерел. У відповідному типі правових систем, національній чи міждержавній правовій системі функціонує і специфічна система джерел права, яка формується у конкретно-історичних умовах і залежить від рівня розвитку конкретного суспільства [6, с. 28].

Так, Ф. М. Гаджинова джерелом права вважає таку форму зовнішнього вираження права, яка забезпечує використання (застосування) норм, що містяться у них, правозастосовувачем та офіційний державний захист [7, с. 8].

Вочевидь, що уявлення про поняття «джерело права» дає його класифікація. Розрізняють такі види джерел права: правовий звичай – санкціоноване (забезпечуване) державою звичаєве правило поведінки загального характеру; правовий прецедент – об'єктивоване (виражене зовні) рішення органу держави у конкретній справі, обов'язкове у розв'язанні всіх наступних аналогічних справ; нормативно-правовий договір – об'єктивоване, формально обов'язкове правило поведінки загального характеру, встановлене за взаємною домовленістю кількох суб'єктів і забезпечуване державою; нормативно-правовий акт – письмовий документ компетентного органу держави (а також органу місцевого самоврядування), в якому закріплено забезпечуване нею формально обов'язкове правило поведінки загального характеру. Нормативно-правовий акт – основне джерело права у державі соціально-демократичної орієнтації. Поширеність нормативно-правових актів пояснюється перевагами такого способу вираження юридичних норм саме з огляду загальнолюдських принципів права. До таких переваг належать, зокрема, можливості: чітко, ясно та однозначно формулювати зміст юридичних прав і обов'язків; якнайшвидше доводити до відома адресатів юридичної норми її зміст; забезпечувати сприятливі умови для правильного, адекватного розуміння адресатом змісту норми права; оперативно змінювати чи скасовувати юридичну норму; впорядковувати, погоджувати, систематизувати численні юридичні норми [2, с. 171]. Як можемо впевнитися з такої класифікації джерел права, останні є виключно документальними, й П. М. Рабінович, очевидно, є прибічником саме формально-юридичного розуміння джерел права. Такої ж думки притримувався і В. С. Нерсисянц, котрий зазначав, що відомі такі основні види джерел (форм) пози-

тивного права: правовий звичай (звичаєве право), судовий прецедент, юридична доктрина (так зване право юристів), релігійний пам'ятник («священні книги» різних релігій), нормативно-правовий договір, нормативно-правовий акт, природне право [3, с. 400]. На підставі зазначеного підсумуємо: у теорії права поняття «джерело права» досліджується виключно (у переважній більшості) як формально-юридичне поняття, що підтверджує його класифікація. Поряд з цим так звана матеріальна складова джерел права фактично лишається осторонь, тоді як право охоплює собою не лише формальне існування права, а й етапи його творення, нормативного закріплення та реалізації що у свою чергу, пов'язує право із соціумом. Тому вважаємо, що недослідження зазначеної складової під час аналізу джерел права суттєво збіднить предмет наукового пошуку [8, с. 215].

Отже, зазначимо, що вказане поняття, поперше, є одним із ключових у теорії права, оскільки виражає норми, зміст яких є регулятором суспільних відносин. По-друге, воно не набуло єдності у його змісті, що зумовлює розмаїття наукових доктрин та поглядів. Звісно, така увага не применшує значення джерел права, однак призводить до різних поглядів на його наповнення та зміст, що зумовлює не лише плюралізм у його розумінні і трактуванні, а й привносить певну розбалансованість у правотворччу, правореалізаційну діяльність, що не найкращим чином впливає на якість права як регулятора суспільних відносин. По-третє, наявні різні дефініції поняття «джерело права» не є кардинально протилежними, різними за своєю суттю, вони лишень зміщують головні акценти у цьому визначенні, залишаючи незмінною суть. По-четверте, джерела права засвідчують народження, життя права, перш за все у його позитивістському розумінні, хоча останнє відображає й природне право, але з меншою імовірністю, та вичерпність. Та, вочевидь, змістова наповненість поняття «джерело права» не закінчується на зазначених прикладах [8, с. 213–214].

Доходимо висновку про те, що джерела права – це не лише формалізовані та матеріалізовані норми права, а й двигун, рушійна сила у виявленні, формулюванні й лише у подальшому втіленні норми права у певному матеріалізованому нормативному документі. Вважаємо, що залишати поза увагою вказаний аспект джерел права неможливо, оскільки у такому разі ми суттєво збіднимо джерела права, а також втратимо низку ланок у ланцюгу формування норми права, що призведе до того, що

норма «з'являтиметься» нізвідки і її доведеться сприймати як даровану Богом, вищими силами, космосом, природою й аж ніяк не створеною людиною, соціумом [8, с. 214].

Джерела права як складне та багатоаспектне явище слід класифікувати на загальносоціальні та формальноюридичні, оскільки традиційний поділ усіх джерел права на юридичні та матеріальні не дозволяє розглянути як джерела права суб'єкти правотворчості. Загальносоціальні джерела права об'єднують матеріальні, соціальні, політичні та ідеологічні. Формально-визначеними виступають установлені або санкціоновані державою у вигляді документів форми вираження та закріплення правових норм: нормативно-правові акти, правові звичаї, правові прецеденти, нормативні договори, правові акти громадських об'єднань, юридична практика, правові доктрини, релігійні норми. Подібна класифікація показує шляхи і засоби походження права взагалі та його формально-визначені джерела [9, с. 8].

Уважаємо, що до джерел права необхідно відносити: 1) загальносуспільний інтерес, що полягає у визначенні необхідності врегулювання суспільних відносин за допомогою норм права; 2) дії правотворення, які інтересові надають правовий статус, виявляючи недоліки, заповнюючи прогалини, перетворюючи його на норму права; 3) формальні (матеріальні) джерела права (нормативно-правові акти, правові звичаї, нормативно-правові договори, правові прецеденти та юридичні доктрини). Так, перші два джерела дозволяють сформулювати уявлення про наявні суспільні та державницькі настрої щодо форми урегулювання за допомогою норм права суспільних відносин. Це «живі» джерела, котрі характеризують умови втілення норм адміністративно-деліктного права у суспільних відносинах. Крім того, віднесення до джерел права виключно чинних нормативних документів (у цьому випадку маємо на увазі всі види формальних (формально-юридичних) джерел) не забезпечить розуміння змісту та здійснення права на свободу мирних зібрань. Адже історія правових документів дозволяє простежувати формування і розвиток норм права. Тому вважаємо, що норми права слід розмежовувати за їх чинністю на: 1) чинні; 2) не чинні (історичні документи). Також, на нашу думку, необхідно розрізняти безпосередні джерела права та опосередковані, які хоча й не містять норм права, однак впливають на застосування адміністративної відповідності та відносини, що пов'язані із цим. Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо, що джерела права – це інтереси, дії

та правові документи, які виявляють, формують та містять норми права, що урегульовують суспільні відносини, пов'язані із виявленням, документуванням та притягненням до адміністративної відповідальності [8, с. 218].

Стосовно права на свободу мирних зібрань джерелом перш за все у його природно-правовому розумінні є людина, чий інтерес втілюється і здійснюється у формі суб'єктивного права на свободу мирних зібрань.

Способом зовнішнього вираження, існування та перетворення права виступають джерела права. вони створюються державою або безпосередньо самим суспільством (соціумом). Критерієм визначення самоорганізації в досліджуваному джерелі права може слугувати рівень впливу зовнішніх (зумовлених вольовою цілеспрямованістю суб'єкта правотворчості) або внутрішніх факторів на створення та подальше закріплення норм у цьому джерелі [10, с. 31]. Слід нагадати, що право на свободу мирних зібрань належить людині не лише виходячи з наявності формально-юридичних джерел, а й виходячи із самої природи людини, у тому числі її соціальної складової. Наявність (формалізація) права на свободу мирних зібрань у правових документах не є тим началом, яке визначає наявність права на свободу мирних зібрань у людини та можливість його реалізації. Скоріш за все нормативно-правове вираження права на свободу мирних зібрань є додатковим нагадуванням для держав, суб'єктів публічної адміністрації про необхідність дотримуватися вказаного права, виконувати свої повноваження, спрямовані на забезпечення безперешкодного здійснення цього права, на що додатково наголошує наявність свободи здійснення цього права. Тому впевнені, що людина, її інтерес, який є стрижнем здійснення суб'єктивного права, і є тим рушійним джерелом права на свободу мирних зібрань. Такий інтерес, впевнені, перебуває на межі правового і неправового, а тому є своєрідним об'єднавчим елементом джерел права у праві на свободу мирних зібрань.

У подальшому безпосередньо розглянемо формально-юридичні джерела права, що формують зміст та алгоритм (механізм) здійснення права на свободу мирних зібрань.

По-перше, нормативно-правовий акт, як джерело права – це письмовий документ, прийнятий компетентним органом або уповноваженим суб'єктом, установлює, змінює, припиняє чи конкретизує норми права, містить розпорядження загального характеру і постійної дії, розрахований на багаторазове застосування [11, с. 342]. Нормативний акт –

це прийнятий уповноваженим державним чи іншим органом у межах його компетенції офіційний письмовий документ, який встановлює, змінює чи скасовує норми права, носить загальний чи локальний характер та застосовується неодноразово¹. Очевидно, що стосовно права на свободу мирних зібрань у законодавстві України ключовим таким нормативно-правовим актом є Конституція України, оскільки остання містить спеціальну норму (ст. 39 Конституції України), в якій формалізується право на свободу мирних зібрань, а також визначається порядок здійснення права на свободу мирних зібрань кожним, хто законно перебуває на території України, та інші конституційні норми, які опосередковано пов'язані з урегулюванням поведінки суб'єктів правовідносин зі здійснення права на свободу мирних зібрань.

Досліджуючи адміністративне право, Р. С. Мельник під його джерелами розуміє форми (способи) закріплення (об'єктивізації) норм права. Так, джерела права є фактично юридичною основою діяльності суб'єктів; являють собою, власне, саме право; визначають зовнішні межі права, даючи можливість відмежовувати галузі права [12, с. 47]. Учений спростовує те, що Конституція України є джерелом права, вона є базою для формування джерел права; відносить до джерел права міжнародні договори, юридичні акти Європейського Союзу; рішення судів загальної юрисдикції як джерел права, до яких зачисляє рішення, які приймаються Верховним Судом, що є винятком, а не правилом; неформалізовані акти (мораль, традиції, звичаї), формалізовані джерела права [12, с. 48–60]. Стосовно права на свободу мирних зібрань Конституція України є однозначно джерелом у його формально-юридичному сенсі. Стверджувати, що конституція є юридичною основою розвитку системи законодавства, як своєрідний правовий ґрунт для розвитку дерева – системи законодавства чи права, а тому не може слугувати джерелом права на свободу мирних зібрань, некоректно, оскільки, по-перше, конституційні норми, як норми прямої дії, впливають не лише на формування подальших правових явищ та системи права і законодавства, а й самостійно реалізуються, а по-друге, саме конституційні норми виступають молодим пагоном формування та розвитку галузі, інституту права, а

тому не можуть бути усунені з формально-юридичних джерел.

Не менш важливим нормативно-правовим актом, що регулює порядок здійснення права на свободу мирних зібрань, є Цивільний кодекс України, акцентом норм якого є саме норма, що міститься у ст. 315 ЦК України. Особливістю цієї норми є те, що здійснення права на мирні зібрання у формі зборів, конференцій, засідань та фестивалів не потребує обов'язку здійснювати сповіщення органів виконавчої влади чи місцевого самоврядування. У нормі, що міститься у ч. 2 ст. 315 ЦК України, наголошується, що обмеження реалізації права на мирні зібрання може встановлюватися судом відповідно до закону.

На сьогоднішній день у системі законодавства України є підзаконні нормативно-правові акти, а саме Постанова Верховної Ради України від 17 грудня 1993 р. 3748-XII «Про затвердження Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні»², Постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 1998 р. № 2025 «Про порядок підготовки спортивних споруд та інших спеціально відведених місць для проведення масових спортивних та культурно-видовищних заходів»³, Постанова Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2007 р. № 1065 «Про вдосконалення виставково-ярмаркової діяльності в Україні»⁴, Наказ Міністерства культури і туризму України від 5 травня 2008 р. № 21 «Про затвердження Порядку організації і проведення Фестивалю мистецтв України»⁵, які урегульовують здійснення права на свободу мирних зібрань у відповідних формах. Зазначимо, що жоден із указаних підзаконних актів не посилається на те, що його норми ухвалені

² Про затвердження Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні : Постанова Верховної Ради України від 17.12.1993 3748-XII.

³ Про порядок підготовки спортивних споруд та інших спеціально відведених місць для проведення масових спортивних та культурно-видовищних заходів : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.12.1998 № 2025 : ред. від 05.09.2017.

⁴ Про вдосконалення виставково-ярмаркової діяльності в Україні : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.08.2007 № 1065 : ред. від 26.06.2019.

⁵ Про затвердження Порядку організації і проведення Фестивалю мистецтв України : Наказ Міністерства культури і туризму України від 05.05.2008 № 21.

¹ Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з визнанням недійсними актів державних чи інших органів : роз'яснення Президії Вищого арбітражного суду України від 26.01.2000 № 02-5/35.

на розвиток здійснення права на свободу мирних зібрань, так само немає і посилань на те, що вказані заходи організуються та проводяться на підставі та у порядку, визначених ст. 39 Конституції України або ст. 315 ЦК України.

Окремо слід пригадати норми виборчого законодавства України. Останні прямо не визначають порядок (механізм, алгоритм) здійснення права на свободу мирних зібрань, однак через передвиборну агітацію, а точніше, у формах виборної агітації визначається порядок проведення зібрань, зустрічей з виборцями, а також проведення мітингів, демонстрацій, походів, що, у свою чергу, є формою здійснення права на свободу мирних зібрань. Разом із тим ці законодавчі акти покликані не стільки регламентувати здійснення права на свободу мирних зібрань, скільки врегулювати політичну сферу формування публічної влади в Україні (законодавчої – у разі виборів народних депутатів України, місцевої – з виборів депутатів обласних, міських, селищних, районних, районних у містах, та сільських рад, а також голів міст, сіл та селищ або ж Президента України). Як наслідок правовому регулюванню підпадає лише політична сфера здійснення права на свободу мирних зібрань.

У контексті цього виду джерела права на свободу мирних зібрань ми зобов'язані пригадати нормативно-правові акти, які з тих чи інших питань втратили чинність, однак їх «дух» став невід'ємною складовою правової доктрини джерел права на свободу мирних зібрань. Людство, Україна безпосередньо, йдучи шляхом прогресивного розвитку власної правової системи, спирається на здобутий нормативно-правовий досвід у сфері регулювання права на свободу мирних зібрань, відкидаючи анахронізми та положення, що суперечать сучасним поглядам на верховенство права на дотримання прав і свобод людини, а також сприймаючи та розвиваючи норми, в яких сконцентровано сучасне розуміння і бачення права на свободу мирних зібрань та алгоритми (механізми) його здійснення.

Так, І. Б. Усенко пише про те, що звичай правовий – це звичай, санкціонований державою і перетворений на джерело права. Звичай санкціонується державою у процесі судової або адміністративної діяльності шляхом офіційного закріплення у нормативних актах можливості використання звичаю правового для регулювання певних суспільних відносин або мовчазної згоди влади на фактичне застосування звичаю правового у певних правовідносинах, або включення звичаю правового у законодавчі акти – зводи звичаєвого права. У

процесі санкціонування державою відбувається відбір звичаїв правових, і юридичної сили набувають лише ті звичаї, які відповідають інтересам панівних верств [13, с. 568].

Незважаючи на плюралізм у тлумаченні правового звичаю, все ж можемо констатувати, що більшість запропонованих доктриною підходів до виокремлення сутнісних ознак правового звичаю як юридичної категорії подібні. До таких ознак пропонуємо віднести: 1) тривалість застосування (правило поведінки, яким є звичай, повинно застосовуватись протягом певного періоду часу; якщо звичай перестав застосовуватись, то закріплена в ньому соціальна норма забувається, а сам звичай припиняє своє існування); 2) систематичність застосування (неодноразовість) (правовий звичай повинен застосовуватись постійно); 3) усталеність (правовий звичай внаслідок багатократного застосування сприймається суспільством або значною частиною суспільства як правило поведінки, якого дотримуються без додаткової формалізації, зокрема на підставі історичних, національних, суспільних традицій); 4) визначеність змісту (на відміну від нормативного акта, який закріплений письмово, правовий звичай закріплюється у свідомості людей і не обов'язково повинен бути зафіксований у документі (ст. 7 Цивільного кодексу України); 5) санкціонування державою (звичай санкціонується державою і стає джерелом права, що свідчить про те, що правовими можуть бути не всі звичаї, а лише ті, які відповідають інтересам держави та суспільства); 6) гарантованість дотримання звичаю (юридична сила правового звичаю, як і будь-якої правової норми, гарантується можливістю застосування державного примусу). Умовами застосування правового звичаю є: 1) законодавча або договірна неврегульованість суспільних відносин; 2) відсутність його суперечностей договору або актам цивільного законодавства [14, с. 62].

На жаль, змушені констатувати, що Україна не має власного правового звичаю у здійсненні права на свободу мирних зібрань. Однак сучасний стан розвитку суспільних відносин демонструє особливе ставлення до здійснення права на свободу мирних зібрань. Прикладом цього є мовчазна згода суб'єктів владних повноважень на здійснення права на свободу мирних зібрань членами суспільства, окремими групами, а також окремими людьми, що виявляється у сприйнятті та підтвердженні законності різних форм здійснення права на свободу мирних зібрань, незважаючи на відсутність відповідного сповіщення про намір здійснення мирного зібрання. Характерними прикладами

цього можуть бути зібрання, мітинги та пікети органів Національної поліції представниками громад або окремими їх групами, які не вдоволені станом досудового розслідування кримінальних проваджень за фактами загибелі підлітків, членів громад. Зазвичай такі зібрання відбуваються у публічних місцях та супроводжуються різними гаслами, у тому числі тими, що демонструють невдоволення владою, зокрема діяльністю посадових осіб правоохоронних органів, а також такими діями, як розпалювання вогнищ, спалювання шин.

Стислий огляд законодавчого закріплення права громадян України застосовувати правовий звичай у суспільних відносинах дає змогу дійти висновку, що норми звичаєвого права завжди залишаються формальними. Вони є досить визначеними і традиційними, їх можна сприймати як найяскравіший виразник правової культури того чи іншого рівня суспільного розвитку, і на відміну від законодавства саме норми звичаєвого права можна вважати дуже динамічним віддзеркаленням усіх перетворень у суспільно-правовому житті [15, с. 204]. Переконані, що такий суспільно усталений звичай має трансформуватися у правовий звичай, який має бути позбавлений будь-яких проявів можливого порушення прав, свобод та інтересів третіх осіб, а також не допускати загроз життю і здоров'ю людей (незалежно від їх професії, соціального статусу, посад, які вони обіймають, або ж місця їх перебування тощо).

Правовий прецедент – це спосіб зовнішнього вираження і закріплення індивідуального правила поведінки, яке встановлюється компетентним органом держави для врегулювання конкретної життєвої ситуації і стає загальнообов'язковим у регулюванні аналогічних конкретних життєвих ситуацій [16, с. 77]. Сьогодні з огляду на норми Закону України «Про судоустрій і статус суддів»¹, зокрема ст. 13 цього Закону, виявляється не лише преюдиційність судових рішень, а й їх обов'язковість для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. У рівній мірі це стосується рішень судів у справах щодо встановлення обмежень та усунення перешкод та заборону втручання у здійснення права на свободу мирних зібрань.

Важливим для усвідомлення джерельної бази права на свободу мирних зібрань є включення до неї також нормативно-правових ак-

тів, що містять процесуальні норми, які врегульовують суспільні відносини із забезпечення захисту та охорони здійснення права на свободу мирних зібрань, зокрема у взаємовідносинах із суб'єктами публічної адміністрації. Як результат, до джерел права на свободу мирних зібрань, які розкривають зміст правовідносин щодо здійснення права на свободу мирних зібрань, слід віднести Кодекс адміністративного судочинства України, зокрема норми, що містяться у ст. 280, 281 КАС України.

Система джерела є ієрархічною системою, елементи якої мають самостійне значення, проте взаємовпливаючі та пов'язані між собою через людину як центра її застосування. Кожен елемент системи має відносну самостійність та одночасну пов'язаність з іншими елементами системи джерел, а це означає, що залежно від конкретних соціально-економічних, політичних умов та стану розвитку громадського суспільства одні елементи можуть набувати більш вагомого регуляторного впливу, а інші – втрачати своє значення [17, с. 18].

Норма ст. 9 Конституції України² прямо визначила, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України. Тож упевнено можемо вести мову про те, що міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є джерелом права. Відповідно до п. «б» ч. 2 ст. 9 Закону України «Про міжнародні договори України»³ ратифікації підлягають міжнародні договори України, що стосуються прав, свобод та обов'язків людини і громадянина. Коли ж норми таких міжнародних договорів стосуються змісту та порядку здійснення права на свободу мирних зібрань, останні є джерелом права на свободу мирних зібрань. Поряд із цим маємо нагадати, що не всі міжнародні договори підлягають ратифікації шляхом прийняття закону, а отже, не всі з них є джерелами права на свободу мирних зібрань. Однак така позиція, на нашу думку, є передчасною, оскільки для міжнародного права притаманним є так зване «м'яке право». Тому переконані, що міжнародні договори, які уклала Україна, до яких приєдналася

¹ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII : ред. від 07.11.2019.

² Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : ред. від 21.02.2019.

³ Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV : ред. від 20.07.2014.

Україна, і навіть ті, суб'єктом яких Україна не є, мають всі властивості бути джерелами права на свободу мирних зібрань у м'якій формі, котрі мають і можуть бути використані для вдосконалення розуміння змісту та механізму (алгоритму) здійснення права на свободу мирних зібрань. Як результат маємо засвідчити, що Україна визнала як джерело права на свободу мирних зібрань такі міжнародні документи, як Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р., де безпосередньо визнається за людиною право на свободу мирних зібрань та особливості його обмеження з боку суб'єктів публічної адміністрації. Разом з цим не можна позбавляти належності до джерел права на свободу мирних зібрань інші міжнародні документи, зокрема Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 р., Конвенцію про права дитини від 20 листопада 1989 р. тощо.

Натомість виникають певні протиріччя у визнанні джерелами права на свободу мирних зібрань рішень Європейського суду з прав людини. Нормою, що викладена у ч. 1 ст. 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод¹, високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами. Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції»² Україна ратифікувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Україна повністю визнала на своїй території дію ст. 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції. З огляду на сказане, рішення Європейського суду з прав людини слід розглядати як джерела права, в інтерпретації та індивідуальному правозастосуванні. Однак, виходячи з превалюючого принципу верховенства права, рішення Євро-

пейського суду з прав людини набувають загального застосування у вигляді інтерпретації змісту прав і свобод людини, а також механізмів їх здійснення.

З наукової точки зору практика Європейського суду з прав людини не може вважатися обов'язковим джерелом права для національної правової системи. Прийняття спеціального закону в Україні, що визначив практику Європейського суду з прав людини джерелом права, поки що не спричинило досить суттєвого застосування цієї практики національними правозастосовчими органами [18, с. 51]. Слід звернутися до норм Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», у преамбулі якого чітко визначено, що цей Закон регулює відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України, тобто значна частина правового досвіду людства у сфері розуміння, здійснення захисту та охорони права на свободу мирних зібрань залишається неприйнятною українським суспільством і державою.

На переконання О. І. Соболя, Р. С. Южека, практику Європейського суду з прав людини варто розглядати як потенційне джерело права [1, с. 59]. На думку О. І. Соболя, Р. С. Южека, у кримінально-правовому аспекті можливим є врахування правових позицій ЄСПЛ, зокрема з питань визначення змісту оціночних ознак. Суди зобов'язанні враховувати правові позиції ЄСПЛ, викладені в його рішеннях, оскільки вони, по суті, є роз'ясненням ЄКПТ [1, с. 59]. З огляду на сказане, доповнимо, що цінністю рішень Європейського суду з прав людини є те, що останні, виходячи з основ верховенства права, демонструють загальноновизнаний підхід до інтерпретації норми в її системному зв'язку з нормами не лише позитивного, а й природного права, використовуючи аксіологічні, гносеологічні та інші елементи права, посилюючись перш за все на верховенство права та людиноцентризм у праві, утверджуючи принцип дотримання прав, свобод та інтересів людини. Впевнені, що відкидання практики міжнародного правозастосування, що охоплює загальносвітову та загальноєвропейську правову думку, є свідченням антидемократичних підходів у праві, а тому неприпустиме у сучасному суспільстві. Безперечно, такий підхід демонструє динамічність права, оскільки поряд із його сталістю, зумовленою наявними процедурами правотворення та законотворчості, дозволяє праву оперативно реагувати на виклики суспільства та його інтереси, зумовлені

¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : від 04.11.1950.

² Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР.

динамічністю розвитку відносин, що потребують врегулювання.

Не можемо не погодитися з тим, що, незважаючи на проголошення верховенства права як орієнтиру для правозастосувача в судовій практиці та антропогенезу в науці, формальне закріплення джерела права в такій якості в законодавстві сприяє стабільності його застосування [17, с. 18]. Разом із тим досвід сприйняття нормативно-правового акта як основного джерела права є притаманним для легізму, тоді як сучасність потребує його доповнення. Безперечно, з огляду на традиції права, саме нормативно-правовий акт сприймається як найбільш доступне та зрозуміле джерело права на свободу мирних зібрань. Однак ідентифікувати джерело права на свободу мирних зібрань виключно з його формальним вираженням у нормативному документі неможливо, оскільки за таких умов втрачається інтерес суспільства, який є рушієм до дії, а також унеможлиблюється врахування прогресивних дій, спрямованих на вдосконалення здійснення права на свободу мирних зібрань.

Упевнені, що цікавим джерелом права на свободу мирних зібрань є правові доктрини та правові позиції. Очевидно, що крізь призму останніх рішення Європейського суду з прав людини відтворюють сучасне праворозуміння права на свободу мирних зібрань, а також слугують джерелом права на свободу мирних зібрань.

Правову позицію слід сприймати як інтелектуально-вольову, дослідницько-пошукову діяльність суб'єкта права, пов'язану із дослідженням обставин справи, кваліфікацією діянь учасників правовідносин, а також обрання на власний розсуд та за власною інтерпретацією норм позитивного права, які слід використовувати як засіб урегулювання (унормування) конкретних суспільних відносин та їх обґрунтування у конкретній справі та можливості застосування повторення в аналогічних справах. За своєю природою права позиція не породжує нові норми, а тому як джерело права може сприйматися лише як діяльнісна його складова, що надає праву «живого» змісту, коли норма права виступає не як універсальний регулятор, а як активний практичний регулятор конкретних (на відміну від абстрактних) суспільних відносин із цілком конкретними учасниками [19, с. 83]. Переконані у тому, що правові позиції справляють неабиякий вплив на розуміння та здійснення права на свободу мирних зібрань. З одного боку, такі правові позиції можуть бути побутовими, загальносуспільними чи то політичними, полі-

тико-правовими та судовими, які, набуваючи письмової форми, безпосередньо впливають перш за все на здійснення права на свободу мирних зібрань конкретними носіями та формують правову культуру здійснення права на свободу мирних зібрань у суспільстві в цілому. На жаль, українська правова наука не має єдиної цілісної правової позиції, яка б лягла в основу правової доктрини розуміння права на свободу мирних зібрань. Безперечно, це не заперечує існування розрізнених правових поглядів та окремих правових позицій, так само як наукових пошуків розуміння та здійснення права на свободу мирних зібрань чи права на мирні зібрання, проведення мирних зібрань, мітингів, походів, демонстрацій тощо. Однак останні не мають узгодженості, єдності та вмотивованості вихідних поглядів та їх уніфікації. На наш погляд, це означає, що в українській правовій думці відбувається активний процес пошуків оптимальних моделей розуміння та здійснення права на свободу мирних зібрань, який би задовольнив потреби людини, суспільства та відповідав інтересам української державності, заснованої на сучасних цивілізаційних основах правового порядку, з урахуванням фундаментальних принципів верховенства права та дотримання прав, свобод та інтересів людини і громадянина.

Висновки

Підсумовуючи дослідження джерел права на свободу мирних зібрань, слід наголосити на природно-правовій доктрині походження права, а значить, і відповідних джерельних витоків цього права. Природно-правова складова права на свободу мирних зібрань підкреслює пряму залежність існування та здійснення права від людини та її інтересу щодо здійснення цього права, тому, переконані, що вказане джерело права на свободу мирних зібрань скоріш за все перебуває на межі дослідження правових та інших соціальних наук. У свою чергу, формально-правові джерела права на свободу мирних зібрань загалом перебувають у сфері джерел права, з тими особливостями, які диктує розуміння змісту та особливості здійснення і реалізації права на свободу мирних зібрань. Безумовно, що найбільш поширеним джерелом права на свободу мирних зібрань і таким, що володіє дидактичними особливостями пізнання цього права, у системі українського законодавства є нормативно-правовий акт. До цього виду джерел права на свободу мирних зібрань належать Конституція України (як її спеціальні норми, покликані забезпечити регулювання суспільних відносин зі

здійснення права на свободу мирних зібрань в українському суспільстві, так і загальні норми, які забезпечують упорядкування відносин та формування правового простору для здійснення вказаного права), Цивільний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства України, а також інші процесуальні нормативно-правові акти, які хоча і не містять спеціальних норм, спрямованих на врегулювання відносин саме зі здійснення права на свободу мирних зібрань, однак у своєму загальному вигляді забезпечують можливість врегулювання ряду аспектів здійснення права на свободу мирних зібрань. Ще одним, можливо, ключовим джерелом права на свободу мирних зібрань є правовий договір, зокрема міжнародний правовий договір. Саме у таких договорах світова спільнота, людство визнали належність кожній людині саме права на свободу мирних зібрань, свободу його здійснення та винятковість підстав для обмеження здійснення права на свободу мирних зібрань. На жаль, правовий прецедент в Україні лише набуває свого змістового наповнення, а тому як джерело права на свободу мирних зібрань він характеризується, подекуди, суперечливим змістом, коли одні протилежні за змістом рішення різні суди обґрунтовують одними й тими ж нормами, хоча мотивацію вкладають різну. Вважаємо, що у світлі сучасних активних пра-

вових реформ в Україні чи не найважливішим є формування правової доктрини як джерела права на свободу мирних зібрань, її уніфікованості, єдності розуміння, яка б базувалася на обґрунтованих, умотивованих правових позиціях фахівців-юристів. У необхідності дослідження саме джерел права на свободу мирних зібрань додає впевненості те, що саме джерела цього права дозволяють сформувати ефективну модель регулювання суспільних відносин за допомогою правових засобів, які, у свою чергу, дозволять інституціоналізувати це право та відтворити його правовий зміст, а також доступно розкрити для суб'єктів наповнення змісту правовідносин. Насамкінець додамо, що джерела права на свободу мирних зібрань забезпечують не лише можливість розуміння змісту права, їх знання дозволяє ефективно здійснювати право на свободу мирних зібрань та відстоювати його у спорах з іншими суб'єктами, зокрема представниками органів публічної адміністрації. У зв'язку із цим переконані, що подальші дослідження джерел права на свободу мирних зібрань сприятимуть формуванню доктрини права на свободу мирних зібрань та активізації правотворчої, у тому числі й законотворчої, діяльності, спрямованої на законодавче врегулювання здійснення права на свободу мирних зібрань.

Список бібліографічних посилань

1. Соболь О. І., Южека Р. С. Рішення Європейського суду з прав людини як джерела кримінального права України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2018. Вип. 2, т. 2. С. 57–59.
2. Рабінович П. М. Джерело права // *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1999. Т. 2: Д–Й. С. 171–172.
3. Нерсесянц В. С. *Общая теория права и государства* : учебник. М. : Норма-Инфра-М, 1999. 552 с.
4. Пархоменко Н. М. *Джерела права: теоретико-методологічні засади* : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2009. 32 с.
5. Алексеев С. С. *Собрание сочинений* : в 10 т. М. : Статут, 2010. Т. 4: *Линия права. Концепция. Сочинения 1990-х – 2009 годов*. 544 с.
6. Хомюк Н. Система джерел права: деякі теоретичні аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2013. Вип. 58. С. 27–33.
7. Гаджинова Ф. М. *Источники права и их система в современном российском праве* : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. М., 2004. 24 с.
8. Самбор М. Джерела адміністративно-деліктного права. *Право України*. 2016. № 11. С. 212–219.
9. Дунас О. І. З'ясування сутності джерел права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. № 6, т. 1. С. 5–8.
10. Корунчак Л. А. Джерела права: синергетичне бачення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2018. Вип. 53, т. 1. С. 31–34.
11. *Теорія держави і права. Академічний курс* : підручник / О. В. Зайчук, А. П. Заєць, В. С. Журавський та ін. ; за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
12. Мельник Р. Джерела адміністративного права: сучасний погляд на сталі конструкції. *Право України*. 2019. № 5. С. 46–62.
13. Усенко І. Б. Звичай правовий // *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1999. Т. 2: Д–Й. С. 568.
14. Сенюта І. Я. Правовий звичай як джерело права та регулятор відносин у сфері надання медичної допомоги. *Медичне право*. 2017. № 2 (20). С. 59–70.

15. Озель В. Звичай у системі права України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 6. С. 201–205.

16. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2003. Т. 5: П–С. 736 с.

17. Дрішлюк А. І. Поняття джерела права та його форми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 1. С. 15–19. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2014/5.pdf (дата звернення: 08.11.2019).

18. Юрчишин В. Д. Практика та рішення Європейського суду з прав людини як джерело права в Україні: колізії у національному законодавстві та шляхи їх вирішення. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2012. Т. 11. С. 47–55.

19. Самбор М. Правова позиція в українській правовій доктрині. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2018. № 2 (107). С. 80–84.

Надійшла до редколегії 14.11.2019

САМБОР Н. А. ИСТОЧНИКИ ПРАВА НА СВОБОДУ МИРНЫХ СОБРАНИЙ

Право на свободу мирных собраний является проявлением человеческого естества в коммуникации с другими людьми, обществом и государством. Безусловно, право на свободу мирных собраний имеет богатую историю его становления и развития. Однако без исторических истоков невозможно сформировать объективное и необходимое для современного человека понимание содержания права на свободу мирных собраний. Источники права – это не только формализованные и материализованные нормы права, но и двигатель, движущая сила в выявлении, формулировке и только в дальнейшем воплощении нормы права в определенном материализованном нормативном документе. Естественнo-правовая составляющая права на свободу мирных собраний подчеркивает прямую зависимость существования и осуществления права от человека и его интереса в осуществлении данного права. Формально-правовые источники права на свободу мирных собраний в целом находятся в сфере источников права, с теми особенностями, которые диктует понимание содержания и особенности осуществления и реализации права на свободу мирных собраний.

Ключевые слова: право на свободу мирных собраний, источник права, источник права на свободу мирных собраний, интерес.

SAMBOR M. A. SOURCES OF THE RIGHT TO FREEDOM OF PEACEFUL ASSEMBLY

The right to freedom of peaceful assembly is marked by the multifaceted nature of this right for society, the state, groups of individuals and individuals. The right to freedom of peaceful assembly is a manifestation of human nature in communication with other people, society and the state. The unconditional right to freedom of peaceful assembly has a rich history of its formation and development. However, without historical origins it is impossible to form an objective understanding of the content of the right to freedom of peaceful assembly.

Based on the above, the objective of this article is to study the sources of the right to freedom of peaceful assembly.

Sources of law are not only formalized and materialized rules of law, but also the engine, the driving force in the identification, formulation and only in the further implementation of the rule of law in a certain materialized regulatory document. This aspect of the sources of law cannot be neglected, since in this case the sources of law, including the sources of the right to freedom of peaceful assembly, are significantly depleted, and a number of links in the chain of law are lost. Therefore, the nature of the origin of the right to freedom of peaceful assembly, which is identified with human nature, is important for the study of the sources of the right to peaceful assembly, and therefore the right to freedom of peaceful assembly is a natural human right that determines its social activity and role in society. In this regard, interest is defined as a natural legal source of the right to freedom of peaceful assembly. Interest is realized in the form of the right to freedom of peaceful assembly, so it reveals the meaning of this right.

The source of the right to freedom of peaceful assembly is an integral part of the sources of law in the whole, and therefore the study of the latter is inseparable from understanding the sources of law. Common formal (material) sources of law are regulations, customs, legal treaties, legal precedents, and legal doctrines, so within the scope of this article, we carefully study these sources of the right to freedom of peaceful assembly.

Key words: right to freedom of peaceful assembly, a source of law, a source of the right to freedom of peaceful assembly, interest.

УДК 378.017:351.74

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.4.02>

ТЕТЯНА ЛЬВІВНА БІЛОУС,

кандидат педагогічних наук,
Сумська філія Харківського національного
університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-1977-8758>,
e-mail: biloustetyana1966@gmail.com

АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена дослідженню саморегуляції психічних станів, які виникають у працівників органів внутрішніх справ України під час виконання професійної діяльності в умовах екстремальної ситуації. Розглянуто поняття екстремальної ситуації та її характеристики, наведено перелік регулятивних систем саморегуляції, що виникають у момент екстремальної ситуації, а також описуються прийоми саморегуляції психічних станів. Охарактеризовано найбільш типові рівні саморегуляції та регулятивні здібності, які найчастіше зустрічаються при виконанні працівниками органів внутрішніх справ свого професійного обов'язку та призводять до виникнення негативних психічних станів.

Ключові слова: професійна діяльність, психічна саморегуляція, загальна здатність до саморегуляції, екстремальна ситуація, саморегуляція, рівні та здібності саморегуляції, психологічні стани.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Професійна діяльність працівників органів внутрішніх справ (ОВС) здійснюється в умовах, що потребують розвиненої саморегуляції психічних станів та поведінки в цілому. У повсякденному житті й при виконанні службових завдань працівники ОВС, з огляду на значущість для них певних ситуацій, зазнають різних переживань. Разом із тим більшість цих ситуацій потребує контролю над їх виявленням, подолання негативних станів, наполегливості та стійкості в досягненні поставленої мети.

Саморегуляція є найважливішою здатністю людини. Актуальність її вивчення зростає сьогодні у зв'язку з необхідністю підвищення стресостійкості та подолання важких життєвих ситуацій, які виникають все частіше у сучасному світі, наповненому природними та суспільними катаклізмами.

Стан дослідження проблеми

Багато вітчизняних науковців, які досліджували процес саморегуляції, зокрема М. Й. Боришевський, Н. Л. Войтюк, І. М. Галян, Ю. А. Миславський, А. К. Осницький та інші,

обґрунтували важливі такі аспекти саморегуляції: саморегуляція є здатністю людини керувати собою на основі сприйняття та усвідомлення актів своєї поведінки; саморегуляція як професійно важлива властивість; саморегуляція діяльності, що здійснюється людиною як суб'єктом діяльності; система саморегуляції особистості, яка визначає специфічність форм її особистісної активності.

Зарубіжні ж учені – К. О. Абульханова-Славська, Л. С. Виготський, О. А. Конопкін, С. Л. Рубінштейн та інші – досліджували принципи саморегуляції діяльності людини; сутність саморегуляції; проблематику саморегуляції як психологічного механізму організації поведінки.

Мета і завдання дослідження

Метою дослідження є активізація рівнів саморегуляції та регулятивних здібностей, спрямованих саме на формування психічних станів і поведінку працівників ОВС в екстремальних ситуаціях. Для досягнення мети були виконані такі завдання: 1) проаналізовано стан розроблення проблеми саморегуляції психічних станів працівників ОВС; 2) запропоновано

рівні саморегуляції та регулятивних здібностей працівників ОВС; 3) визначено методи психологічного впливу працівників ОВС у професійній діяльності.

Наукова новизна дослідження полягає в *обґрунтуванні* проблеми саморегуляції психічних станів працівників ОВС у професійній діяльності; *розробленні* рівнів саморегуляції та характеристик регулятивних здібностей працівників ОВС; *уточненні* сутності поняття «екстремальна ситуація» та пропонуванні основних характеристик екстремальної ситуації; *удосконаленні* методів і прийомів психологічного впливу працівників ОВС у процесі професійної підготовки в екстремальній ситуації.

Виклад основного матеріалу

Професійна діяльність працівників ОВС має свої особливості, які вимагають не тільки професійної компетентності фахівця, а й певних особистісних якостей, що обумовлюють ефективність його професійної діяльності. Працівники ОВС під час професійної діяльності отримують цілу низку проблем, пов'язаних із взаємодією особистості й умов професійної діяльності, з пристосуванням до екстремальних ситуацій.

Одним із пріоритетних у наукових дослідженнях є напрямок у галузі безпеки життя і діяльності людей, що визнається усьому світі. Відповідно до теорії самоактуалізації А. Маслоу серед базових потреб людини (не зачіпаючи фізіологічний рівень) 67 % займають потреби в безпеці та захисті [1, с. 478–489].

За визначенням О. О. Конопкіна, психічна саморегуляція – один із вищих рівнів регуляції активності біологічних систем, який відображає якісну специфіку реалізації її психічних можливостей відображення і моделювання дійсності, зокрема рефлексію суб'єкта самого себе, своєї активності, діяльності, вчинків. Також дослідник виділяє основні принципи саморегуляції діяльності – системність, активність, усвідомленість [2, с. 7].

О. К. Осницький визначає, що саморегуляція діяльності є процесом регулювання, що здійснюється людиною як суб'єктом діяльності та спрямований на приведення можливостей людини відповідно до вимог цієї діяльності. Тобто людина сама приводить свої можливості у відповідність до вимог певної діяльності, а окремі моменти фізіологічної саморегуляції та саморегуляції психічних станів можуть стати предметом цілеспрямованого управління у зв'язку із завданнями, які стоять перед особистістю [3].

Саморегуляція може розумітися як загальна спроможність людини, що виступає суб'єктом своєї цілеспрямованої активності, і як процес реалізації цієї здатності у певній діяльності та конкретних формах спілкування [4, с. 18].

Використовуючи мову у спілкуванні, ми формуємо завдання, свідомо організуємо узгоджену роботу окремих компонентів цілої функціональної системи організму, адекватно оцінюємо та діємо в екстремальних ситуаціях.

У своєму дослідженні О. А. Конопкін визначає, що поняття «загальна здатність до саморегуляції» є здатністю, яка виступає фактором і критерієм суб'єктного розвитку та суб'єктного буття людини. Вона виявляється в активному самостійному і успішному оволодінні новими видами та формами діяльності [5, с. 129].

Загальна здатність до саморегуляції, виявляючись у професійній діяльності, відображає її особливості та впливає на різні рівні саморегуляції, також обумовлені специфікою професійної діяльності. Отже, можна виділити основні рівні саморегуляції, що мають відношення до професійної діяльності та відповідні цим рівням саморегуляційні здібності.

1. Психофізіологічний рівень – здатність саморегуляції емоційних і психофізіологічних станів – від простих саморегуляторних умінь (індивідуальні способи відновлення психоемоційної рівноваги і поліпшення фізичного самопочуття, а також після професійної діяльності, наприклад: прогулянки, слухання музики, заняття спортом та ін.) – до складних (застосування спеціалізованих методів саморегуляції, наприклад найпоширенішими є психотехніки йоги, буддизму та інше). У складних і екстремальних ситуаціях професійної діяльності використовують спеціальні прийоми саморегуляції, відповідні особливостям конкретних професій.

2. Соціально-психологічний рівень – здатність саморегуляції в процесі соціальної взаємодії, що стосується безпосередньо виконання професійної діяльності (сімейні стосунки, стосунки з друзями та інше).

3. Психологічний рівень – відповідають такі здібності: а) до регулювання діяльності постановка мети, планування, проектування необхідних умов виконання професійної діяльності та способів підвищення її ефективності; до моніторингу і самоконтролю успішності її реалізації; включає вольові зусилля для досягнення мети професійної діяльності; пов'язані з інтелектуальною рефлексією); б) до особистісної саморегуляції (розвиток самосвідомості, самопізнання з метою досягнення внутрішньої гармонії, необхідної для успішного виконання професійної діяльності).

4. *Духовний рівень* – вища здатність до саморегуляції (пов'язана з цілісною саморегуляцією на всіх рівнях, обумовлена вищими цінностями та смислами буття; має відношення до високих моральних принципів).

Відзначимо, що розподіл саморегуляції на рівні досить умовний, оскільки людина є цілісною системою, а в професійній діяльності всі рівні саморегуляції взаємопов'язані й об'єднані спільною здатністю до саморегуляції, які впливають на емоційно-вольову, інтелектуальну, мотиваційну, ціннісно-смыслову та інші сфери особистості.

Будь-яка діяльність є потенційно небезпечною. У повсякденному житті кожного з нас існує можливість потрапити в екстремальну ситуацію. Екстремальна ситуація – це така ситуація, в якій безпека життєдіяльності починає переважати над іншими характеристиками життєдіяльності. В екстремальних ситуаціях зростають психологічні навантаження, змінюється поведінка, знижується критичність мислення, відбувається порушення координації рухів, знижується рівень сприйняття і уваги, змінюються емоційні реакції, втрачається здатність до раціональних вчинків, дій. Навіть підготовлений фахівець не у всіх випадках зберігає здатність до тверезої оцінки ситуації, що виникла. Форми реагування в таких випадках можуть бути абсолютно протилежними – як дезорганізація поведінки, так і підвищення ефективності дій. Основними характеристиками екстремальної ситуації є: фактор несподіванки, ліміт часу, дефіцит інформації та наявність фактора ризику. Екстремальні ситуації різного характеру (соціального, природного, техногенного, кримінального) розглядаються як фактори, що викликають надмірне навантаження на систему психологічного саморегулювання і призводять до розвитку емоційної напруги.

Екстремальні ситуації у процесі життєдіяльності для багатьох працівників ОВС швидше за все стали нормою, ніж винятком із правил. Однак далеко не всі працівники через свої особистісні й характерні особливості здатні стійко і віддано працювати в умовах, пов'язаних із постійною загрозою для їх здоров'я та життя [6].

Л. Г. Дика, яка досліджувала психологію саморегуляції функціонального стану суб'єкта в екстремальних умовах діяльності, довела, що цілі й мотиви діяльності із саморегуляції функціонального стану можуть або сприяти виконанню професійної діяльності, або не збігатися і вступати в суперечність, заважати її виконанню. Також у дослідженні встановлено,

що провідна роль у такому виборі належить мотиваційно-вольовим детермінантам у стратегії адаптації до цих умов і в орієнтації активності суб'єкта на діяльність або стан зокрема. Треба врахувати всю гаму особистісних, психологічних і фізіологічних детермінант, що визначають індивідуальну динаміку адаптації особистості фахівця до екстремальних умов. Також ученою встановлено, що саме психічна саморегуляція визначає результати взаємодії «риса особистості – стан» [7, с. 43]. Тобто поведінка працівників ОВС, правильність їх дій, подолання негативних психічних станів залежать від їх особистості та психічної саморегуляції.

Під час розгляду процесу адаптації до складних видів професійної діяльності в екстремальних ситуаціях Л. Г. Дика пропонує виділити наступні регуляційні системи (або процеси), які водночас виступають рівнями саморегуляції: а) психологічна регуляція професійної діяльності, що являє собою основу адаптації, у ході якої відбувається перебудова когнітивних систем діяльності, її цілей і планування, які оптимізують адаптацію; б) регуляція і саморегуляція функціональних станів має відношення до саморегуляції емоційних і психофізіологічних станів, виступаючи активаційно-енергетичною складовою адаптації; в) мотиваційні процеси, що дозволяють обрати найбільш прийнятну стратегію адаптації і сприяють здійсненню контролю і необхідної корекції в процесі застосування цієї стратегії; г) вольові процеси, які пов'язані із розбіжностями контролю над дією, що виявляються в орієнтації на дію або орієнтації на стан [8]. Основною контролю над дією виступає контроль над переживаннями, зумовленими негативними змінами функціонального стану працівників ОВС, що здійснюють складну професійну діяльність в екстремальних ситуаціях. Контроль над переживаннями сприяє успішній адаптації та підвищенню ефективності саморегуляції функціональних станів [8].

Перераховані регуляційні системи (рівні) забезпечують ефективність професійної діяльності в екстремальних ситуаціях.

Працівники ОВС можуть відчувати всілякі психічні стани: фрустрацію, тривожність, страх, стрес, афект, невпевненість у своїх силах, психічне перенасичення та інше. Психічні стани можуть негативно впливати на поведінку і діяльність працівників, але водночас оптимальний рівень станів (тривожність, фрустрація та інше) може сприяти мобілізації внутрішніх ресурсів психіки. Як показали дані опитування працівників ОВС, спочатку в екстремальній ситуації у них виникав стан страху внаслідок

несподіванки того, що сталося, і дефіциту інформації [9, с. 196].

Несприятливі психічні стани при багаторазовому їх повторенні набувають стійкого характеру і виникають повторно, якщо повторюються умови, що супроводжують їх виникнення. У зв'язку з цим ефективним засобом управління психічними станами буде не висновок несприятливого стану, а певна сукупність психологічних впливів, що не дозволяє працівникам ОВС опинитися в тому чи іншому несприятливому психічному стані в екстремальній ситуації.

До методів психологічного впливу можна віднести: аутогенне тренування та його варіанти – психологічно-регулюючі (розслаблення і заспокоєння) і психологічно-м'язові (мобілізує, активізує); наївні методи саморегуляції, що виникли безпосередньо, випадково і пов'язані з успіхом (фраза, напутнє слово, ритуал); найпростіші методи саморегуляції – вербальні (самостійні накази, самопереконання, прийоми психологічного захисту); невербальні (дихальні та мімічні вправи); ідеомоторне тренування і нейролінгвістичне програмування.

Отримати потрібний емоційний стан в екстремальних ситуаціях можливо при наявності навичок психічної саморегуляції. Бути психологічно підготовленим означає мати в своєму організмі міцні взаємозв'язки між психічними і фізичними процесами. Зміст психічної саморегуляції зводиться до конкретного вміння: потрібно – збуджувати нервову систему, а коли потрібно – заспокоїти.

Як стверджує П. К. Анохін, саморегуляція у кожному конкретному випадку здійснюється через формування функціональних систем, під якими розуміється спільне функціонування різних систем організму (нервової, серцево-судинної, м'язової, дихальної тощо), які необхідні для виконання поставленого завдання. Найчастіше порушення у діяльності функціональних систем організму виникає в екстремальних ситуаціях, коли центральна нервова система відчуває надмірну напругу [10].

Невміння людини забезпечити свою безпеку в реальних умовах стало недопустимим. Найчастіше люди думають про те, що «зі мною цього не станеться» або «у нас це неможливо». Користуючись найпростішими правилами і не допускаючи найпростіших помилок, можна уникнути небезпечної ситуації. Адже особистий імунітет безпеки тримається на конкретних знаннях, на почутті міри і на розумінні загальної логіки безпеки [11].

Відомий мандрівник і фахівець з виживання людини Яцек Палкевич у своєму дослідженні запропонував: 1) передбачити небезпеку; 2) по можливості уникати; 3) за необхідності точно діяти. Крім того, ним були сформульовані правила поведінки в екстремальній (складній, небезпечній) ситуації: 1) ніколи не вважайте, що якщо екстремальні ситуації зустрічаються рідко, то вони взагалі не загрожують вам; 2) потрапивши в екстремальну ситуацію, дайте оцінку, прийміть рішення, дійте швидко і рішуче; 3) накопичуйте знання і досвід поведінки в різних ситуаціях – вони ніколи не бувають зайвими [12].

Проведений аналіз аспекту вивчення саморегуляції психічних станів працівників ОВС у професійної діяльності до екстремальних ситуацій свідчить про наявність різних рівнів і видів саморегуляції, а також потребу саморегулятивних здібностей різного характеру – від простих, пов'язаних, наприклад, з відключенням-перемиканням, – до вищих, що обумовлюють особистісну саморегуляцію, духовне зростання, саморозвиток і самореалізацію.

Таким чином, володіння різноманітними прийомами психічної саморегуляції дозволить оптимізувати психічні стани і поведінку працівників ОВС в екстремальних ситуаціях.

Висновки

Розглянуті аспекти вивчення саморегуляції психічних станів працівників ОВС дозволяють констатувати широкий спектр досліджень із даної проблематики, що зумовлене предметною диференціацією позицій, мети досліджень, концептуальних підходів. Вивчення проблеми особистісної саморегуляції з різних точок зору ускладнює визначення поняття та встановлення його зв'язків з іншими поняттями, зокрема соціалізацією особистості. Психологічна підготовка працівників ОВС на сучасному етапі розвитку не поступається у важливості фізичній та техніко-тактичній професійній підготовці. Одним з компонентів психологічної готовності працівників ОВС є рівень розвитку умінь саморегуляції психічного стану, що є необхідним компонентом досягнення максимального результату в професійній діяльності до роботи в екстремальних ситуаціях.

Дослідження не вичерпує всіх аспектів розв'язання цієї проблеми. Перспектива подальшого вивчення аспекту саморегуляції психічних станів працівників ОВС передбачає проведення спеціального аналізу її компонентів, можливостей їхньої діагностики та корекції, а також наукових пошуків потребує обґрунтування умов формування професійної саморегуляції працівників ОВС України.

Список бібліографічних посилань

1. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. Основные положения, исследования и применение. СПб. : Питер, 2003. 607 с.
2. Конопкин О. А. Психическая саморегуляция произвольной активности человека. Структурно-функциональный аспект. *Вопросы психологии*. 1995. № 1. С. 5–12.
3. Осницкий А. К. Психологические механизмы самостоятельности. М. ; Обнинск : ИГ-СОЦИН, 2010. 232 с.
4. Конопкин О. А. Механизмы осознанной саморегуляции произвольной активности человека // *Субъект и личность в психологии саморегуляции* : сб. науч. тр. / под ред. В. И. Моросановой. М., 2007. С. 12–31.
5. Конопкин О. А. Общая способность к саморегуляции как фактор субъектного развития. *Вопросы психологии*. 2004. № 2. С. 127–135.
6. Горелов І. Ю. Особливості саморегуляції працівників міліції як чинник психологічної готовності до виконання професійних обов'язків в екстремальних умовах. *Вісник Національного університету оборони України*. 2012. Вип. 3. С. 177–181.
7. Білоус Т. Л. Формування професійної готовності до роботи в екстремальних умовах у майбутніх працівників органів внутрішніх справ України : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Слов'янськ, 2015. 179 с.
8. Дикая Л. Г. Психология саморегуляции функционального состояния субъекта в экстремальных условиях деятельности : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.03. М., 2002. 342 с.
9. Bilous T. Formation of features of self-regulation of mental states of employees of law-enforcement bodies of Ukraine in extreme conditions // *Theoretical and applied researches in the field of pedagogy, psychology and social sciences : International Scientific-Practical Conference Proceedings (Kielce, 28–29 December)*. Kielce : Holy Cross University, 2016. Pp. 194–198.
10. Анохин П. К. Системные механизмы высшей нервной деятельности. М. : Наука, 1979. 454 с.
11. Гостюшин А. В. Человек в экстремальной ситуации. М. : Армада-Пресс, 2001. 384 с.
12. Палкевич Я. Е. Выживание в городе. Выживание на море. М. : Карвет, 1992. 232 с.

Надійшла до редколегії 12.11.2019

БЕЛОУС Т. Л. АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ САМОРЕГУЛЯЦИИ ПСИХИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ РАБОТНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УКРАИНЫ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Статья посвящена исследованию саморегуляции психических состояний, возникающих у работников органов внутренних дел Украины во время выполнения профессиональной деятельности в условиях экстремальной ситуации. Рассмотрены понятия экстремальной ситуации, ее характеристики, приводится перечень регуляторных систем саморегуляции, возникающих в момент экстремальной ситуации, а также описываются приемы саморегуляции психических состояний. Охарактеризованы наиболее типичные уровни саморегуляции и регулятивные способности, которые чаще всего встречаются при выполнении работниками органов внутренних дел своего профессионального долга и приводят к возникновению негативных психических состояний.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, психическая саморегуляция, общая способность к саморегуляции, экстремальная ситуация, саморегуляция, уровни и способности саморегуляции, психологические состояния.

BILOUS T. L. ASPECTS OF STUDYING SELF-ADJUSTMENT OF MENTAL STATES OF THE EMPLOYEES OF INTERNAL AFFAIRS AGENCIES OF UKRAINE WITHIN PROFESSIONAL ACTIVITY

The article is focused on the research of self-regulation of mental states that arise in the employees of law enforcement agencies of Ukraine during the performance of professional activity in the conditions of extreme situations. The relevance of the research is currently increasing due to the need to increase resilience and overcome difficult life situations that often occur in the modern world.

It has been determined that the professional activity of the employees of law enforcement agencies of Ukraine has its features, which require not only the professional competence of a specialist, but also certain personal qualities, with adaptation to extreme situations.

The concepts of mental self-regulation, self-regulation and general ability to self-regulation have been analyzed. The basic levels of self-regulation related to professional activity (psycho-physiological, socio-psychological, psychological, spiritual) and corresponding self-regulatory

abilities (emotional and psycho-physiological states, activity regulation, personal self-regulation, higher self-regulation ability) have been highlighted. They often occur while law enforcement officers perform their professional duties and lead to the emergence of negative mental states.

The concept and main characteristics of an extreme situation have been characterized; self-regulation regulatory systems have been listed, which at the same time act as levels of self-regulation that ensures the effectiveness of professional activities of police officers in extreme situations.

The author has studied methods of psychological influence (autogenic training and its variants, naive methods of self-regulation, the simplest methods of self-regulation, ideomotor training and neuro-linguistic programming), which are necessary for solving the set task.

The author of the article describes how to possess various techniques of mental self-regulation, which allow to optimize the mental states and behavior of police officers in extreme situations.

The conducted analysis of the aspect of studying self-regulation of mental states of police officers in professional activities to extreme situations demonstrates the possession of techniques of mental self-regulation and different levels and abilities of self-regulation, which allow to optimize the mental state and behavior of police officers.

Key words: *professional activity, mental self-adjustment, general ability to self-adjustment, extreme situations, self-adjustment, levels and abilities of self-adjustment, mental states.*

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА ПРАВА ЛЮДИНИ

УДК 342.727:342.4(73)

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.4.03>

ОЛЬГА ВАЛЕНТИНІВНА СЕНДЕЦЬКА,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,

кафедра конституційного права України (аспірант);

 <https://orcid.org/0000-0003-4977-6689>,

e-mail: sendetskaya.olga@gmail.com

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ У КОНСТИТУЦІЇ США: СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК

Проаналізовано сутність таких прав, як право на свободу вираження поглядів і право на свободу слова. Спираючись на положення нормативно-правових актів Сполучених Штатів Америки, порівнено підходи до розуміння і трактування свободи слова і свободи вираження поглядів.

Окрему увагу приділено дослідженню становлення й розвитку цих прав за законодавством США, а також їх нормативного закріплення. На підставі порівняння американського й українського варіантів забезпечення цього права виокремлено переваги і недоліки, що сприятиме накопиченню позитивного досвіду для України.

Наведено аргументи на користь того, що Україні слід узяти до уваги американський підхід до захисту права на свободу слова та свободу вираження поглядів, а також виробити механізм їх дотримання як фундаментальних особистих прав людини і громадянина.

Ключові слова: *свобода вираження поглядів, свобода думки, свобода слова, свобода преси, права та свободи людини і громадянина, американський конституціоналізм, обмеження свободи вираження поглядів.*

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Фундаментальним принципом демократії є діяльність держави в особі її органів і посадових осіб, спрямована на забезпечення дотримання і реалізації прав і свобод людини та громадянина як базової цінності, що підтверджує наявність конституційного ладу. Більшість провідних країн світу задля досягнення цього забороняє у своїх конституціях свавілля з боку держави та закріплює перелік обставин, за яких права і свободи можуть обмежуватися, та обов'язковість додержання форм таких обмежень.

За сучасних умов ні в кого не виникає сумнівів те, що право на свободу вираження поглядів є одним з основоположних і фундаментальних прав людини в громадянському суспільстві. Забезпечення його реалізації – важливе завдання демократичної держави.

Становлення прав і свобод людини та громадянина відбувалося впродовж століть. Їх наявність і дотримання – свідчення того, що держава з повагою ставиться до своїх громадян, цінує і визнає право кожного індивіда на самоствердження, саморозвиток, самореалізацію, самостійне формулювання різноманіт-

них ідей і критичне мислення, підтримку або заперечення тих чи інших думок, а також висвітлення власних. Незважаючи на самостійність окремо взятого права, всі права є тісно пов'язаними між собою, реалізація одного є неможливою без реалізації іншого. Так, право на свободу вираження поглядів є тісно пов'язаними і залежить від дотримання принципу ідеологічної багатоманітності, який гарантує можливість вибору ідеології (включно з можливістю не підтримувати жодної з них), поширення позицій і поглядів та заборону обов'язковості будь-якої ідеології.

Підтвердженням цьому є те, що право на свободу слова, як і пов'язане з ним право на свободу вираження поглядів, закріплено в конституційних актах більшості держав, і це свідчить про існування демократії. Разом із тим, як доводить історія, номінальне закріплення права не означає його реального дотримання і безперешкодної реалізації. Водночас і нині є країни, в яких права на свободу вираження поглядів і свободу слова мають лише декларативний характер. Негативний рейтинг країн світу, в яких ці права піддаються утиску, очолює Південна Африканська Республіка.

Також багато країн, у яких ці права гарантуються державою, не відносять їх до абсолютних, а передбачають легальні випадки обмеження в користуванні цими правами.

Звісно, свобода думки, слова й особистих переконань – це гарантія духовної і творчої свободи, не обмеженої обов'язковою ідеологією. Проте вони (свободи) лише тоді є реальними, коли спираються на такі права, як право вільно збирати, використовувати і поширювати інформацію у будь-який спосіб на свій вибір, що має забезпечуватися державою шляхом сприяння створенню розгалуженої і розвинутої системи державних і недержавних засобів масової інформації та інших її джерел. Виходячи з цього, можемо сміливо стверджувати, що держава має провадити таку інформаційну політику, яка б прискорювала і стимулювала демократичний розвиток (і суспільства в цілому, й особи).

Однак розгляд чи вивчення будь-якого явища доцільніше починати з історичного аспекту.

Стан дослідження проблеми

Як уже було сказано, право на вільне вираження поглядів і думок – фундаментальне право людини і громадянина. Саме тому його зміст та обсяг були предметом вивчення багатьох вітчизняних і зарубіжних учених-конституціоналістів, зокрема І. В. Арістової, Ю. Г. Барабаша, В. Д. Гавловського, М. С. Демкової, Т. М. Заворотченко, Р. А. Калюжного, В. П. Колісника, А. М. Колодія, Д. Кертлі, О. Г. Кушніренка, А. І. Марущака, О. В. Нестеренка, А. Ю. Олійника, М. А. Ожевана, П. М. Рабіновича, В. В. Речицького, В. О. Серьогіна, А. Ю. Строгана, О. В. Скрипнюка, Т. М. Слінько, В. В. Середюка, Е. В. Тітко, Ф. Хайека, С. В. Шевчука, М. Я. Швеця, В. С. Цимбалюка та ін.

Так, про необхідність забезпечення свободи вираження поглядів пише Т. М. Слінько, наголошуючи на тому, що недостатньо лише декларувати права на свободу думки і слова, важливим є встановлення певних гарантій їх реалізації, тобто закріплення певних умов і засобів, що забезпечують існування свободи слова й інформації в демократичному суспільстві. Без відповідних гарантій права і свободи людини та громадянина, проголошених в Конституції України та законах України, стають «порожнім звуком» [1, с. 110].

В. В. Речицький зазначає, що закріплення в Конституції свободи як мети держави та/або суспільства відповідає класичній вимозі, щоб предметом конституційного захисту ставали цінності, які є однаково справедливими для

всіх громадян незалежно від ролі та положення в суспільстві, яке вони займають [2, с. 350].

Так, у цих працях ідеться про необхідність забезпечення свободи вираження поглядів і свободи слова як одного з панівних людських прав та гарантування його для розбудови демократичного суспільства. Разом із тим окремі питання реалізації та сутності цих прав потребують більш детального висвітлення.

Мета та завдання дослідження

Метою статті є з'ясування змісту (суті) права на свободу вираження поглядів і свободи слова завдяки розгляду й аналізу становлення та розвитку цього права на прикладі Конституції США, тобто його нормативного закріплення в цьому акті, а вже спираючись на результати порівняння американської та української концепцій, виявлення його переваг і недоліків, що сприятиме застосуванню передових механізмів у правовій системі України.

Завданням дослідження є аналіз забезпечення права на свободу вираження поглядів та свободу слова, спираючись на норми, закріплені в Конституції США, а також запозичення позитивних напрацювань для вдосконалення української правової системи.

Починаючи висвітлення цього питання, вкажемо, що свобода вираження поглядів у статті досліджується як визначальна цінність конституціоналізму, умова демократії і верховенства права. Крім того, як проміжна мета ставилося вивчення підстав та умов легального (законного) обмеження права на свободу вираження поглядів, свободу слова і свободу преси.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що Україна є досить молодою країною, в якій такі фундаментальні права, як свобода слова і свобода вираження поглядів, хоч і закріплено на законодавчому рівні, але на практиці вони реалізуються не повною мірою. Звісно, що нашій державі для покращення ситуації варто вивчати досвід провідних країн, зокрема США. Як відомо, Сполучені Штати Америки захищають ці права впродовж багатьох років і визнаються одними з лідерів серед країн, де права людини не лише зафіксовано на папері. Саме тому існує нагальна необхідність в аналізі досвіду Сполучених Штатів Америки щодо розуміння та забезпечення в цій країні свободи слова. Також у статті подано пропозиції щодо можливого використання американської концепції свободи слова і думки, що сприятиме покращенню ситуації із дотриманням цих прав в Україні.

Виклад основного матеріалу

Дотримання свободи слова і свободи вираження поглядів – це одна з ознак розвинутої правової країни, в якій громадяни можуть не лише висловлювати власні думки, а й сподіватися на те, що вони будуть почуті. Плюралізм у відносинах між державою та громадськістю забезпечує відкриту політику, без якої є неможливим функціонування правової держави, а реалізація прав і свобод особистості – це запорука збалансованого функціонування конституційно-правових норм та інститутів.

Як вважає А. Ю. Строган, право людини на свободу думки і слова, на вільне висловлення своїх поглядів і переконань є обов'язковим елементом незалежності членів громадянського суспільства від держави, підпорядкованості держави громадянському суспільству. Очевидно, що без дотримання цього права суспільство не в змозі протистояти інформаційній експансії держави, обстояти власний погляд на події, які відбуваються [3, с. 92].

На підтвердження цього вкажемо, що в умовах недемократичних режимів основні права та свободи людини порушувалися, крім того, держави використовували різноманітні засоби – передусім ідеться про загальну позицію в суспільстві щодо політики уряду, релігії, сімейних цінностей тощо, а також недопустимість інакомислення. Більш того, траплялося й використання примушування людей до сповідання поглядів, які не відповідали їх думкам і переконанням. Як показує історія, становлення української правової системи супроводжувалося порушенням (у різних формах) свободи думки, причому це виявлялося на всіх рівнях суспільного життя. Як наслідок, відбувались деформація людських думок, гальмування прогресу суспільства, держави та їх інституцій.

У контексті сказаного подаємо позицію Т. М. Слінько й О. Г. Кушніренка, які наголошують: «свобода слова, свобода інформації гарантують створення в суспільстві клімату ідеологічного плюралізму і конкуренції інформаційних джерел. Принцип ідеологічної багатоманітності означає заборону на встановлення державою обов'язкової ідеології, тобто заборону на встановлення у формі закону системи загальнообов'язкових поглядів як норм, які під страхом переслідування й покарання громадяни розділятимуть, вивчатимуть і пропагуватимуть» [4, с. 169]. Науковці стверджують, що ідеологічний плюралізм формує ринок ідей у сучасному світі та є головною умовою економічного розвитку країни.

Тож, (і це доведено історією) реалізація свободи вираження поглядів є можливою ли-

ше у демократичних країнах, тобто саме спроможність висловлювати власну думку вільно відрізняє демократичне суспільство від тоталітарного. До найважливіших юридичних наслідків свободи вираження поглядів і свободи слова належить неправомірність будь-якого переслідування індивіда за висловлення ним думки й погляди за умов дотримання чинного законодавства, а також недопустимість дискримінації громадян із мотивів їх переконань і поглядів.

Про обов'язковість поваги до думки індивіда й охорони її з боку держави пишуть вітчизняні вчені-конституціоналісти. Так, Т. М. Слінько зазначає, що держава має створити дієвий механізм захисту права на свободу думки та слова навіть у тих випадках, коли вказана думка суперечить загальній, сталій думці в цьому суспільстві [5, с. 295]. Спробуємо розібратися, яким має бути цей механізм.

Розпочинаючи висвітлення власного бачення вирішення окресленого питання, передусім укажемо, що створити такий механізм важко. Пояснимо свою позицію. Нині існує певна неоднозначність у трактуванні суті і змісту права на свободу вираження поглядів і свободу слова в нормативно-правових актах різних держав і в міжнародному законодавстві. Так, у Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод свободу вираження поглядів закріплено у статті 10. Згідно з положеннями цього документа: «Кожна людина має право на свободу вираження поглядів. Це право охоплює свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів»¹. У Міжнародному пакті про громадянські та політичні права свобода вираження поглядів трактується інакше: «1. Кожна людина має право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів. 2. Кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір»².

Водночас у Конституції Сполучених Штатів Америки, які мають одну з потужніших економік світу, де значну частину займає ринок ідей, усіляко сприяють розвитку інноваційних

¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : від 04.11.1950.

² Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : від 16.12.1996.

технологій. На наш погляд, це виправдано, бо в сучасному світі еволюціонування країни є неможливим без свободи слова та свободи вираження поглядів.

Право, що розглядається, визначено як право на свободу слова. Однак у подальшому, через думки, сформовані в рішеннях суду, воно вже отримало назву «право на свободу вираження поглядів». У свою чергу, у Конституції України законодавець закріпив це право як право на свободу думки, слова і вираження поглядів.

Як влучно вказує відомий український конституціоналіст В. В. Речицький, у сучасній демократії втілюється тісна взаємодія виборних осіб, засобів масової інформації і виборців [2, с. 115]. На підтвердження цього науковець наводить цитату Ф. Хайєка, що саме демократія – це мирний спосіб заміни небажаних урядів – цінне досягнення, за яке завжди слід боротися [6, с. 150]. Досліджуючи американську правову систему, переконуємося, що свобода вираження поглядів є ключовою ознакою демократії та складовою політичних інститутів.

США вважаються країною із найбільш розвинутою сучасною правовою системою та взірцем держави, що приділяє увагу забезпеченню прав і свобод людини та громадянина. Одними з перших США закріпили свободу як вектор свого розвитку, а свободу слова – як фундаментальне право громадян. У Декларації незалежності США встановлено: «Ми вважаємо за самоочевидні істини, що всіх людей створено рівними; що Творець обдарував їх певними невід’ємними правами, до яких належать життя, свобода і прагнення до щастя; що уряди утворюються людьми для того, щоб забезпечувати ці права, а влада урядів залежить від згоди тих, ким вони управляють; що в кожному випадку, коли якась форма правління стає згубною для такої мети, народ має право змінити або скасувати її та обрати новий уряд, спираючись на такі принципи й організовуючи владу у такі способи, які видаються народу найдоцільнішими для досягнення своєї безпеки і щастя...»¹.

Зауважимо, що незалежно від того, що початком формування громадянських прав, у тому числі права на свободу слова, визнається їх закріплення англійським законодавцем у Біллі про права 1689 р., саме у США розвиток прав і свобод людини та громадянина сягнув

суттєвих масштабів. Проте для кращого розуміння цінності свободи вираження поглядів слід дослідити основні ідеї, якими керувалися творці американської Конституції. Так, на необхідності юридичного закріплення цього права в Конституції США наголошував Томас Джефферсон – відомий американський політичний діяч, науковець і Третій Президент США. Саме йому належить ідея про те, що без утвердження свободи слова, надання людині можливості вільно виражати свої погляди неможливо говорити про демократичну державу. Томас Джефферсон говорив, що головні функції урядування полягають у забезпеченні:

- миру, доброзичливих відносин з усіма країнами, без вступу в альянс із жодною з них;
- підтримки урядів штатів у всіх правах для вирішення внутрішніх питань;
- свободи віросповідання; свободи преси, а також свободи індивіда під захистом закону про недоторканність особистості та приватної власності [7, с. 18].

Він неодноразово підкреслював, що потрібна ідеологічна й політична багатоманітність у державі, бо саме із цього випливають основоположні права і свободи людини та громадянина, що дають змогу брати участь в управлінні державними й суспільними справами, формувати активну громадську позицію і забезпечувати взаємодію «людина – держава».

Мабуть, беручи це до уваги, закони США, які захищають свободу слова, ґрунтуються на Першій поправці до Конституції США (1791), що закріплює таке: «Конгрес не має права видавати закони щодо впровадження будь-якої релігії чи заборони вільно сповідувати її, а також не має права видавати закони, що обмежують свободу слова, друку і права народу мирно збиратися і звертатися до уряду з проханням усунути якусь несправедливість»². Ця конституційна норма демонструє принципову відмінність американської правової концепції від європейської, яка є звуженою, орієнтованою більше на суспільство, ніж на особистість.

У цілому американський захист свободи слова не бере свої витоки з норм англійського загального права, відповідно до природи та принципів якого закони повинні інтерпретуватися суддями [8].

Саме рішення Верховного суду США вдало віддзеркалюють ставлення судової системи до прав особи і загальну політику держави.

¹ Декларація незалежності Сполучених Штатів Америки : від 04.07.1776. URL: <http://osvita.khpg.org/index.php?do=print&id=946555693> (дата звернення: 11 грудня 2019).

² Поправка I до Конституції Сполучених Штатів Америки. URL: http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/catalog/law/usa_const.htm#n1 (дата звернення: 07.12.2019).

Так, суддя Верховного суду США Олівер Уенделл Холмс дав дуже вичерпне визначення захисту свободи слова для американців: «захист свободи слова – це не лише свобода думки для тих, чії погляди збігаються із нашими, а ще й захист тих, чії погляди ми ненавидимо» [9].

Цікавим для дослідження є рішення Верховного суду США *Texas v. Johnson*, 491 U.S. 397 (1989). Подія, яка стала предметом судового розгляду, сталась 22 серпня 1984 р. в Далласі. Грегорі Лі Джонс, беручи участь у політичному заході, присвяченому протесту проти з'їзду Республіканської партії, спалив американський прапор перед будинком муніципалітету. Далласький окружний кримінальний суд визнав такі дії Джонсона винними згідно із «Законом про паплюження державного прапора». Своїм рішенням Суд оштрафував його на 2 тисячі доларів і засудив його до одного року ув'язнення. Однак апеляція скасувала рішення, посилаючись на те, що цей акт підпалення може оцінюватись як слово та підпадає під захист Першої поправки. Через це штат Техас звернувся з апеляцією до Верховного суду США. Дослідивши матеріали справи, Верховний суд зробив висновок, що попереднє рішення є правильним, посилаючись на те, що Перша поправка в буквальному сенсі забороняє лише обмеження свободи «слова», але ми вже давно визнали, що її гарантії стосуються не лише вимовлених чи написаних слів [10].

Як відзначає В. В. Речицький, Конституція США є передусім не актом проголошення прав і свобод, а джерелом права, яке суттєво обмежує свавілля держави стосовно її громадян. Вона першою у світі вивела свободу совісті, думки, слова і преси за межі контрольованого державою простору, заборонивши Конгресу втручатися у креативно-символічну сферу [11, с. 23].

Таким чином, закріпивши на найвищому рівні нормативно-правової бази свободу як основну цінність і шлях розвитку держави, США не лише ставили за мету надання громадянам прав і свобод, а й максимально обмежили протиправну діяльність чиновників щодо приватних осіб – носіїв такого правового статусу.

Гарантією додержання свободи слова в США є закони про свободу слова та преси, що гуртуються на нормах Першої поправки. Також важливу роль у забезпеченні права на свободу слова відіграють прецеденти, які є одним із джерел права в США.

Досить відомим і показовим є рішення Верховного суду США «Бранденбург проти штату Огайо». Кларенс Бранденбург, будучи лідером Ку-клубу-клана (ультраправа організа-

ція, яка пропагує панівну позицію «білих»), промовив на зборах організації таку промову: « Ми – не мстива організація, але якщо наш Президент, наш Конгрес, наш Верховний суд продовжуватимуть утиски білої, кавказької раси, то нам, можливо, й доведеться вдатися до певної помсти». Також він зазначив: «Особисто я вважаю, що чорнопиких треба повернути до Африки, а євреїв – до Ізраїля» [10]. За такі промови його було засуджено за порушення Закону штату Огайо «Про злочинний синдикалізм». Проте Верховний суд США скасував це рішення з огляду на те, що згаданий Закон порушує право на свободу слова, яке гарантується Першою поправкою до Конституції США. Незважаючи на досить брутальні висловлювання, Суд надав перевагу саме свободі слова і зазначив таке: «Принцип свободи слова і преси не дозволяє державі забороняти висловлювання на користь використання сили чи порушення закону за винятком випадків, коли такі висловлювання спрямовано на підбурювання до насильства і до скоєння безпосередніх протизаконних насильних дій» [10]. Це рішення досить красномовно підкреслює ставлення в американському суспільстві до свободи слова як до невід'ємної складової соціального і культурного розвитку й різноманіття поглядів і думок.

Звісно, велика увага свободі слова як фундаментальній цінності приділяється і в доктрині, і на практиці. З огляду на те, що американський захист свободи інтелектуального самовираження ґрунтується на нормах англійського загального права, доцільно зазначити, що відповідно до принципів загального права закони підлягають інтерпретації судом. Така інтерпретація здійснюється у формі рішень у конкретних судових справах, порушених на підставі позовів приватних осіб чи представників держави. Вищим арбітром в інтерпретації положень Конституції США виступає Верховний суд США – головна судова інстанція країни, яка встановлює тлумачення конституційних норм, а також питання відповідності окремих законів чи рішень судів нижчих інстанцій Конституції США [12]. Наразі у рішеннях Верховного суду США чітко простежується повага до свободи слова і свободи вираження поглядів, а це підтверджує реальну, а не формальну дію Першої поправки. Крім того, Конгрес США впродовж багатьох років ухвалює закони, керуючись заборонаю звуження прав на свободу слова і свободу вираження поглядів, захищених Першою поправкою. Проте, як і в багатьох цивілізованих країнах, у США існують певні обмеження.

Беручи все це до уваги, конституції окремих штатів дублюють норми Основного закону США. Так, у пункті 8 ст. 7 Конституції штату Нью-Йорк від 1822 р. визначається: «Будь-який громадянин може вільно висловлюватися на словах і письмово, а також публікувати свої думки про будь-який предмет, причому на ньому залишається відповідальність за можливі зловживання. Не може бути прийнято жодного закону, який обмежував би свободу слова або друку. За наявності будь-якого переслідування або звинувачення у скривдженні шляхом опублікування допускається доведення фактів; а якщо присяжні визнають, що факти викладено правильно, мотиви їх опублікування були добрими, і мета корисною, то звинувачуваного слід виправдати»¹. Можемо помітити, що конституції штатів США дещо деталізують право на свободу слова, вираження поглядів і преси. Однак повне уявлення про сутність цього права дається Верховним судом США, який постійно тлумачить конституційні норми, створюючи єдину практику в державі.

Аналізуючи право на свободу вираження поглядів у правовій системі США, слід також звернути увагу на те, що вона належить до англосаксонської системи права, в якій, у свою чергу, провідну роль відіграють рішення суду і прецедентне право. Напрацювання Верховного суду за довгі роки дозволили сформулювати правову концепцію, якою керуються інші суди під час розгляду справ. Однак Верховний суд США при всій повазі до прецеденту як правової позиції має право ухвалювати рішення, відмінні від тих, що були ухвалені у справах зі схожими обставинами.

Говорячи про ступінь забезпечення свободи слова у США, не можна не згадати й те, що за міжнародною статистикою США не є державою, яка забезпечує дотримання права на свободу слова найповніше. Вони посідають лише 36 місце (для порівняння – Україна посідає 87 місце в рейтингу країн світу) [13]. Таким чином, можемо стверджувати, що існує цензура на конкретні види інформації з конкретною метою, бо право на свободу вираження поглядів та свободу слова не є й не може бути абсолютним. Єдиною міжнародною практикою вважається можливість обмеження свободи вираження поглядів в інтересах державної та громадської безпеки, правосуддя та спільного

добробуту. Немає жодної необхідності сприймати такі легальні обмеження свободи слова, як пріоритет державного, загальнонаціонального інтересу над приватним, адже в цьому випадку йдеться не про інтерес, а про мир, безпеку та благополуччя громадян. Крім того, будь-яка свобода індивіда закінчується там, де починається свобода іншого. У контексті свободи слова цей принцип працює без винятку.

Науковці називають такі ознаки обмеження свободи слова, як: 1) обмежений доступ окремих суб'єктів до певного кола джерел публічної інформації; 2) повна або часткова заборона на діяльність деяких медіа; 3) повний або частковий контроль над інформаційними потоками (включно з особистим листуванням). Усі вказані види обмеження права на свободу вираження поглядів і свободу слова можуть бути легальними, але водночас здатні порушувати встановлене право, що залежить від конкретних умов їх запровадження.

Отже, хоча Конституція США не вказує випадки обмеження свободи слова і преси, однак вони існують. Це стає можливим, коли дані стосуються державної безпеки. Тим не менш, американські владні структури чітко визначають умови й межі утиску прав людини і громадянина, порушуючи які особа нестиме відповідальність згідно із законодавством на загальних підставах.

Як наголошує В. В. Речицький, «Що стосується американського ставлення до міжнародного публічного права, то воно не розглядається в США як ефективний засіб захисту свободи слова. У деяких випадках США не приєднувалися до міжнародних договорів лише тому, що в них не були закріплені необхідні, з їхньої точки зору, гарантії прав людини. Зокрема, умовою ратифікації Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року була поправка до статті 20, яка вимагала від США законодавчої заборони пропаганди війни. Проте американські стандарти свободи слова не визнають можливості такого обмеження» [14, с. 574–575].

Висновки

Отже, можемо констатувати, що, обравши свободу однією з базових цінностей і вектором розвитку, США пішли шляхом мінімального законодавчого обмеження права на свободу вираження поглядів і свободу слова, проте у конкретній спірній ситуації суд може визнати обмеження правомірним і роз'яснити його мету.

Принагідно зауважимо, що Конституція України більш деталізовано вказує підстави

¹ Конституція штату Нью-Йорк : від 1822 року. URL: <https://www.booksite.ru/localtxt/hre/sto/mat/ia/y/gos/prav/zar/str/8.htm> (дата звернення: 07.12.2019).

таких обмежень. Зокрема, здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку задля запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. Таке формулювання обсягу можливого обмеження права на свободу думки, слова та вираження поглядів означає широкий підхід законодавця до випадків застосування цих обмежень. Звісно, це не є позитивним із позицій пересічного громадянина, проте дає певну дискрецію Верховній Раді України, яка має повноваження законодавчо обмежити реалізацію права на свободу слова в державі. Що ж стосується США, то небезпеку в цій країні вбачають саме в утисканні свободи слова та свободи вираження поглядів як основної складової інтелектуального розвитку суспільства, поваги до людської думки та права на відмінні від загальних погляди.

Так, американський підхід до розуміння і втілення права на свободу слова суттєво відрізняється від європейського як в історично-

му аспекті формування сутності цього права, так і в його нормативному закріпленні. Незважаючи на відмінності в правовому регулюванні нашої національної системи та системи США, Україні варто звернути увагу на позитивний американський досвід головним чином у тому, що на перше місце ставиться свобода слова як провідний напрям розвитку держави та центральний, необхідний елемент в усіх сферах її діяльності. Хоча право на свободу вираження поглядів і свободу слова, й не є абсолютним і безкомпромісним щодо обмеження, воно має сприйматися як фундаментальна демократична цінність. Свавільне звуження, утискання та нелегальний контроль за публічним вираженням поглядів громадянами, зокрема представниками преси, є грубим порушенням базових цінностей верховенства права й конституціоналізму в цілому. Беручи це все до уваги, пропонуємо внести відповідні зміни до статті 34 Основного Закону України, спираючись на дієвість положень Першої поправки Конституції США.

Відправною точкою, на наш погляд, мають стати приписи Першої поправки Конституції США, які пройшли випробовування часом і довели свою ефективність.

Список бібліографічних посилань

1. Слінько Т. М. Гарантування свободи слова як елемент сучасного конституціоналізму. *Право України*. 2018. № 4. С. 108–125.
2. Речицький В. В. Політичний предмет конституції. Київ : Дух і літера, 2012. 728 с.
3. Строган А. Ю. Право громадянина на свободу слова та думки в національних та міжнародних нормативно-правових актах: порівняльний аналіз. *Економіка та держава*. 2008. № 6. С. 91–93. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/6_2008/27.pdf (дата звернення: 07.12.2019).
4. Слінько Т. М., Кушниренко О. Г. Свобода слова в умовах народовладдя // Конституційно-правові основи народовладдя в Росії і Україні : сб. науч. тр. / редкол.: Н. В. Витрук, Ю. Г. Барабаш, Л. А. Нудненко. Харьков : Право, 2012. С. 157–183.
5. Слінько Т. М. Конституційно-правові гарантії свободи слова в Україні // *Правова доктрина – основа формування правової системи держави : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України та обговоренню п'ятитом. моногр. «Правова доктрина України» (м. Харків, 20–21 листоп. 2013 р.) / Нац. акад. правових наук України. Харків, 2013. С. 294–297.*
6. Хайек Ф. А. Общество свободных / пер. с англ. А. Кустарева ; под ред. Ю. Колкера. Лондон, 1990. 309 с.
7. Інавгураційні промови Президентів США / пер. з англ. В. К. Горбатюка. Харків : Фоліо, 2009. 335 с.
8. Речицький В. Абетка демократії: свобода слова // *Права людини в Україні*. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи : сайт. 12.10.2015. URL: <http://khp.org/index.php?id=1444648761> (дата звернення: 07.12.2019).
9. Что означает для американцев свобода слова: три дела из практики Верховного суда США // *Share America* : сайт. URL: <https://share.america.gov/ru/three-cases-show-free-speech-means/> (дата звернення: 07.12.2019).
10. *Brandenburg v. Ohio*, 395 U.S. 444 (1969) // JUSTIA. US Supreme Court : сайт. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/395/444/> (дата звернення: 07.12.2019).
11. Речицький В. В. Конституціоналізм. Коротка версія (читанка з конституціоналізму для зацікавлених). Харків : Права людини, 2014. 264 с.
12. Кертли Д. Правовые основы свободной прессы в Соединенных Штатах. *Глобальные проблемы*. 2003. Т. 8, № 1. С. 9–13.
13. *Press Freedom Index 2008* // *Reporters without borders for press freedom* : сайт. URL: <https://rsf.org/en/world-press-freedom-index-2008> (дата звернення: 07.12.2019).
14. Речицький В. В. Символическая реальность и право. Львов : ВНТЛ-Класика, 2007. 732 с.

Надійшла до редколегії 10.12.2019

СЕНДЕЦКАЯ О. В. СВОБОДА ВЫРАЖЕНИЯ МНЕНИЯ В КОНСТИТУЦИИ США: СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ

Проанализирована суть таких прав, как право на свободу слова и право на свободу выражения мнений. Опираясь на положения нормативно-правовых актов Соединенных Штатов Америки, сравниваются подходы к пониманию и трактовке свободы слова и свободы выражения мнений.

Особое внимание уделено исследованию становления и развития этих прав в законодательстве США, а также их нормативному закреплению. На основании сравнения американского и украинского вариантов обеспечения этого права выделяются преимущества и недостатки, что будет способствовать накоплению положительного опыта для Украины.

Приведены аргументы в пользу того, что Украине следует принять во внимание американский подход к защите права на свободу слова и свободу выражения мнений, а также выработать механизм их соблюдения как фундаментальных личных прав человека и гражданина.

Ключевые слова: *свобода выражения мнений, свобода мысли, свобода слова, свобода прессы, права и свободы человека и гражданина, американский конституционализм, ограничения свободы слова.*

SENDETSKAYA O. V. FREEDOM OF EXPRESSION IN THE US CONSTITUTION: FORMATION AND DEVELOPMENT

The essence of such rights as the right to freedom of expression and the right to freedom of speech has been analyzed. Based on the United States regulations, the author has compared approaches to understanding and interpreting freedom of speech and freedom of expression.

Freedom of expression has been studied as one of the dominant values of constitutionalism, a precondition for democracy and the rule of law. Historical aspects of the formulation of the right to freedom of speech in the United States of America, as well as its consistent regulatory enshrinement and interpretation have been analyzed. Different approaches to the constitutional proclamation of the freedom of speech have been researched and the optimal formulation of the said law has been clarified. Particular attention has been paid to the differences between American and European concepts of freedom of expression, and fundamentally different points in its understanding.

The importance of banning the oppression of freedom of expression for the development of a democratic society and the market for ideas has been substantiated.

Particular attention has been paid to the study of the formation and development of these rights under US law and their enactment. Based on a comparison of American and Ukrainian options for guaranteeing this right, their advantages and disadvantages have been highlighted, which may assist in gaining positive experience for Ukraine.

The author has made conclusions regarding the higher level of guaranteeing the right to freedom of expression and freedom of speech in the practice of the United States, although these rights are more detail enshrined in Ukrainian law.

The author has argued in favor of the fact that Ukraine should take into account the American approach to the protection of the right to freedom of expression and freedom of speech, as well as to establish a mechanism for their observance as fundamental personal human and civil rights.

Key words: *freedom of expression, freedom of thought, freedom of speech, freedom of the press, rights and freedoms of a man and citizen, American constitutionalism, restriction of freedom of expression.*

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПОЛІЦЕЇСТИКА

УДК 342.7

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.4.04>

ІВАН ІВАНОВИЧ БАЙДЮК,

*Науково-дослідний інститут права Сумського державного університету,
кафедра адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки (аспірант);*

 <https://orcid.org/0000-0002-2201-7992>,
e-mail: baidyuk@meta.ua

ГЕНЕЗИС ІНСТИТУТУ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З ІНШИМИ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ

Стаття присвячена дослідженню становлення взаємодії Державної прикордонної служби України з іншими правоохоронними органами, що обумовлено значенням завдань Державної прикордонної служби України, реформування правоохоронних органів, створенням нових та, відповідно, необхідністю удосконалення існуючих чи встановлення нових механізмів співпраці між цими суб'єктами. Досягнення мети дослідження уможливили загальнонаукові й спеціальні методи наукового пізнання. Основним методом дослідження став історико-правовий, що дозволив одночасно розкрити історичні аспекти і правову основу взаємодії Державної прикордонної служби України з правоохоронними органами на різних етапах. З'ясовано особливості взаємодії органів охорони державних кордонів із державними суб'єктами починаючи з V століття і до сьогодні. Наголошено на специфіці взаємодії Державної прикордонної служби України з правоохоронними органами в рамках спеціальної прикордонної операції «Кордон», а також на території операції об'єднаних сил.

Ключові слова: взаємодія, Державна прикордонна служба України, державний кордон, правоохоронні органи.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Державна прикордонна служба України є тим суб'єктом, на який покладено завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні. Однак належно виконати передбачене національним законодавством завдання Державна прикордонна служба України може лише за умови взаємодії з іншими правоохоронними органами через спільні узгоджені дії, спрямовані на досягнення спільної мети, та взаємну допомогу. З огляду на те, що в умовах інтеграції України до Європейського Союзу актуалізувались питання вдосконалення прикордонного і міжнародного співробітництва, окремої уваги потребують історичні аспекти взаємодії Державної прикордонної служби України з правоохоронними органами, оскільки така взаємодія не є чимось новим для зазначених суб'єктів, зважаючи на пріоритетність захисту державних кордонів з часів появи перших ознак державності на українських землях.

Стан дослідження проблеми

Питання діяльності Державної прикордонної служби України, включаючи аспекти її взаємодії з іншими суб'єктами були предметом дослідження таких науковців, як: В. Б. Авер'янов, Г. В. Атаманчук, О. М. Бандурка, Д. М. Бахрах, Ю. П. Битяк, І. П. Голосніченко, П. В. Журавльов, І. Г. Іванченко, І. І. Коваленко, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, М. М. Литвин, О. М. Музичук, В. В. Половников, Ю. М. Старілов тощо. Але виключно проблема становлення інституту взаємодії Державної прикордонної служби України з правоохоронними органами комплексно розкрита не була, що обумовлює необхідність вивчення зазначеного питання.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає у визначенні етапів генезису інституту взаємодії Державної прикордонної служби України з іншими правоохоронними органами та виокремленні їх особливостей, що можуть бути враховані на сучасному етапі співпраці між зазначеними суб'єктами. Відповідно до поставленої мети

завданнями дослідження є: з'ясувати сутність уже існуючих класифікацій етапів становлення взаємодії Державної прикордонної служби України з іншими правоохоронними органами; розглянути нормативну основу взаємодії між Державною прикордонною службою України з іншими правоохоронними органами на різних етапах; виокремити специфіку сучасного етапу взаємодії Державної прикордонної служби України з іншими правоохоронними органами; сформулювати авторське бачення етапів генезису інституту взаємодії Державної прикордонної служби України з іншими правоохоронними органами.

Наукова новизна дослідження

В контексті вже існуючих у науковій доктрині підходів до класифікації етапів становлення взаємодії органів охорони державного кордону з іншими правоохоронними органами удосконалено періодизацію генезису інституту взаємодії Державної прикордонної служби України з правоохоронними органами з урахуванням сучасних умов розвитку держави.

Виклад основного матеріалу

Історія створення та розвитку системи охорони державних кордонів України, як і історія державності на території України, складна. При цьому становлення Державної прикордонної служби України завжди супроводжувалось її функціональною залежністю від взаємодії з органами виконавчої влади України, громадянами, зокрема місцевим населенням прикордонних регіонів, правоохоронними органами тощо.

Сьогодні існує декілька класифікацій етапів становлення взаємодії Державної прикордонної служби України з іншими суб'єктами, включаючи правоохоронні органи. Так, Р. А. Калужний та І. П. Кушнір звертають увагу на те, що першооснови для такої взаємодії пов'язані з виникненням державних форм організації суспільного життя (V – XIII ст.). Для цього етапу характерним є: формування державної території та розуміння необхідності створення дієвої системи з її охорони і захисту; свідоме відокремлення важливої функції – охорона кордонів держави; поява органів, що здійснюють охорону та захист державного кордону [1, с. 10]. Отже, можна дійти висновку, що протягом цього періоду формується загальне усвідомлення необхідності охорони території та її кордонів, створюються відповідні державні органи та передумови для здійснення ними охорони кордонів.

Другий етап (XIV – початок XIX ст.), на думку науковців, відзначається згасанням дер-

жавності на українських землях та їх захопленням сусідніми державами. Відповідно поділ українських територій між кількома державами суттєво вплинув на діяльність державних органів і розвиток системи взаємодії у сфері охорони й захисту державних кордонів. Держави, у складі яких перебувала територія України, вирішували ці питання по-різному. Однак розвивався понятійний апарат, зокрема було сформульовано мету охорони кордону та визначення прикордонної смуги. Крім того, приділяється увага правовому врегулюванню охорони кордонів, що передбачає взаємодію між різними органами. Зокрема, в 1571 році було прийнято Боярський приговор про станичну і сторожову службу, який передбачав порядок взаємодії сторожів і станичників із сусідніми сторожами і станицями, з воєводами, намісниками ближніх міст [1, с. 9–21]. Тобто, фактично, на цьому етапі розпочинається формування правової основи взаємодії посадових осіб та органів охорони і захисту території та державних кордонів з іншими суб'єктами.

У свою чергу, третій етап, який розпочинається на початку XIX століття, характеризується тим, що, по-перше, охорона державного кордону стає пріоритетним напрямком діяльності держави; по-друге, прийнято значну кількість нормативних актів, якими визначаються форми і методи діяльності прикордонної служби, серед яких взаємодія із силовими структурами (Червона Армія, Військово-морські сили, Народний комісаріат оборони, Народний комісаріат внутрішніх справ), а також місцевими органами влади і населенням прикордонних регіонів. І, нарешті, останній етап (поч. 90-х років XX ст. – до сьогодні) ознаменувався актуалізацією питання забезпечення цілісності системи захисту інтересів України на державному кордоні після розпаду СРСР і проголошення незалежності України [1, с. 24].

На думку М. М. Литвина, зі здобуттям Україною незалежності взаємодія державних органів у питаннях охорони і захисту державного кордону набуває нового розвитку. З огляду на це науковець виділяє чотири етапи: 1-й – 1991–1993 роки; 2-й – 1994–1999 роки; 3-й 2000–2005 роки; 4-й – 2006 рік – до сьогодні. На першому етапі, як відзначає М. М. Литвин, основні зусилля були спрямовані на створення нового прикордонного органу. На другому етапі впроваджувались нові підходи до охорони державного кордону. На третьому етапі удосконалювалось правове регулювання здійснення охорони і захисту державному кордоні. Тоді як четвертий етап характеризується побудовою сучасної інтегрованої системи охорони

кордону і підвищенням прикордонної безпеки загалом [2, с. 13–14].

У забезпеченні прикордонної безпеки України на початку 90-х років через свої функціональні повноваження брали участь багато міністерств і відомств: Міністерство оборони України, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство закордонних справ України, Служба безпеки України, Міністерство транспорту України, Державна митна служба України, інші органи виконавчої влади України і місцевого самоврядування. Діяльність цих владних суб'єктів, покликаних упорядкувати суспільні відносини у сфері державного кордону до нових геополітичних і соціально-економічних умов, вимагала державно детермінованої координації. Саме тому в ст. 27–1 Закону України «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 року закріплено, що координацію при перетинанні державного кордону України або у забезпеченні режиму державного кордону, прикордонного режиму і режиму в пунктах пропуску через державний кордон України здійснюють органи охорони державного кордону, одним із яких, відповідно, були Прикордонні війська України. У напрямку налагодження взаємодії між прикордонниками органами, органами Міністерства внутрішніх справ України, Службою безпеки України і місцевої влади здійснюється робота для чіткого розуміння того, що введення прикордонної смуги приведе до підтримання порядку на кордоні, створення нормальних умов для промислової діяльності в прикордонній зоні, укріплення довіри і добросусідства [1, с. 118–120].

Важливу роль у подальшому становленні взаємодії у сфері охорони державного кордону відіграла прийнята 29 березня 1994 року спільно з Державним комітетом у справах охорони державного кордону України, Державним митним комітетом України, Міністерством внутрішніх справ України, Міністерством закордонних справ України, Службою безпеки України, Головним управлінням командувача Національної гвардії України, Міністерством сільськогосподарства і продовольства України, Міністерством охорони навколишнього середовища, природного середовища України, Міністерством транспорту України, Міністерством охорони здоров'я України Інструкція про взаємодію та розмежування функцій щодо здійснення контролю на державному кордоні. В Інструкції були сформульовані напрямки, форми, рівні взаємодії, розмежовано повноваження взаємодіючих органів, однак зазначений підзаконний акт утратив чинність у 2008 році. Хоча у 2006 році, навпаки, було за-

тверджено Концепцію розвитку Державної прикордонної служби України до 2015 року¹, де серед напрямків такого розвитку вказувалося на удосконалення взаємодії з правоохоронними органами України та суміжних держав. Відповідно було скасовано вищевказаний підзаконний акт, який мав важливе значення для спільної діяльності Державної прикордонної служби з іншими правоохоронними органами, але новий прийнято не було.

Слід зазначити, що питання взаємодії Державної прикордонної служби з правоохоронними органами стало одним із напрямків Стратегії розвитку Державної прикордонної служби України, ухваленої 23 листопада 2015 року², зокрема мова йде про модернізацію системи управління Державної прикордонної служби та удосконалення її взаємодії з іншими органами, що входять до складу сектору безпеки і оборони

19 жовтня 2015 року в окремий суб'єкт у структурі Державної прикордонної служби України було виділено прикордонний наряд, тобто одну або кілька озброєних чи спеціально екіпірованих уповноважених службових осіб Державної прикордонної служби України, які безпосередньо виконують завдання з охорони державного кордону України або здійснюють інші повноваження як самостійно, так і спільно з іншими суб'єктами, зокрема посадовими особами правоохоронних органів³.

Сьогодні Державна прикордонна служба України разом з іншими правоохоронними органами (Національна поліція України, Національна гвардія України, Служба безпеки України, Державна фіскальна служба України тощо) бере участь у спільній спеціальній прикордонній операції «Кордон». Заходи в рамках такої операції дають значне зниження рівня протиправної діяльності на державному кордоні та допомагають виявляти правопорушників на підступах до державного кордону. Зокрема за підсумками спільної спеціальної прикордонної операції «Кордон-2018» підрозділами Державної прикордонної служби

¹ Про Концепцію розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року : Указ Президента України від 19.06.2006 № 546/2006.

² Про схвалення Стратегії розвитку Державної прикордонної служби : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 № 1189-р.

³ Про затвердження Інструкції про службу прикордонних нарядів Державної прикордонної служби України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19.10.2015 № 1261.

України у взаємодії із правоохоронними органами України, прикордонними відомствами суміжних держав було затримано 540 нелегальних мігрантів, 18,4 тисяч осіб – за порушення державного кордону та 4750 осіб – за порушення прикордонного режиму. А під час проведення заходів прикордонного контролю виявлено 265 підроблених та більше 3230 недійсних паспортних документів. Також виявлено та вилучено 386 одиниць зброї, більше 2680 штук боєприпасів та близько 350 кг наркотичних, психотропних речовин і прекурсорів, а також товарів на майже 130 млн гривень. Були виявлені під час операції і транспортні засоби, зокрема більше 530 викрадених та 360 – з підробленими документами [3].

Більше того, особливістю взаємодії Державної прикордонної служби України з іншими правоохоронними органами на сучасному етапі є часткова невідповідність діяльності правоохоронних органів у сфері забезпечення національної безпеки України у прикордонній сфері сучасним вимогам, а також здійснення спільних операцій та дій на території проведення операції об'єднаних сил.

Так, В. Л. Зьолка наголошує на непоодиноких випадках неузгодженості дій, послаблення координуючої ролі органів охорони кордону в питаннях припинення протиправної діяльності на кордоні, розпорошення зусиль, що призводить до зриву виконання поставлених завдань та необґрунтованого збільшення матеріальних витрат, відповідно результати роботи системи правоохоронних органів не можуть задовольнити інтереси громадянського суспільства [4].

Щодо здійснення спільних операцій та дій на території проведення операції об'єднаних сил, то це за, В. Білецьким, обумовлено необхідністю забезпечення національної безпеки та відсічі збройній агресії Російської Федерації у Донецькій і Луганській областях. Відповідно науковець акцентує увагу на тому, що: 1) має місце тісний взаємозв'язок між оперативними підрозділами на території проведення ООС; 2) чітка узгодженість дій взаємодіючих оперативних підрозділів зі своєчасним обміном інформацією; 3) отримання більш якісних

результатів, ніж результати оперативно-розшукової діяльності окремого суб'єкта та інші [5].

Висновки

Безпосередньо взаємодії Державної прикордонної служби України з іншими правоохоронними органами передувало декілька етапів: перший етап (V – XIII ст.), що відзначається появою такою функції держави, як охорона державних кордонів; другий етап (XIV–XIX ст.) – характеризується розвитком понятійного апарату, конкретизацією суб'єктів, з якими взаємодіють органи охорони державного кордону, в нормативних актах цього періоду; третій етап (поч. 90-х років XX ст. до 1991 р.), коли охорона державних кордонів була визнана пріоритетним завданням держави, і прикордонна служба активно взаємодіяла із силовими структурами; четвертий етап (з кінця 1991 р. до 31 липня 2003 р.), що пов'язаний із діяльністю Прикордонних військ України та, відповідно, їх взаємодією з правоохоронними органами держави. Відповідно лише з 31 липня 2003 року, коли було утворено Державну прикордонну службу України, ми можемо говорити про початок становлення взаємодії зазначеної служби з іншими правоохоронними структурами. Отже, пропонуємо виділяти такі її етапи: перший етап (з 31 липня 2003 р. до 2006 р.), тобто з моменту створення Державної прикордонної служби та здійснення нею взаємодії з правоохоронними органами на підставі інструкції 1994 року, яка згодом втратила чинність; другий етап (2006–2015 рр.), що розпочинається із затвердження концепції розвитку Державної прикордонної служби України, одним із напрямків якого стало удосконалення взаємодії з правоохоронними органами України та суміжних держав, створення прикордонного наряду; третій етап (2015 р. – до сьогодні), що відзначився, в першу чергу, особливими умовами взаємодії Державної прикордонної служби України з правоохоронними та силовими структурами на території проведення операції об'єднаних сил, участю зазначених суб'єктів у спільній спеціальній прикордонній операції «Кордон».

Список бібліографічних посилань

1. Калюжний Р. А., Кушнір І. П. Правове забезпечення взаємодії публічної адміністрації у прикордонній сфері : монографія. Київ : Леся, 2015. 224 с.
2. Литвин М. М. Основи інтегрованого управління кордонами : курс лекцій. Хмельницький : Нац. акад. Держ. прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького, 2011. 386 с.
3. Розпочалась підготовка до проведення спільної спеціальної операції «Кордон-2019» // Державна прикордонна служба України : офіц. веб-сайт. 24.04.2019. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/news/Rozpochalas-pidgotovka-do-provedennya-spilnoi-specialnoi-operacii-Kordon-2019/> (дата звернення: 15.11.2019).

4. Зюлка В. Проблеми правового забезпечення ефективної взаємодії Держприкордонслужби України із правоохоронними органами та військовими формуваннями у прикордонній сфері. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2016. Вип. 1. URL: https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/visnik_1_2016_ug.pdf (дата звернення: 15.11.2019).

5. Білецький В. Взаємодія оперативних підрозділів Державної прикордонної служби України з оперативними підрозділами інших органів на території проведення операції об'єднаних сил. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. Вип. 1. С. 122–126.

Надійшла до редколегії 19.11.2019

БАЙДЮК И. И. ГЕНЕЗИС ИНСТИТУТА ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОГРАНИЧНОЙ СЛУЖБЫ УКРАИНЫ С ДРУГИМИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫМИ ОРГАНАМИ

Статья посвящена исследованию становления взаимодействия Государственной пограничной службы Украины с другими правоохранительными органами, что обусловлено значением задач Государственной пограничной службы Украины, реформирования правоохранительных органов, созданием новых и, соответственно, необходимостью усовершенствования существующих или установления новых механизмов сотрудничества между этими субъектами. Достижение цели исследования сделали возможными общенаучные и специальные методы научного познания. Основным методом исследования стал историко-правовой, позволивший одновременно раскрыть исторические аспекты и правовую основу взаимодействия Государственной пограничной службы Украины с правоохранительными органами на различных этапах. Выявлены особенности взаимодействия органов охраны государственных границ с государственными субъектами начиная с V века и до сих пор. Отмечена специфика взаимодействия Государственной пограничной службы Украины с правоохранительными органами в рамках специальной пограничной операции «Граница», а также на территории операции объединенных сил.

Ключевые слова: взаимодействие, Государственная пограничная служба Украины, государственная граница, правоохранительные органы.

BAIDYUK I. I. GENESIS OF THE INSTITUTE OF INTERACTION OF THE STATE BORDER GUARD SERVICE OF UKRAINE WITH OTHER LAW ENFORCEMENT AGENCIES

The article is focused on the research of historical aspects of interaction between the State Border Service of Ukraine with other law enforcement agencies of Ukraine, which is conditioned by the importance of the tasks assigned to the State Border Service of Ukraine on the security and protection of the state borders, especially in the current conditions of integration of the state into the European space, by reforming a number of law enforcement agencies of Ukraine, the creation of new law enforcement structures and, accordingly, the need to improve existing or establish new cooperation mechanisms of interaction between the above entities. Both general scientific and special methods of scientific cognition made possible to achieve the set goal and objectives of the study. The central method of the research was the historical and legal method, which allowed to reveal both the historical aspects and the legal basis of interaction of the State Border Service of Ukraine with other law enforcement agencies at different stages. The peculiarities of the interaction of the state border protection agencies with other state entities have been clarified since the V century, when the need for the protection of state borders was first realized and the relevant agencies were created. The author has determined law enforcement agencies that interact with the State Border Service of Ukraine nowadays and the legal basis of such interaction. Particular attention has been paid to the specifics of carrying out interaction of the State Border Service of Ukraine with other law enforcement agencies within the framework of the special border operation "Border", as well as on the territory of the operation of the joint forces.

Keywords: interaction, State Border Service of Ukraine, state border, law enforcement agencies.

ВІКТОРІЯ РУСЛАНІВНА БІЛА,*кандидат юридичних наук, доцент,**Університет державної фіскальної служби України (м. Ірпінь),**факультет підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації**працівників податкової міліції (заступник начальника);* <https://orcid.org/0000-0002-8201-219X>,*e-mail: bila.viktoria@nusta.edu.ua***АДМІНІСТРАТИВНИЙ ДОГОВІР ЯК ПРАВОВА ФОРМА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ: ОНОВЛЕННЯ ДОКТРИНАЛЬНИХ ПІДХОДІВ**

Проаналізовано ознаки адміністративного договору, сформовані теорією адміністративного права, на предмет їх відповідності чинному законодавству. З'ясовано перспективи вдосконалення як доктринального розуміння, так і нормативної конструкції поняття адміністративного договору. Вказано, що адміністративний договір є лише однією з можливих договірних форм регулювання відносин публічного адміністрування. Доведено, що адміністративний договір та адміністративний акт – це порівнянні несумісні поняття. Зроблено висновок про значний вплив нормативної конструкції поняття адміністративного договору на його доктринальне розуміння та необхідність оновлення усталених уявлень про його функції як правової форми публічного адміністрування.

Ключові слова: *правова форма, публічне адміністрування, адміністративний договір, договірна форма.*

*Оригінальна стаття***Постановка проблеми**

Адміністративний договір є достатньо новою формою публічного адміністрування, можливості якої в диспозитивному регулюванні навіть охоронних правовідносин зумовлюють посилену увагу вчених і дослідників. Навіть те, що з часів прийняття Кодексу адміністративного судочинства України його нормативна дефініція була змінена, свідчить про постійний розвиток уявлень про особливість такого регулятора та необхідність додаткового осмислення.

Незважаючи на наявність достатньої кількості праць, присвячених названому явищу, на сьогодні навряд чи можливо говорити про наявність єдиного підходу до поняття та ознак, місця адміністративного договору в системі понять адміністративного права, видів та функцій як правової форми публічного адміністрування.

Стан дослідження проблеми

Питання адміністративного договору розглядались у теорії адміністративного права не систематично, коли один з етапів розвитку його доктрини характеризувався поодинокими дослідженнями, а інший – значною активністю у вивченні теоретичних та прикладних проблем використання адміністративного договору в діяльності публічної адміністрації. Так, кі-

нець 1990 – початок 2000 років характеризувався наявністю поодиноких праць, присвячених проблемам адміністративного договору як форми державного управління та засобу управлінської діяльності (К. К. Афанасьєв, С. С. Скворцов) [1, с. 125; 2, с. 58], теоретичній конструкції адміністративного договору (А. М. Колокольцев, О. С. Ротенберг, А. В. Дьомін) [3, с. 10; 4, с. 15; 5, с. 55], його використанні в діяльності органів внутрішніх справ (О. А. Абдурахманов) [6, с. 95]. Однією з фундаментальних праць, присвячених проблемам адміністративного договору, стала дисертаційна робота Ж. В. Завальної «Адміністративний договір: теоретичні засади та застосування». Ученою зроблено вагомий внесок у розуміння співвідношення правового та договірного регулювання публічних правовідносин, визначено ознаки адміністративного договору, здійснено їх систематизацію та встановлено підстави і межі застосування таких договорів. Наведена робота стала основою для формування та вдосконалення теорії адміністративного договору, в тому числі й у працях С. М. Ольховської [7, с. 11], О. М. Ілюшик [8, с. 13], О. О. Маркової [9, с. 151], Н. Р. Поліщук [10, с. 142], А. М. Гуд [11, с. 112].

На сьогодні кожне дослідження у висвітленні питань форм публічного адміністрування звертає увагу на можливість і перспективи використання адміністративного договору.

Водночас оновлення уявлень про предмет адміністративного права, в тому числі обґрунтування необхідності включення до нього питань управління публічним майном, прийняття ряду законодавчих актів, у тому числі нової редакції Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАСУ), вимагають проведення ревізії усталених уявлень про сутність і межі договірного регулювання публічних відносин.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є вивчення впливу нормативної конструкції поняття адміністративного договору на концепцію договірного регулювання суспільних відносин та вдосконалення на основі отриманих висновків теорії адміністративного договору як правової форми публічного адміністрування.

Досягнення цієї мети здійснено шляхом вирішення *завдання* щодо аналізу теорії адміністративного договору на предмет її відповідності чинному законодавству та сучасним потребам суспільного розвитку.

Наукова новизна дослідження

У статті обґрунтовано необхідність перегляду теорії адміністративного договору та запропоновано ряд нових підходів до формування його концепції.

Виклад основного матеріалу

У редакції КАСУ 2005 р. адміністративний договір визначався як: «дво- або багатостороння угода, зміст якої складають права та обов'язки сторін, що впливають із владних управлінських функцій суб'єкта владних повноважень, який є однією із сторін угоди»¹. Таке визначення адміністративного договору знаходило критику в науковій літературі [12 с. 247], у тому числі й наших попередніх публікаціях [13, с. 15].

Під час дослідження адміністративного договору в діяльності органів державної податкової служби України нами було акцентовано на таких базових характеристиках розглядуваної правової форми, що не були враховані законодавцем, як-от: являє собою спільний правовий акт декількох суб'єктів права, заснований на волеузгодженні, а не волезлитті, причому вказано, що саме ця ознака відмежовує адміністративний договір нормативного характеру від спільного нормативно-правового акта [13, с. 9].

Визначення адміністративного договору, запропоноване у КАСУ редакції 2017 р., підтвердило справедливість отриманих нами висновків. Так, законодавцем визнано, що адміністративний договір – це спільний правовий акт, що ґрунтується на волеузгодженні сторін договору, розширено його можливі форми: договір, угода, протокол, меморандум тощо. Примітно, що змінено формулювання його належності до сфери регулювання публічно-правових відносин. Замість вказівки на обов'язковість реалізації суб'єктом владних повноважень в адміністративному договорі владно-управлінських функцій встановлено, що такий договір повинен визначати взаємні права та обов'язки його учасників у публічно-правовій сфері. Відповідно вже втрачають актуальність твердження про те, що адміністративний договір виникає у сфері публічної влади у зв'язку і з приводу реалізації органом виконавчої влади або органом місцевого самоврядування своїх владних повноважень [14, с. 294; 15, с. 61]. Так само, як і сформульоване нами твердження про те, що адміністративний договір повинен містити не тільки публічний інтерес як мету врегулювання, але й врегульовувати управлінські відносини у певній сфері суспільного життя [13, с. 50].

Законодавче формулювання варто визнати досить вдалим, оскільки предметом адміністративного договору може ставати і та частина компетенції суб'єкта публічної адміністрації, що не має управлінського характеру, наприклад надання адміністративних послуг. У зв'язку з цим необхідно здійснити перегляд доктринальних уявлень про мету адміністративного договору, яка, очевидно, не може обмежуватись задоволенням публічних інтересів. Справа в тому, що доведена наявність волеузгодження сторін адміністративного договору закономірно зумовлює наявність окремих інтересів його учасників. Відповідно, якщо сторонами адміністративного договору виступають суб'єкти владних повноважень, то цілком логічно представляти мету договору в задоволенні публічних інтересів. Утім, коли в договірні відносини з публічною адміністрацією вступають юридичні та фізичні особи, рушійною силою їх дій виступає перш за все інтерес приватний. На нашу думку, вдалим є формулювання, запропоноване М. М. Коніним: метою адміністративного договору є досягнення суспільно значущих результатів [16, с. 139].

Така конструкція мети адміністративного договору може, як уявляється, бути застосованою до абсолютно кожного з його видів. Так, навіть укладення мирової угоди у справах

¹ Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV : ред. від 20.10.2019.

про порушення митних правил має на меті перш за все забезпечення сплати митних платежів, однак інтереси сторін, що задовольняються в результаті його укладення, різні: публічний – у митного органу та приватний (збереження права власності щодо товарів, що стали предметом або знаряддям учинення правопорушення) – в особи, яка вчинила порушення митних правил.

Аналізуючи визначення адміністративного договору, запропоновані в найновіших дослідженнях, слід вказати на помилковість тверджень про те, що адміністративний договір являє собою зніційований суб'єктом владних повноважень правовий акт [10, с. 22], оскільки вертикальні адміністративні договори укладаються якраз-таки з ініціативи невідного суб'єкта. Так, відповідно до ч. 4 ст. 521 Митного кодексу України саме особа, яка вчинила порушення митних правил, звертається до керівника органу доходів і зборів із заявою довільної форми з проханням про припинення справи про це порушення митних правил шляхом компромісу¹. Заявну процедуру укладення адміністративного договору встановлено і в Податковому кодексі України (ч. 100.2 ст. 100)².

Відповідно, вертикальні адміністративні договори, як правило, укладаються з ініціативи невідного суб'єкта, а для публічної ж адміністрації законодавство лише визначає повноваження на укладення такого договору.

Спірним є твердження А. М. Гуд про те, що адміністративний договір є поняттям вузьким, ніж адміністративний акт [11, с. 15], ці поняття, з точки зору логічного співвідношення, є порівняними несумісними поняттями, тобто такими поняттями, що мають спільні родові ознаки, однак обсяги яких не співпадають. Родовим відносно розглядуваних понять виступатиме правовий акт публічної адміністрації. І адміністративний договір, і адміністративний акт є різновидами правових актів публічної адміністрації. Однак явища, що містяться в цих поняттях, є різними. Те, що адміністративний договір може бути виданий замість адміністративного акта, лише підкреслює їх відмінності. Адже адміністративний акт – це владне волевиявлення публічної адміністрації, звернене назовні і спрямоване на індивідуальне регулювання прав, обов'язків невідних суб'єктів або окремого випадку, в той час

як адміністративний договір являє собою різновид узгодженого волевиявлення, причому в його змісті можна достатньо чітко простежити відмінності між волевиявленнями сторін, різницю їх інтересів та потреб, що задовольняються таким договором. Варто погодитись із А. Токар у тому, що адміністративний договір та адміністративний акт є самостійними та рівноправними формами управлінської діяльності [17, с. 73].

КАСУ встановлено обмеження щодо підстав укладання адміністративних договорів: виключно на підставі закону, відповідно втрачають актуальність твердження про можливість укладання таких договорів на основі підзаконних актів нормативного характеру інших суб'єктів публічної адміністрації; адміністративний договір може укладатися на основі та на виконання індивідуального адміністративного акта [18, с. 204]. Дійсно саме законом встановлено межі договірного регулювання публічних відносин, визначено компетенцію органу публічної адміністрації на укладення договору тощо.

Також у КАСУ закріплено визначений перелік видів адміністративних договорів, залежно від мети застосування, в тому числі: а) для розмежування компетенції чи визначення порядку взаємодії між суб'єктами владних повноважень; б) для делегування публічно-владних управлінських функцій; в) для перерозподілу або об'єднання бюджетних коштів у випадках, визначених законом; г) замість видання індивідуального акта; г) для врегулювання питань надання адміністративних послуг³.

Однак установа видів-випадків укладання адміністративних договорів у ст. 4 КАСУ не свідчить про вичерпність їх переліку, бо законодавцем указано лише на ті їх види, що можуть бути предметом оскарження в адміністративних судах, а на окремі їх різновиди вказано в інших статтях КАСУ. Зокрема, йдеться про контракти на проходження публічної служби, які віднесено до юрисдикції адміністративних судів на підставі приписів ст. 19, якою визначено предметну юрисдикцію адміністративних судів, у тому числі спори з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби⁴.

Наведені види адміністративних договорів були детально проаналізовані у дослідженні [10, с. 39], з висновками якого загалом

¹ Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI : ред. від 14.11.2019.

² Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI : ред. від 20.10.2019.

³ Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV : ред. від 20.10.2019.

⁴ Там само.

варто погодитись, окрім тієї частини, що стосується укладення договорів замість видання адміністративного акта. Автор до цієї категорії адміністративних договорів відносить договори про надання соціальних послуг, про розподіл, продукції, концесійні договори [10, с. 42], які насправді або не належать до категорії адміністративних в наслідок приписів господарського законодавства та КАСУ, або, як у випадку із договорами про надання соціальних послуг, повинні бути включені в окрему їх групу. На нашу думку, до адміністративних договорів, що видаються замість адміністративного акта, належать мирові угоди як правові форми компромісу у справах про порушення митних правил, договори про розстрочення та відстрочення митних платежів, договори про розстрочення та відстрочення грошових зобов'язань або податкового боргу платника податків.

Досліджуючи питання адміністративного договору як правової форми публічного адміністрування, вкажемо і про те, що такий договір є не єдиним способом договірної регулювання публічних правовідносин.

Так, формами договірної регулювання публічних правовідносин у попередніх дослідженнях нами визнавалися: адміністративний договір, видання спільних, підзаконних, нормативно-правових актів управління [19, с. 190]. Сформовані положення щодо теоретичного змісту спеціальних податкових режимів [20, с. 265–270] підтвердили висловлену нами гіпотезу про їх диспозитивно-договірну природу, що дозволяє віднести відповідні регулятори до договірних форм публічного адміністрування [19, с. 190]. До наведеного переліку варто додати і прийняття рішень місцевими радами про об'єднання територіальних громад і добровільне приєднання до об'єднаної територіальної громади відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад»¹. Процедура прийняття таких рішень подібна до договірної: (подання оферти (ст. 5), її акцепт (ст. 6), узгодження істотних умов (ч. 1 ст. 7) тощо), однак для узгодженого волевиявлення територіальних громад установлено правову форму рішення, погодженого з обласною радою, що, враховуючи початкову стадію децентралізації та розвитку самостійності місцевих громад, може бути визнано об'єктивною необхідністю.

Можливість участі публічної адміністрації в договірних відносинах приватно-правового

характеру зумовлює актуальність проблематики розробки критеріїв відмежування таких договорів від адміністративних, що варто визнати одним із першочергових завдань науки адміністративного права.

Так, ряд договорів, що за своєю суттю є адміністративними, віднесено законодавцем до господарських. Перш за все йдеться про ті договори, якими опосередковано відносини державно-приватного партнерства, та, особливо, концесійні договори. Виникає парадокс, коли відповідно до Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» управління об'єктами державної власності є функцією центральних органів виконавчої влади, утворених в організаційно-правовій формі агентства, і її правове забезпечення є предметом адміністративного права, а реалізація названої функції, тобто виконання наданих у зв'язку з її виконанням повноважень – предметом господарського права. У частині судової юрисдикції законодавцем здійснено певне розмежування: усі спори, що виникають у зв'язку з оголошенням, проведенням та/або визначенням результатів конкурсу з визначення приватного партнера та концесійного конкурсу, віднесено до предметної юрисдикції адміністративних судів, спори ж, що виникають у зв'язку з укладенням, зміною, розірванням та виконанням таких договорів, віднесено до юрисдикції господарських судів.

Аналогічне варто вказати і про договори у сфері публічних закупівель, де, наприклад, договір про надання послуг з професійної підготовки та підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів [21] також буде віднесено до господарського договору.

Висновки

Нормативна конструкція поняття адміністративного договору справила значний вплив на теорію договірної регулювання публічних відносин, під час подальшого вдосконалення якої варто виходити принаймні з двох аксіом: 1) адміністративний договір є лише частиною договірних форм регулювання публічних відносин; 2) публічна адміністрація може діяти як у публічно-договірних, так і в приватно-договірних формах. Редакція КАСУ 2017 р. усунула ряд недоліків попередньої законодавчої дефініції поняття адміністративного договору, в тому числі остаточно зорієнтувала на видову належність адміністративного договору до правових актів публічної адміністрації, встановила єдиною підставою укладення адміністративного договору наявність законодавчого припису та визначила наявність

¹ Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII : ред. від 01.01.2019.

узгодженого волевиявлення як внутрішньої сторони договору. Такі ознаки нівелюють ряд раніше актуальних ознак адміністративного договору та зорієтували на перегляд таких базових категорій теорії адміністративного договору, як мета, предмет і зміст.

Перспективним напрямом подальших досліджень є наукова розробка інших договірних форм публічного адміністрування та оновлення базових понять теорії адміністративного договору із врахуванням сучасних принципів реалізації функцій публічної адміністрації.

Список бібліографічних посилань

1. Афанасьєв К. К. Адміністративний договір як форма державного управління (теоретико-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Луганськ, 2002. 173 с.
2. Скворцов С. С. Адміністративний договір як засіб управлінської діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2005. 228 с.
3. Колокольцев А. Н. Теоритические концепции административного договора в Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14. Тюмень, 2009. 22 с.
4. Ротенберг А. С. Административный договор : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14. Ростов н/Д., 2006. 23 с.
5. Демин А. В. Общие вопросы теории административного договора. Красноярск : Красноярск. гос. ун-т, 1998. 93 с.
6. Абдурахманов А. А. Административный договор и его использование в деятельности органов внутренних дел : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. М., 1997. 143 с.
7. Ольховська С. М. Адміністративний договір в діяльності органів внутрішніх справ України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2010. 17 с.
8. Ілюшик О. М. Використання адміністративних договорів у діяльності правоохоронних органів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2013. 19 с.
9. Маркова О. О. Адміністративно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ в договірних відносинах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2012. 202 с.
10. Поліщук Н. Р. Правове регулювання адміністративних договорів у сфері публічних відносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2019. 208 с.
11. Гуд А. М. Адміністративний договір як форма договірного регулювання адміністративно-правових відносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2019. 195 с.
12. Завальна Ж. В. Концептуальні засади договірного регулювання адміністративно-правових відносин : монографія. Суми : Мрія, 2010. 360 с.
13. Біла В. Р. Адміністративний договір в діяльності органів державної податкової служби в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2011. 192 с.
14. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. / відпов. ред. В. Б. Авер'янов. Київ : Юрид. думка, 2007. Т. 1: Загальна частина. 592 с.
15. Основи адміністративного судочинства в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. О. П. Рябченко. Суми, 2008. 200 с.
16. Конин М. Н. Административное право России : учеб. М. : Проспект, 2006. 688 с.
17. Токар А. Адміністративний договір як форма управлінської діяльності (питання теорії). *Підприємництво, господарство і право*. 2001. № 6. С. 72–74.
18. Курс адміністративного права України : підручник / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, І. Д. Пастух та ін. ; за заг. ред. В. В. Коваленка. Київ : Юрінком Інтер, 2012. 808 с.
19. Мацелик Т. О., Біла В. Р. Адміністративно-договірні форми в діяльності органів державної податкової служби: питання теорії. *Юридична Україна*. 2009. № 12 (84). С. 186–190.
20. Теремецький В. І. Податкові правовідносини в Україні : монографія. Харків : Діса плюс, 2012. 648 с.
21. Професійна підготовка працівників національної поліції України та професійна підготовка у сфері підвищення кваліфікації // PROZORRO : сайт. URL: <https://prozorro.gov.ua/tender/UA-2020-01-09-001401-c> (дата звернення: 02.12.2019).

Надійшла до редакції 05.12.2019

БЕЛАЯ В. Р. АДМИНИСТРАТИВНЫЙ ДОГОВОР КАК ПРАВОВАЯ ФОРМА ПУБЛИЧНОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ: ОБНОВЛЕНИЕ ДОКТРИНАЛЬНЫХ ПОДХОДОВ

Проанализированы признаки административного договора, сформированные теорией административного права, на предмет их соответствия действующему законодательству. Выявлены перспективы совершенствования доктринального понимания и нормативной конструкции понятия административного договора. Указано, что административный

договор является одной из возможных договорных форм регулирования отношений публичного администрирования. Доказано, что административный договор и административный акт – это сравнимые несовместимые понятия. Сделан вывод о значительном влиянии нормативной конструкции понятия административного договора на его доктринальное понимание и необходимость обновления устоявшихся представлений о его функции как правовой формы публичного администрирования.

Ключевые слова: *правовая форма, публичное администрирование, административный договор, договорная форма.*

BILA V. R. ADMINISTRATIVE CONTRACT AS A LEGAL FORM OF PUBLIC ADMINISTRATION: UPDATING DOCTRINAL APPROACHES

The analysis of the features of administrative contracts, formed by the theory of administrative law, has been made for the purpose of their compliance with the current legislation. The perspectives of improving both the doctrinal understanding and the normative construction of the concept of administrative contracts have been clarified. It has been stated that administrative contracts are only one of the possible contractual forms of regulating the relations of public administration. Contractual regulators can be both formalized in the form of administrative contracts or unformalized, when the agreement between the authorities is fixed at the level of legal acts or when laws provide the possibility of reaching a consensus in vertical and horizontal administrative legal relations. The author has established the correlation between administrative contracts and other types of legal forms, including with administrative acts, the common legal acts. The perspectives for improving the list of types of administrative contracts have been stated. In particular, the author has substantiated that the list of cases of concluding administrative contracts, under the Code of Administrative Judiciary of Ukraine, focuses solely on the determination of the substantive jurisdiction of administrative courts and is only a basis for forming the scope of the concept of “administrative contracts”, which is much more wider than the legal definition.

It has been pointed out that some of the statements made in the most recent writings on administrative contracts are falsified, including that administrative contracts and administrative acts are comparable incompatible concepts, and the initiative in concluding administrative contracts can come from an authorized subject, as well as from legal entities and individuals.

The author has concluded about the significant influence of the normative construction of the concept of administrative contracts on its doctrinal understanding and the need to update the established ideas about its function as a legal form of public administration, which directs the study of those types of economic contracts, which in their essence are administrative contracts.

Key words: *legal form, public administration, administrative contract, contractual form.*

РУСЛАН ВЛАДИСЛАВОВИЧ ІГОНІН,

доктор юридичних наук, доцент,

Національне агентство з питань запобігання корупції (м. Київ),

Департамент з питань запобігання політичній корупції (керівник);

 <https://orcid.org/0000-0003-3660-4036>,

e-mail: carlobambini17@gmail.com;

МАРІЯ ВАСИЛІВНА ВІКТОРЧУК,

кандидат юридичних наук,

Національне агентство з питань

запобігання корупції (м. Київ), головний спеціаліст;

 <https://orcid.org/0000-0001-5197-5914>,

e-mail: m.v.kocherhan@nuwm.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ЛІСОВОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

Розглянуто особливості адміністративно-правових засобів охорони земель лісового фонду України та заходи, що становлять зміст охорони земель лісогосподарського призначення, проаналізовано структуру земель лісогосподарського призначення, з'ясовано зміст понять «земельні лісові ділянки» та «лісові ділянки». Зроблено висновок щодо переліку засобів адміністративно-правової охорони земель лісового фонду України.

Ключові слова: адміністративно-правові заходи охорони, державний контроль, державний моніторинг, землі лісового фонду, лісові ділянки.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Сьогодні особливої уваги потребує питання охорони земель, зокрема лісового фонду України, адже правове регулювання в сфері охорони цих земель не забезпечує багатоцільового безперервного використання земель лісового фонду, лісових ресурсів та лісових екосистем. Указане зумовлює актуальність наукового дослідження адміністративно-правових засобів охорони земель лісового фонду України, раціонального використання та збереження лісових ресурсів.

Стан дослідження проблеми

Питання, пов'язані з охороною земель лісового фонду України, досліджували такі науковці, як О. Є. Волков [1], І. А. Дмитренко [2], С. В. Шарапова [3], О. П. Чопик [4], М. Р. Ковальський [5] та ін. Безумовно, їх наукові здобутки мають важливе значення для науки адміністративного та земельного права, проте сьогодні адміністративно-правові засоби охорони земель лісового фонду України характеризується такими недоліками, як відсутність єдиного розуміння їх складу, недосконалість понятійного апарату, дублювання повноважень у сфері охорони лісових ресурсів, недосконалість перерозподілу земель лісового фонду тощо.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає в дослідженні засобів охорони земель лісового фонду України з урахуванням їх особливостей та обґрунтуванні шляхів їх удосконалення.

Завданням дослідження є аналіз проблемних питань адміністративно-правового регулювання лісових відносин та виявлення особливостей адміністративно-правових засобів охорони земель лісового фонду України.

Наукова новизна дослідження

На підставі аналізу правової доктрини та положень чинного законодавства визначено ознаки земельної лісової ділянки і з'ясовано склад лісового фонду України.

Виклад основного матеріалу

Застосування адміністративно-правових засобів є одним з найбільш ефективних напрямів охорони земель лісового фонду України.

В юридичній літературі до адміністративно-правових засобів відносять, у першу чергу, заходи адміністративного попередження, заходи адміністративного припинення та адміністративні стягнення. Зазначимо, що до заходів правової охорони природних об'єктів належать установлення та вдосконалення правил

і правових норм, їх виконання, дотримання і застосування, державне управління, планування, контроль і нагляд, установлення охоронних зон, застосування заходів заохочення і притягнення до відповідальності тощо [6, с. 80].

Відповідно до статті 22 Закону України «Про охорону земель» система заходів у галузі охорони земель охоплює спостереження, розробку програм різного рівня та документації із землеустрою щодо охорони земель, створення екологічної мережі, здійснення районування (зонування) земель, заходи стимулювання діяльності щодо охорони та використання земель, стандартизацію і нормування¹.

Зауважимо, що охорона земель лісгосподарського призначення має особливий характер, оскільки забезпечується шляхом реалізації охоронних заходів щодо цих земель і лісів, які на них перебувають [3].

О. П. Чопик слушно зазначає, що заходи з охорони земель лісгосподарського призначення поділяються на такі:

1) заходи, що забезпечують захист земель (раціональне використання земельних лісових ділянок, запобігання вилученню цих земель без достатньої правової підстави, зменшення негативного впливу на навколишнє середовище, підвищення ефективності використання цих земель, забезпечення особливого режиму земель лісгосподарського призначення);

2) заходи щодо охорони лісів (попередження лісових пожеж, захист лісів від шкідників і хвороб, недопущення незаконних рубок лісу тощо) [4, с. 68].

Відповідно до статті 62 Земельного кодексу України «охорона земель – це система правових, організаційних, економічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського і лісгосподарського призначення, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісгосподарського призначення, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення»².

С. В. Шарапова виділяє такі групи заходів щодо охорони земель лісгосподарського призначення.

1. Загальні – заходи щодо охорони земель лісгосподарського призначення та лісів, які на них перебувають (моніторинг, відшкодування втрат лісгосподарського виробництва тощо). Одним із загальних заходів є державний моніторинг, що дозволяє отримувати інформацію про стан та якість земель лісгосподарського призначення. Разом із цим оцінка стану земель за результатами моніторингу свідчить про ефективність заходів щодо охорони земель лісгосподарського призначення.

2. Спеціальні заходи, що поділяються на спеціально-лісові (забезпечують попередження лісових пожеж, захист лісів від шкідників і хвороб, недопущення незаконних вирубок лісу тощо) та спеціально земельні (спрямовані на відновлення рекультивацію земель, реалізацію програм охорони земель, раціональне їх використання тощо) [3].

Указані заходи становлять зміст охорони земель лісгосподарського призначення.

Варто звернути увагу, що в юридичній літературі питання охорони земель лісового фонду зазвичай досліджується в контексті охорони земель лісгосподарського призначення. Проте в науці та законодавстві не розмежовуються землі лісгосподарського призначення та землі лісового фонду України, тому для визначення заходів адміністративно-правової охорони земель лісового фонду важливе значення має розуміння об'єкта охорони.

Відповідно до статті 5 Лісового кодексу України до земель лісгосподарського призначення належать землі (лісові та нелісові), які надаються в установленому порядку та використовуються для потреб лісового господарства. Разом із цим полезахисні лісові смуги та землі, на яких вони розташовані, не належать земель лісгосподарського призначення³.

Крім того, положенням частини 2 ст. 55 Земельного кодексу України встановлено, що: «до земель лісгосподарського призначення не належать землі, зайняті: а) зеленими насадженнями у межах населених пунктів, які не віднесені до категорії лісів; в) окремими деревами і групами дерев, чагарниками на сільськогосподарських угіддях, присадибних, дачних і садових ділянках; г) полезахисними лісовими смугами на землях сільськогосподарського призначення»⁴.

Таким чином, структура земель лісгосподарського призначення в Лісовому кодексі

¹ Про охорону земель : Закон України від 19.06.1993 № 962-IV : ред. від 18.12.2017.

² Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III : ред. від 09.08.2019.

³ Лісовий кодекс України : Закон України від 21.01.1994 № 3852-XII : ред. від 18.12.2017.

⁴ Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III : ред. від 09.08.2019.

України розкривається через вказівку на її склад¹. Так, до земель лісогосподарського призначення належать такі:

- 1) землі, на яких розташовані лісові ділянки, вкриті лісовою рослинністю;
- 2) нелісові землі, не вкриті лісовою рослинністю, які надаються та використовуються для потреб лісового господарства.

Ураховуючи зазначене, головною ознакою лісових земель є те, що на них розташовані лісові ділянки, вкриті лісовою рослинністю, а нелісових ділянок – що їх не вкрито лісовою рослинністю, і вони надаються та використовуються для потреб лісового господарства.

Разом із цим лісовою ділянкою є ділянка лісового фонду України з визначеними межами, виділена відповідно до Лісового кодексу України для ведення лісового господарства та використання лісових ресурсів без вилучення її у землекористувача або власника землі. Лісові ділянки можуть бути вкриті лісовою рослинністю, а також постійно або тимчасово не вкриті нею (внаслідок неоднорідності лісових природних комплексів, лісогосподарської діяльності або стихійного лиха тощо)².

Зауважимо, що Лісовий кодекс України також визначає поняття «земельна лісова ділянка». Тому виникає питання співвідношення понять «земельні лісові ділянки» та «лісові ділянки».

Відповідно до Лісового кодексу України земельна лісова ділянка – земельна ділянка лісового фонду України з визначеними межами, яка надається або вилучається у землекористувача чи власника земельної ділянки для ведення лісового господарства або інших суспільних потреб відповідно до земельного законодавства³.

Отже, слід виділити такі ознаки земельної лісової ділянки:

- 1) вона є частиною лісового фонду України;
- 2) має визначені межі;
- 3) може надаватися землекористувачеві чи власникові земельної ділянки для ведення лісового господарства;
- 4) може вилучатися у землекористувача чи власника земельної ділянки для ведення лісового господарства або інших суспільних потреб.

Разом із цим відповідно до частини 1 ст. 4 Лісового кодексу України до лісового фонду

України належать виключно лісові ділянки. Ураховуючи те, що земельна лісова ділянка визначається як частина лісового фонду України, можна припустити, що вона входить до складу лісової ділянки. Проте законодавчо закріплені визначення цих понять не відповідають цьому твердженню. Крім того, в юридичній літературі відсутнє єдине розуміння складу лісового фонду України. Так, деякі науковці розглядають структуру земель лісового фонду України як сукупність лісових і нелісових земель. Водночас цільове призначення лісових земель полягає в збереженні лісів, їх відтворенні і ефективному використанні. Що стосується нелісових земель, то вони не призначаються для вирощування лісу, а лише використовуються для потреб лісового господарства [7].

Однак зауважимо, що таку структуру мають землі лісогосподарського призначення, а не лісовий фонд України. Убачається, що нелісові землі не входять до складу лісового фонду України, оскільки вони зайняті сільськогосподарськими угіддями, водами й болотами, спорудами, комунікаціями, малопродуктивними землями тощо, наданими в установленому порядку, які використовуються для потреб лісового господарства. Тобто їх цільове призначення полягає в обслуговуванні потреб лісового господарства – влаштуванні просік, доріг тощо.

Крім того, переведення земельних лісових ділянок у нелісові землі у цілях, пов'язаних з веденням лісового господарства, фактично означає їх виведення із земель лісового фонду України, адже згідно з частиною 1 ст. 4 Лісового кодексу України до лісового фонду України належать виключно лісові ділянки.

Ураховуючи зазначене, слід внести зміни до частини 1 ст. 4 Лісового кодексу України та викласти її в такій редакції: «До лісового фонду України належать лісові ділянки, в тому числі захисні насадження лінійного типу, площею не менше 0,1 гектара, а також земельні лісові ділянки та нелісові землі».

Удосконалення структури земель лісового фонду України сприятиме розробці засобів їх адміністративно-правової охорони відповідно до виду земель, з яких вона складається.

Висновок

Охорона земель лісового фонду України забезпечується багатьма правовими засобами, зокрема встановленням юридичних норм, регулюванням правовідносин, застосуванням індивідуальних правостановлюючих актів тощо.

Засобами адміністративно-правової охорони земель лісового фонду України сьогодні є управління якістю земель сільськогосподарського

¹ Лісовий кодекс України : Закон України від 21.01.1994 № 3852-ХІІ : ред. від 18.12.2017.

² Там само.

³ Там само.

призначення, організація і проведення моніторингу земель лісового фонду України, розробка планів з охорони земель лісового фонду України, здійснення державного контролю за виконанням заходів, норм і правил з охорони лісового фонду тощо.

Особливості цих засобів зумовлюються визначеним порядком набуття права власності чи користування землями лісового фонду та зміни їх цільового призначення, а також проблемами визначення складу земель лісового фонду України.

Список використаних джерел

1. Волков О. Є. Зміна цільового призначення земельних лісових ділянок: правовий аспект. *Судова апеляція*. 2015. № 4 (41). С. 79–85.
2. Дмитренко І. А. *Правова охорона земель в Україні*. Київ : Укр. акад. внутр. справ, 1994. 172 с.
3. Шарапова С. В. Особливості заходів правової охорони земель лісгосподарського призначення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 35. С. 85–88.
4. Чопик О. П. Правові заходи охорони земель лісгосподарського призначення. *Юридична Україна*. 2011. № 2. С. 68–74.
5. Ковальський М. Р. Державне управління використанням та охороною земель лісового фонду. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2014. № 6. С. 166–169.
6. Лошицький М. В. Адміністративно-правові заходи в механізмі охорони навколишнього природного середовища. *Митна справа*. 2015. № 1 (97). С. 79–85.
7. Чопик О. П. Поняття та склад земель лісгосподарського призначення // Правозастосування в лісовому господарстві України : сайт. 13.04.2013. URL: http://lespravo.com.ua/art/39-Ponyattya_ta_sklad_zemel_lisogospodarskogo_priznachennya (дата звернення: 10.10.2019).

Надійшла до редколегії 17.10.2019

ИГОНИН Р. В., ВИКТОРЧУК М. В. ОСОБЕННОСТИ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВЫХ СРЕДСТВ ОХРАНЫ ЗЕМЕЛЬ ЛЕСНОГО ФОНДА УКРАИНЫ

В статье рассмотрены особенности административно-правовых средств охраны земель лесного фонда Украины, рассмотрены меры, составляющие содержание охраны земель лесного фонда, проанализирована структура земель лесного фонда, выяснено содержание понятий «земельные лесные участки» и «лесные участки». Сделан вывод о перечне средств административно-правовой охраны земель лесного фонда Украины.

Ключевые слова: административно-правовые меры охраны, государственный контроль, государственный мониторинг, земли лесного фонда, лесные участки.

IGONIN R. V., VIKTORCHUK M. V. FEATURES OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF PROTECTING FORESTRY FUND LAND IN UKRAINE

The peculiarities of administrative and legal means for protecting forestry land of Ukraine have been considered. The issues of protecting forestry fund land in the context of the protection of forestry land have been researched. It has been found out that measures on protecting forestry land are divided into measures directly aimed at the protection of lands and measures related to forests protection. These measures constitute the content of the protection of forestry land. It has been noted that the structure of forestry land in the Forest Code of Ukraine is revealed through the indication on its composition: lands where forest areas are placed covered with forest vegetation; non-forest lands not covered by forest vegetation provided and used for forestry purposes.

The following features of the land forest plot have been defined: it is a part of the forestry fund of Ukraine; it has defined boundaries; may be granted to a land user or land owner for forestry activities or may be withdrawn from a land user or land owner for forestry activities or other public needs.

The basic feature of forestry fund land and non-forest areas has been clarified. It has been emphasized that non-forest lands are not included in the forestry fund of Ukraine as they are occupied by agricultural lands, water and marshes, facilities, communications, low-productive lands, etc., which are provided in due course and used for the needs of forestry activities.

It has been concluded that the means of administrative and legal protection of forestry fund land of Ukraine are nowadays: quality management of agricultural land; organization and monitoring of forestry fund land of Ukraine; development of plans for the protection of forestry fund land of Ukraine, implementation of state control over the execution of measures, norms and rules for the protection of the forestry fund, etc.

Key words: administrative and legal measures of protection, state control, state monitoring, forestry fund lands, timberland.

КАТЕРИНА СЕРГІЇВНА РОГОЗІННІКОВА,*Університет державної фіскальної служби України (м. Ірпінь),**кафедра міжнародного права та порівняльного**правознавства (провідний фахівець);* <https://orcid.org/0000-0003-3438-5087>,*e-mail: kateruna1605@ukr.net***МЕТОДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПОДАТКОВИХ
ВІДНОСИН: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Подано результати аналізу доктринальних підходів до поняття та видів методів адміністративно-правової охорони податкових відносин. Встановлено їх місце у системі методів діяльності публічної адміністрації. Наголошено, що видові ознаки поняття методів адміністративно-правової охорони податкових відносин знаходяться у прямій залежності від видів засобів і здійснення відповідної діяльності. Доведено необхідність розгляду сервісних засобів впливу як особливого та самостійного різновиду методів адміністративно-правової охорони податкових відносин, що зумовлено їх функціональним призначенням – створенням умов для самостійного запобігання платниками податків порушенням відповідних відносин. Акцентовано увагу на проблемі розрізнення податкового та адміністративного примусу.

Ключові слова: адміністративно-правова охорона, податкові відносини, методи, переконання, примус.

*Оригінальна стаття***Постановка проблеми**

Адміністративно-правова охорона податкових відносин здійснюється за допомогою специфічного комплексу засобів і способів впливу публічної адміністрації – методів відповідної діяльності. У першому наближенні питання методів адміністративно-правової охорони загалом та методів такої охорони податкових відносин зокрема не мають проблемного характеру на рівні теорії адміністративного права, враховуючи достатньо усталені погляди вчених та дослідників на поняття та види методів діяльності публічної адміністрації, в тому числі адміністративної. Водночас співвідношення методів адміністративно-правової охорони зі сформованими концептами методів діяльності публічної адміністрації та методів адміністративно-правового регулювання є питанням, на яке не зверталася увага в науковій літературі, а зміна акцентів у діяльності суб'єктів адміністративно-правової охорони щодо пріоритету застосування сервісних засобів впливу додатково обґрунтовує актуальність розвідок в обраному напрямі.

Стан дослідження проблеми

Слід зауважити, що у найновіших навчальних виданнях з адміністративного права питання методів діяльності публічної адміністрації не розглядається. Увагу дослідників

спрямовано на вивчення форм, інструментів та процедур публічного адміністрування, залишаючи осторонь засоби та методи владного впливу на конкретні суспільні відносини. У наукових дослідженнях навпаки питанням методів діяльності публічної адміністрації приділяється значна увага. Зокрема, йдеться про дисертаційні роботи М. Ю. Медведєва [1, с. 120] та І. П. Яковлева [2, с. 111], що присвячені формам і методам публічного адміністрування у податковій системі та державній митній справі відповідно, І. В. Скорохода, де значна увага приділена методам податкової діяльності органів публічної адміністрації [3, с. 324], О. В. Правоторової [4, с. 278], якою досліджено галузеві особливості методів адміністративно-правової охорони. Враховуючи те, що зміст методів діяльності публічної адміністрації залежить від об'єкта впливу [5, с. 175], підґрунтям у дослідженні методів адміністративно-правової охорони саме податкових відносин стали праці В. І. Теремецького [6] та Н. С. Хатнюк [7].

Наведені розробки сучасної науки адміністративного права дають можливість скласти уявлення лише про окремі складові поняття методів адміністративно-правової охорони податкових відносин, синтез яких дозволить сформулювати адекватну потребам практики теоретичну конструкцію засобів впливу на охоронні відносини у сфері податкової діяльності держави.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є вивчення динаміки змін у доктринальному розумінні методів адміністративно-правової охорони, зумовленої лібералізацією податкових відносин.

Досягнення цієї мети здійснено шляхом вирішення завдання щодо визначення місця поняття методів адміністративно-правової охорони у терміносистемі науки адміністративного права, з'ясування особливостей засобів впливу, що застосовуються з метою охорони податкових відносин.

Наукова новизна дослідження

У статті сформульовано низку нових теоретичних висновків та пропозицій, у тому числі удосконалено перелік методів адміністративно-правової охорони шляхом включення до нього засобів сервісного впливу.

Виклад основного матеріалу

Дослідження методів адміністративно-правової охорони податкових відносин необхідно розпочати зі встановлення їх місця у понятійному апараті науки адміністративного права, якою використовується щонайменше три терміни для позначення засобів впливу публічної адміністрації на суспільні відносини, співвідношення яких між собою також становить дослідницький інтерес. Перш за все, вкажемо на такі поняття, як «методи публічного адміністрування» та «методи діяльності публічної адміністрації», які, залежно від розуміння обсягу та змісту поняття «публічне адміністрування», можуть позиціонуватись як тотожні або відмінні. Так, якщо публічне адміністрування розуміти як урегульовану нормами права діяльність публічної адміністрації, що спрямована на реалізацію законних прав і свобод людини і громадянина, задоволення потреб суспільства та держави, виконання нормативно-правових актів, виданих органами державної влади та місцевого самоврядування, забезпечення верховенства права, дотримання Конституції та законодавства [8, с. 142], то названі поняття є тотожними. Однак якщо розглядати публічне адміністрування виключно як зовнішньо орієнтовану діяльність уповноважених суб'єктів, пов'язану з реалізацією політичних рішень та впровадженням у життя положень Конституції та законів України [9, с. 215], то відмінність між обсягами понять методів публічного адміністрування та діяльності публічної адміністрації стає очевидною.

Враховуючи те, що публічне адміністрування має сприйматися в обсязі усіх регульованих адміністративним правом суспільних

відносин та дозволяє виявити (або навпаки вказати на необхідність) якісних змін як організаційно-правових засад взаємовідносин держави та фізичних і юридичних осіб, так і реалізацію принципів демократичного врядування та прийняття управлінських рішень [10, с. 63] у внутрішньоуправлінській діяльності, вважаємо за необхідне вживати терміни «методи публічного адміністрування» та «методи діяльності публічної адміністрації» як тотожні.

В. Коваленко під методами діяльності публічної адміністративної діяльності розуміє спосіб, прийом практичної реалізації її суб'єктами завдань і функцій у повсякденній діяльності на основі закріпленої за ними компетенції, у встановлених межах та у встановленій формі [11, с. 483]. Зв'язки методів адміністративно-правової охорони та методів публічного адміністрування прослідковуються під час застосування сервісних засобів впливу, лібералізації податкових відносин, встановлення партнерських зв'язків між їх учасниками.

Як було вказано вище, теорія адміністративного права оперує ще одним поняттям – «методи адміністративної діяльності» як способами і прийомами цілеспрямованого впливу норм адміністративного права на поведінку учасників адміністративно-правових відносин із метою публічного забезпечення прав і свобод людини і громадянина, нормального функціонування суспільства та держави [12, с. 151]. Відповідно, методи адміністративної діяльності є частиною методів діяльності публічної адміністрації і використовуватимуться під час реагування на порушення податкових відносин.

Родове поняття методів публічного адміністрування наділяє методи адміністративно-правової охорони базовою характеристикою – вони являють собою засоби та прийоми впливу компетентних суб'єктів на податкові відносини. Однак змістовні особливості досліджуваного поняття розкриватимуться через його обсяг – ті специфічні прийоми, що застосовуються саме для адміністративно-правової охорони податкових відносин.

Аналіз наукових праць свідчить про існування принаймні двох груп методів публічного адміністрування: загальних, що притаманні системі публічного адміністрування, однак мають специфіку застосування залежно від об'єкта впливу, та спеціальних, що використовуються лише у даних, конкретно визначених правовідносинах. Так, Р. Г. Щокіним поряд із методами прямого та опосередковано впливу виділено й організаційні, педагогічні, соціально-психологічні, економічні методи публічного

адміністрування у сфері освіти [13, с. 283], І. В. Скороходом поряд із методами переконання та примусу виділено й спеціальні – економічні, технологічні, методи моніторингу, аналізу, застосування судової практики, правові, метод оцінки ефективності діяльності та організаційно-розпорядчі (методи контролю, планування, організаційні, координації, регулювання, протидії) [3, с. 209]. Відповідний дихотомічний підхід доцільно застосовувати і при дослідженні методів адміністративно-правової охорони податкових відносин.

Аналізуючи групу загальних методів, укажемо, що в теорії адміністративного права майже класичним став поділ методів публічного адміністрування залежно від міри використання владних повноважень публічної адміністрації на переконання, заохочення та примус. Додатково методи публічного адміністрування класифікують за ознакою ступеня врахування у владному впливі інтересів і правових можливостей його об'єктів на адміністративні та економічні [12, с. 483].

О. М. Єщук доводить, що до предмета адміністративно-правової охорони не належать питання адміністративної діяльності публічної адміністрації, яка здійснюється за допомогою методів заохочення і переконання. Тим самим до методів адміністративно-правової охорони дослідницею віднесено виключно метод адміністративного примусу [4, с. 186]. Однак у прикладних дослідженнях до засобів адміністративно-правової охорони зараховується більш широкий перелік прийомів впливу: засоби сервісного характеру [14, с. 18], заходи переконання та відновлювальні заходи [15, с. 109], методи адміністративно-правового регулювання (встановлення заборон здійснювати діяльність, що порушує охоронювані відносини) [16, с. 13].

Метод переконання називають основним та визначальним і в організації фіскальних правовідносин між контролюючими органами та платниками податків [17, с. 100]. М. Ю. Медведєв, визнаючи первинне значення переконання, зауважує, що боротьба з правопорушеннями та запобігання їм повинні, перш за все, поєднуватися з примусом шляхом формування публічної правосвідомості, виховання здорового правового почуття й створення сприятливих соціально-економічних умов співжиття суспільства [1, с. 158]. Примус може бути застосовано тільки тоді, коли всі ці засоби вичерпано, так би мовити, у крайньому разі, тобто як останній невідворотний засіб [1, с. 158; 18, с. 184].

Відповідно, наявні всі підстави для розгляду переконання як одного із загальних та

базових методів впливу на податкові відносини в умовах зміни акцентів взаємовідносин держави та платників податків з метою забезпечення їх відповідності вимогам законодавства. Незважаючи на значення переконання для формування оновленого концепту адміністративно-правової охорони податкових відносин, у чинному законодавстві реалізації цього методу не приділено достатньої уваги. Так, лише у ст. 19-1 Податкового кодексу України (далі – ПК України) вказано на таку функцію контролюючих органів як забезпечення інформування громадськості про реалізацію державної податкової і митної політики¹. У Положенні про Державну податкову службу України² використання методу переконання більш деталізоване і передбачає: формування інформаційної політики Державної податкової служби України (далі – ДПС) та її територіальних органів, інформування суспільства про показники роботи, напрями та підсумки діяльності ДПС у порядку та способи, передбачені Законом України «Про доступ до публічної інформації», організацію у засобах масової інформації роз'яснювальної роботи щодо застосування податкового законодавства, співпрацю з інститутами громадянського суспільства, забезпечення проведення консультацій з громадськістю, зокрема через громадську раду, з питань реалізації державної податкової політики³.

Сервісна складова методів адміністративно-правової охорони виявляється як у наданні адміністративних послуг (реєстрація платника єдиного податку, включення неприбуткового підприємства (установи, організації) до Реєстру неприбуткових установ та організацій, реєстрація платником ПДВ тощо), усних та письмових податкових консультацій, так і у створенні електронних сервісів, функціонуванні інформаційно-довідкового департаменту тощо. До особливої категорії сервісних засобів адміністративно-правової охорони податкових відносин варто відносити оприлюднення (оновлення) на офіційному веб-порталі ДПС наборів відкритих даних про платників податку на додану вартість, стан заборгованостей та сплати податків до бюджету⁴, підприємства з ознаками фіктивності тощо.

¹ Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI : ред. від 01.03.2019.

² Положення про Державну податкову службу України : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 № 227.

³ Там само.

⁴ Там само.

Наведені заходи спрямовані на створення умов для самостійного запобігання платником податків можливим порушенням податкового законодавства.

Незважаючи на посилення ролі непрямих методів впливу на свідомість і поведінку учасників податкових відносин, основним засобом їх адміністративно-правової охорони залишається примус у всіх його різновидах [4, с. 186], що зумовлено домінуванням у податково-правовому регулюванні імперативного методу. Контролюючі органи, як учасники податкових відносин, реалізують владні повноваження, примушуючи протилежну сторону податкових правовідносин (платників податків, податкових агентів) до виконання приписів правових норм. Саме владний елемент визначає особливості як метода правового регулювання податкових відносин, так і застосування державного примусу у сфері оподаткування [19, с. 40].

У науковій літературі обґрунтовано існування у податкових відносинах поряд з адміністративним і податково-правовим примусом [20, с. 145] як зумовленого методом правового регулювання податкових відносин особливого виду державного примусу щодо застосування спеціально уповноваженими державними органами примусових заходів, пов'язаних із настанням негативних наслідків особистого, майнового та організаційного характеру, до платників податків або інших зобов'язаних суб'єктів податкових правовідносин у разі порушення ними встановленого порядку виконання податкового обов'язку та з метою боротьби з податковими правопорушеннями [19, с. 162; 21, с. 16].

Такі положення знаходять критику в науковій літературі. Зокрема, Т. О. Коломоець наполягає на тому, що примусові заходи, визначені в податковому праві України, застосування яких передбачається в позасудовому (адміністративному) спрощеному порядку в межах адміністративного провадження, за своїми ознаками навіть із урахуванням специфіки сфери застосування не утворюють самостійного різновиду державно-правового примусу, а є складовою адміністративного примусу в публічному праві України [22, с. 107].

Відповідно, під час застосування закріплених у податково-правових нормах певних заходів державного примусу між відповідними суб'єктами (приміром, платником та податковим органом) виникають не податкові правовідносини, а адміністративні, що, на думку дослідників, не відповідає дійсності, оскільки упорядкування певних суспільних зв'язків між

суб'єктами саме нормами податкового права вказує на податково-правову природу таких відносин [23, с. 1034].

Як уявляється, вирішення проблеми розмежування видів державного примусу знаходиться саме в площині відмінностей між нормами податкового права та податкового законодавства. Очевидно, що окремі норми ПК України мають адміністративно-правову природу. Так, наприклад, відсутні підстави відносити до норм податкового права положення, що визначають функції та повноваження контролюючих органів, предметом регулювання яких є управлінські відносини у сфері реалізації компетенції публічної адміністрації (ст. 19–21 ПК України). Наведене дозволяє припустити, що окремі засоби впливу, застосування яких передбачене ПК України, за своїм характером є заходами адміністративного примусу.

Ознаки, якими характеризують податковий примус, загалом не дають скласти уявлення про його відмінності від адміністративного примусу, окрім такого: застосовується з метою забезпечення реалізації податкового обов'язку, належного надходження грошових коштів до публічних фондів [23, с. 1034]. М. П. Кучерявенко розмежовує названі види державного примусу за правовими наслідками застосування. На думку вченого, адміністративна відповідальність має каральний характер, тоді як фінансова відповідальність – компенсує збитки, завдані несвоєчасним виконанням особою грошових зобов'язань, шляхом застосування компенсаційних санкцій (пеня) і передбачає каральний вплив на правопорушника (штрафні санкції, що мають на меті забезпечити фінансову дисципліну) [24, с. 216]. Саме комплексний характер фінансової відповідальності дозволяє визначити її ідентичність та самостійність.

Відповідно, саме предмет та характер застосовуваних засобів, зумовлений метою впливу на податкові відносини, визначатиме відмінності податкового та адміністративного примусу.

Висновки

Проведений аналіз термінологічної системи засобів впливу публічної адміністрації на суспільні відносини дозволяє стверджувати, що методи публічного адміністрування, адміністративної діяльності та адміністративно-правової охорони перебувають у діалектичному зв'язку загального, особливого та одиничного.

Систему методів адміністративно-правової охорони податкових відносин становлять:

загальні методи адміністративної діяльності (переконання та примус), сервісні засоби впливу (надання адміністративних послуг, створення електронних сервісів та оприлюднення відкритих наборів даних) та організаційні методи. Якщо перші дві групи методів знаходять зовнішнє вираження переважно у правових формах адміністративно-правової охорони та зверненні до платника податків, то остання – в організаційних, що застосовуються у внутрішньоуправлінських відносинах.

Необхідність окремого розгляду сервісних засобів впливу зумовлена їх особливим функціональним призначенням – створенням умов для самостійного запобігання платником податків можливим порушенням охоронюваних відносин.

Перспективами подальших розвідок в обраному напрямі є дослідження видового розмаїття заходів адміністративного примусу, що застосовуються з метою охорони податкових відносин.

Список бібліографічних посилань

1. Медведєв М. Ю. *Форми і методи публічного адміністрування у податковій системі України* : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2018. 224 с.
2. Яковлев І. П. *Форми і методи публічного адміністрування у державній митній справі* : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2016. 224 с.
3. Скороход І. В. *Адміністративно-правове регулювання податкової діяльності в Україні* : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2019. 410 с.
4. Єщук О. М. *Адміністративно-правова охорона: теорія, практика та перспективи розвитку* : монографія. Херсон : Херсон. держ. ун-т, 2017. 396 с.
5. *Адміністративне право України. Загальна частина : курс лекцій* / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, І. Д. Пастух та ін. ; за ред. В. В. Коваленка. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2011. 395 с.
6. Теремецький В. І. *Податкові правовідносини в Україні* : монографія. Харків : Диска плюс, 2012. 648 с.
7. Хатнюк Н. С. *Система податкових відносин: теорія та практика правового регулювання в Україні* : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2019. 562 с.
8. Гоголев А. М. *Публичное администрирование как правовая категория. Экономика. Налоги. Право*. 2015. № 2. С. 141–146.
9. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. *Загальне адміністративне право* : навч. посіб. / за заг. ред. Р. С. Мельника. Київ : Ваіте, 2014. 376 с.
10. Біла В. Р. *До питання сутності та змісту категорії «публічне адміністрування»*. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. Вип. 35. С. 62–64.
11. *Курс адміністративного права України : підручник* / В. Колпаков, О. Кузьменко, І. Пастух та ін. ; за ред. В. Коваленка. Київ : Юрінком Інтер, 2012. 808 с.
12. *Адміністративне право України. Загальне адміністративне право* : навч. посіб. / В. В. Галунько, В. І. Курило, С. О. Короєд та ін. ; за ред. В. В. Галунька. Херсон : Грінь Д. С., 2015. 272 с.
13. Щокін Р. Г. *Публічне адміністрування у галузі освіти України* : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2019. 472 с.
14. Гришук А. М. *Адміністративно-правова охорона сім'ї, дітей та молоді* : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2011. 23 с.
15. Ворушило С. В. *Поняття та зміст адміністративно-правової охорони атмосферного повітря*. *Науковий журнал Одеського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 3. С. 108–111.
16. Золота Л. В. *Адміністративно-правова охорона права інтелектуальної власності у сфері наукової діяльності в Україні* : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2019. 24 с.
17. Сергєєв С. О. *Методи переконання та примусу у фіскальних правовідносинах між податковими органами та платниками податків*. *Право і Безпека*. 2005. № 5. С. 99–102.
18. *Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики* : навч. посіб. / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Факт, 2003. 384 с.
19. Сергєєва В. В. *Способи забезпечення виконання податкового обов'язку* : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2005. 219 с.
20. Тимченко А. М. *Види примусових заходів у податковому праві* : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2011. 213 с.
21. Ровинський Ю. О. *Фінансово-правовий примус в Україні: проблеми та перспективи розвитку* : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2011. 39 с.
22. Коломоєць Т. *Адміністративний примус у податковому праві як складовий публічного права України: до питання невизначеності у використанні термінології*. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 12. С. 104–109.
23. Тимченко А. М. *Деякі особливості державного примусу при реалізації податкових правовідносин*. *Форум права*. 2011. № 1. С. 1031–1037. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2011_1_166.pdf (дата звернення: 28.10.2019).

24. *Фінансове право України : підручник / за заг. ред. М. П. Кучерявенко*. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 319 с.

Надійшла до редколегії 01.11.2019

РОГОЗИННИКОВА Е. С. МЕТОДЫ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЙ ОХРАНЫ НАЛОГОВЫХ ОТНОШЕНИЙ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ

Представлены результаты анализа доктринальных подходов к пониманию понятия и видов методов административно-правовой охраны налоговых отношений. Установлено их место в системе методов деятельности публичной администрации. Отмечено, что видовые признаки понятия методов административно-правовой охраны налоговых отношений находятся в прямой зависимости от видов средств и способов осуществления соответствующей деятельности. Доказана необходимость рассмотрения сервисных средств воздействия как особого и самостоятельного вида методов административно-правовой охраны налоговых отношений, что обусловлено их функциональным назначением – созданием условий для самостоятельного предупреждения налогоплательщиками нарушений соответствующих отношений. Акцентируется внимание на проблеме разграничения налогового и административного принуждения.

Ключевые слова: административно-правовая охрана, налоговые отношения, методы, убеждение, принуждение.

ROHOZINNIKOVA K. S. METHODS OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROTECTION OF TAX RELATIONS: THEORETICAL AND LEGAL STUDY

The author of the article has provided the results of the analysis of the methods of administrative and legal protection taking into account the changes within the relations between public administration and taxpayers and the course chosen by the state for liberalization of tax relations.

The place of the concept of the methods of administrative and legal protection in the term system of the science of administrative law and their dialectical relations with the methods of public administration and administrative activity has been established.

The author has indicated generic and specific features of the methods of administrative and legal protection of tax relations, where the latter will depend on the peculiarities of the means and methods of influence used by the public administration for the purpose of exercising security functions.

The system of methods of administrative and legal protection of tax relations has been offered to form from three elements: general methods of administrative activity (persuasion and coercion), service tools of influence (provision of administrative services, creation of electronic services and publication of open data sets) and organizational methods. The expediency of distinguishing service means of influence into a separate group of methods of administrative and legal protection has been proved. It is conditioned by their special functional purpose – creation of conditions for independent prevention of possible breach of protected relations by the taxpayer. The role and correlation of persuasion and coercion in the system of methods of administrative and legal protection of tax relations have been clarified. Despite the presented importance of the persuasion within the relationship between the controlling agencies and the taxpayers, it has been stated that state coercion remains the main mean of administrative and legal protection of tax relations.

Particular attention has been paid on the need to reconsider the correlation of tax and administrative coercion within tax relations. It has been proved that the basis of their delimitation should be not the branch of legislation, where the authority to apply the appropriate measure is assigned, but the essential criterion and the subject matter of regulation (influence) – relations arising from incomplete calculation and late and incomplete payment of taxes and fees, or relationships related to the organization and enforcement of tax responsibilities and the proper exercise by the supervisory authorities of their powers. It has been emphasized that tax coercion, unlike administrative, performs both punitive and compensatory functions.

Key words: administrative and legal protection, tax relations, methods, persuasion, coercion.

АЛІНА ВОЛОДИМИРІВНА СТЕБЛЯНКО,

Навчально-науковий інститут права
Сумського державного університету,
кафедра адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки (аспірант);

 <https://orcid.org/0000-0002-5080-0490>,
e-mail: a.steblianko@yur.sumdu.edu.ua

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ
ЯК СУБ'ЄКТІВ ВЗАЄМОДІЇ З ФІНАНСОВИМИ УСТАНОВАМИ У СФЕРІ
ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ¹**

Розглянуто адміністративно-правовий статус правоохоронних органів, які є суб'єктами взаємодії з фінансовими установами у сфері протидії легалізації злочинних доходів. Доведено необхідність виокремлення лише таких елементів адміністративно-правового статусу правоохоронних органів, як мета, завдання, функції, компетенція, повноваження, юридична відповідальність і організаційно-структурна побудова. Визначено місце та роль названих суб'єктів у сфері протидії легалізації злочинних доходів.

Ключові слова: адміністративно-правовий статус, взаємодія, легалізація злочинних доходів, правоохоронні органи, фінансові установи.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Легалізація злочинних доходів є досить поширеним явищем, яке негативно впливає на функціонування фінансової системи України. При цьому саме правоохоронні органи уповноважені протидіяти проявам відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом. Однак боротьба із цим явищем вимагає не лише ефективної діяльності правоохоронних органів, а й налагодженої взаємодії з іншими суб'єктами, зокрема з фінансовими установами. У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність у з'ясуванні місця та ролі правоохоронних органів у протидії легалізації злочинних доходів шляхом аналізу елементів їх адміністративно-правового статусу, що в подальшому сприятиме його удосконаленню, а також покращенню ефективності та результативності діяльності правоохоронних органів у вказаній сфері.

Стан дослідження проблеми

Окремі аспекти адміністративно-правового статусу правоохоронних органів досліджували такі науковці, як А. Г. Нікуліна, Т. А. Плугатар, О. М. Резнік, А. В. Юсупов та ін. Однак в

одних дослідженнях розглядаються лише зміст і структура адміністративно-правового статусу правоохоронних органів, в інших – адміністративно-правовий статус правоохоронних органів у сфері, відмінній від сфери нашого дослідження.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є визначення поняття адміністративно-правового статусу правоохоронних органів як суб'єктів взаємодії з фінансовими установами у сфері протидії легалізації злочинних доходів, а також виокремлення його елементів. Завданнями, спрямованими на досягнення вказаної мети, є: визначення правоохоронних органів, які уповноважені взаємодіяти з фінансовими установами у сфері протидії легалізації злочинних доходів; виокремлення та характеристика елементів їх адміністративно-правового статусу.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні місця та ролі правоохоронних органів, які взаємодіють з фінансовими установами у сфері протидії легалізації злочинних доходів.

Виклад основного матеріалу

З метою забезпечення повноти й усебічності розгляду зазначеного питання вважаємо за необхідне розпочати зі з'ясування змісту таких категорій, як статус, правовий статус,

¹ Виконано в рамках проекту «Система критеріїв зовнішнього моніторингу діяльності єдиного правоохоронного органу у сфері забезпечення фінансової та економічної безпеки держави» (№ 118u003575).

адміністративно-правовий статус, а також виокремлення елементів останнього. Так, у тлумачному словнику сучасної української мови наявне таке визначення статусу – правове становище громадян, державних і громадських органів, міжнародних організацій [1, с. 1387]. Воно дає можливість визначити місце певного суб'єкта в суспільних відносинах стосовно інших суб'єктів.

У межах нашого дослідження найбільш точним є визначення правового статусу, запропоноване А. Г. Нікуліною, – це комплексна категорія з чіткою структурою, яка регулює взаємовідносини суб'єктів між собою, встановлюючи принципи та характер взаємодії суб'єктів суспільних відносин, визначає місце кожного суб'єкта шляхом регулювання його гарантій, прав та обов'язків, встановлює ступінь взаємодії між державою, суспільством та певною особою, забезпечуючи таким чином життєдіяльність соціального середовища в цілому [2, с. 76].

Стосовно поняття «адміністративно-правовий статус» позначимо, що воно є вужчим за попередньо розглянуте, оскільки правовий статус охоплює безпосередньо адміністративно-правовий і конституційно-правовий статуси. В юридичній науковій літературі можна знайти визначення вказаного поняття з позицій класичного, вузького та широкого підходів. Однак ми підтримуємо позицію тих науковців, які вдаються до широкого підходу під час тлумачення адміністративно-правового статусу, оскільки лише сукупність усіх його елементів дозволить повною мірою визначити роль і місце суб'єкта права в певних відносинах.

На думку О. А. Гусар, адміністративно-правовий статус – це системна сукупність адміністративно-правових властивостей суб'єкта права. Такими властивостями є детерміновані нормами адміністративного права: 1) компетенція суб'єкта; 2) порядок його утворення та набрання юридичних ознак; 3) назва; 4) місце дислокації; 5) структура; 6) цілі функціонування; 7) відповідальність [3, с. 116]. Наведене визначення повною мірою розкриває структуру адміністративно-правового статусу, однак, на нашу думку, віднесення назви та місця дислокації до елементів такого статусу є не доцільним. Враховуючи, що адміністративно-правовий статус указує на місце (становище) певного суб'єкта в системі суб'єктів адміністративного права, залишається не зрозумілим, яким чином назва та місце дислокації впливають на місце суб'єкта в такій системі. Однак ми не заперечуємо той факт, що в певних ви-

падках саме назва та місце дислокації повинні бути віднесені до структурних елементів адміністративно-правового статусу, зокрема у випадках, коли йдеться про військове формування. У всіх інших випадках інформація про назву та місце дислокації має другорядне значення.

Не менш важливе значення для розгляду досліджуваного питання має визначення структури адміністративно-правового статусу правоохоронних органів як суб'єктів взаємодії. Саме структура характеризує елементи чогонебудь, поєднані системним зв'язком. Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що права й обов'язки є невід'ємними структурними елементами означеного статусу. Що стосується інших елементів, то сьогодні не існує єдиного підходу до структури адміністративно-правового статусу. Виокремлення елементів залежить, перш за все, від виду суб'єкта адміністративного права і лише частково дозволяє сформулювати суб'єктивне бачення автора щодо елементів адміністративно-правового статусу певного суб'єкта.

Переходячи безпосередньо до структури адміністративно-правового статусу правоохоронних органів, зауважимо, що ми будемо розглядати не окремий правоохоронний орган, а правоохоронні органи взагалі. Це пояснюється тим, що структура адміністративно-правового статусу того чи іншого правоохоронного органу, як правило, є похідною від структури адміністративно-правового статусу правоохоронних органів у цілому.

В адміністративно-правовій науці сформувалося два основних підходи до визначення структурних елементів адміністративно-правового статусу правоохоронних органів: простий перелік елементів; об'єднання елементів у певні блоки. Не маючи на меті детально розглянути адміністративно-правовий статус кожного правоохоронного органу, що взаємодіє з фінансовими установами у сфері протидії легалізації злочинних доходів, пропонуємо взяти за основу структурні елементи адміністративно-правового статусу правоохоронних органів, запропоновані В. А. Юсуповим (цільове призначення, а саме мета, завдання, функції; сукупність прав та обов'язків, повноваження; організаційно-правове забезпечення), [4, с. 138], але з деякими доповненнями й уточненнями. Вважаємо, що структурними елементами адміністративно-правового статусу правоохоронних органів, які відображають їх роль і місце у протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, є: 1) мета, завдання та функції; 2) компетенція та повноваження;

3) юридична відповідальність; 4) організаційно-структурна побудова.

Сьогодні лише деякі правоохоронні органи України уповноважені протидіяти легалізації злочинних доходів і взаємодіяти з фінансовими установами. Тому перш ніж перейти до характеристики вказаних елементів, з'ясуємо перелік таких органів. Виходячи з того, які правоохоронні органи мають право здійснювати досудове розслідування фактів легалізації злочинних доходів і предикативних злочинів, а також з аналізу нормативно-правових актів, що становлять правові засади взаємодії правоохоронних органів з фінансовими установами щодо протидії легалізації злочинних доходів, такими правоохоронними органами є Національне антикорупційне бюро України, органи Служби безпеки, Національної поліції та прокуратури, Державне бюро розслідувань, підрозділи податкової міліції Державної фіскальної служби України.

Одним з елементів адміністративно-правового статусу правоохоронних органів, що взаємодіють із фінансовими установами у сфері протидії легалізації злочинних доходів, є мета, оскільки вона обумовлена необхідністю здійснювати функції держави (у нашому випадку – правоохоронну функцію). Завдання – це більш конкретне вираження мети суб'єкта, те, що вимагає виконання, вирішення, чого необхідно досягти в результаті діяльності. За допомогою вирішення завдань досягається мета існування органу [5, с. 227]. Тобто, мета і завдання є взаємопов'язаними категоріями.

Не менш важливе значення має такий елемент адміністративно-правового статусу правоохоронних органів, як функції. Під ними розуміються визначені відповідними нормами адміністративного права основні напрямки діяльності правоохоронних органів, які обумовлені поставленою метою і вирішуються в адміністративно-правовій сфері завданнями [6, с. 27].

Зауважимо, що в законах України, які регулюють адміністративно-правовий статус правоохоронних органів, мета їх діяльності не визначена, тому спробуємо її сформулювати самостійно, виходячи з аналізу відповідних нормативно-правових актів. Так, метою діяльності таких правоохоронних органів, як Національне антикорупційне бюро України, Служба безпеки України, Національна поліція України, Державне бюро розслідувань, підрозділи податкової міліції Державної фіскальної служби України, є забезпечення досудового розслідування злочинів у сфері протидії легалізації злочинних доходів шляхом протидії злочинності, а також захист економічних інтересів

держави. Суттєво відрізняється мета діяльності органів прокуратури, адже вони не здійснюють досудового розслідування, а тому не протидіють злочинності. Отже, метою діяльності прокуратури є захист прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави.

Для досягнення мети діяльності необхідно вирішити завдання, поставлені перед правоохоронними органами. При цьому від того, наскільки ефективно правоохоронні органи будуть їх вирішувати, залежатиме результат їх діяльності. На відміну від мети, завдання правоохоронних органів (за винятком органів прокуратури) чітко визначені законодавством. Однак ми розглянемо лише ті, які сприяють досягненню мети. Поряд з цим зазначимо, що функції правоохоронних органів обумовлені їх завданнями, тобто є похідними від них. Отже, враховуючи виокремлені завдання, визначимо функції правоохоронних органів, які взаємодіють з фінансовими установами у сфері протидії легалізації злочинних доходів.

Так, основним завданням Національного антикорупційного бюро України є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці¹. Функції законодавством не закріплені. Однак, як вважає Р.Гречанюк, вказаний правоохоронний орган виконує такі функції: 1) оперативно-розшукову; 2) досудового розслідування; 3) превентивну [7, с. 43–44].

Державне бюро розслідувань вирішує завдання із запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, що вчиняються високопосадовцями, суддями, працівниками правоохоронних органів, службовими особами Національного антикорупційного бюро України, керівником або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, за винятком випадків, коли злочини віднесено до підслідності детективів Національного антикорупційного бюро України². Викладене свідчить про певне дублювання завдань обох правоохоронних органів. Однак відмінність у тому, що Національне антикорупційне бюро розслідує виключно корупційні злочини, а Державне бюро розслідувань – всі

¹ Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII : ред. від 28.08.2018.

² Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII : ред. від 22.05.2019.

кримінальні правопорушення, в тому числі корупційні, які не підслідні Національному антикорупційному бюро України. Тобто тут може йтися про предикатні злочини (ті, які передують легалізації злочинних доходів). При цьому очевидно, що Державне бюро розслідувань здійснює аналогічні функції, що й Національне антикорупційне бюро України.

Протидія корупції є також одним з основних завдань податкової міліції. Крім того, підрозділи податкової міліції запобігають кримінальним та іншим правопорушенням у сфері оподаткування та бюджетній сфері, здійснюють їх розкриття та розслідування. З метою реалізації цих завдань підрозділи податкової міліції виконують оперативно-розшукову, кримінально-процесуальну та охоронну функції¹.

Організовану злочинність, відмивання доходів, отриманих від корупційних діянь (корупцію), попереджає, виявляє, припиняє та розкриває Служба безпеки України, про що свідчить ст. 2 Закону України «Про службу безпеки України»². Однак у Законі не визначені функції цього органу. Якщо взяти за основу підхід О. М. Резніка [8, с. 155–156], то функціями Служби безпеки України, які стосуються досліджуваної нами сфери, є: контррозвідувальний захист економіки держави; боротьба з корупцією, організованою злочинністю; здійснення досудового розслідування за фактами підслідних їй кримінальних правопорушень.

Одним із завдань Національної поліції України є протидія злочинності³, зокрема у сфері протидії легалізації злочинних доходів. До 2 вересня 2019 р. функції запобігання легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, а також взаємодії з іншими органами й установами у вирішенні питань боротьби зі злочинністю здійснював Департамент захисту економіки Національної поліції України, однак наразі він ліквідований, а питання перерозподілу його функцій залишається невирішеним.

Щодо завдань органів прокуратури України зауважимо, що їх виконують органи Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, яка входить до складу Генеральної прокуратури України на правах самостійного структурного підрозділу. Функції прокуратури закріплені у

ст. 2 Закону, який регулює адміністративно-правовий статус цього органу.⁴

Такі елементи, як компетенція та повноваження, є найбільш дискусійними у зв'язку з відсутністю однозначного розуміння їх змісту. Однак очевидно, що компетенція становить сферу діяльності певного правоохоронного органу, а повноваження – сукупність прав і обов'язків правоохоронного органу, наданих законодавством для виконання покладених на нього функцій у межах компетенції [8, с. 141].

Правоохоронні органи України як суб'єкти взаємодії з фінансовими установами наділені компетенцією у сфері протидії легалізації злочинних доходів. Для цього правоохоронним органам законодавством надано низку повноважень. Зокрема, Національне антикорупційне бюро України має право отримувати від банків, депозитарних, фінансових та інших установ, підприємств і організацій незалежно від форми власності інформацію про операції, рахунки, вклади, правочини фізичних та юридичних осіб, яка необхідна для виконання обов'язків вказаного правоохоронного органу⁵, що свідчить про наявність інформаційної взаємодії між зазначеними суб'єктами в досліджуваній сфері. Таким правом володіє також Служба безпеки України. Аналіз законів, що регулюють адміністративно-правовий статус правоохоронних органів, дає підстави стверджувати про наявність повноважень на здійснення ними оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування з метою протидії легалізації злочинних доходів.

Крім прав, які можуть реалізовуватися правоохоронними органами як суб'єктами взаємодії з фінансовими установами у сфері протидії легалізації злочинних доходів, на такі органи покладаються відповідні обов'язки. Наприклад, одним з обов'язків Національного антикорупційного бюро України закон визначає взаємодію з іншими суб'єктами⁶. Здійснення досудового розслідування законодавство визначає обов'язком Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань та податкової міліції.

Відносно зазначених правоохоронних органів повноваження прокуратури зводяться до організації та процесуального керівництва досудовим розслідуванням, вирішення відповідно

¹ Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI : ред. від 01.07.2019.

² Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII : ред. від 03.07.2019.

³ Про Національну поліцію України : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII : ред. від 01.01.2019.

⁴ Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII : ред. від 25.09.2019.

⁵ Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII : ред. від 28.08.2018.

⁶ Там само.

до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляду за негласними й іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку¹.

Наступним елементом адміністративно-правового статусу правоохоронних органів є юридична відповідальність. Її виокремлення у структурі адміністративно-правового статусу правоохоронних органів обумовлене тим, що юридична відповідальність є необхідним правовим засобом забезпечення належного виконання обов'язків правоохоронного органу [8, с. 144]. Так, Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України» передбачено, що його працівники несуть дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність. Також ця норма стосується працівників інших правоохоронних органів.

Організаційно-структурна побудова правоохоронного органу може бути визначена шляхом встановлення схеми організаційного підпорядкування структурних одиниць, схеми розподілу завдань і функцій кожного структурного підрозділу, а також порядку взаємодії між структурними підрозділами та з іншими правоохоронними органами [9, с. 18]. Саме структурні підрозділи (департаменти, відділи, управління тощо) сприяють ефективному здійсненню завдань і функцій конкретного правоохоронного органу, зокрема у сфері протидії легалізації злочинних доходів, що зумовлює віднесення організаційно-структурної побудови до елементів адміністративно-правового статусу правоохоронних органів.

Список бібліографічних посилань

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
2. Нікуліна А. Г. Адміністративно-правовий статус органів досудового розслідування Національної поліції України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2017. 241 с.
3. Гусар О. А. Адміністративно-правовий статус персоналу державного управління. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 2 (4). С. 116–123.
4. Юсупов В. А. Структура адміністративно-правового статусу правоохоронних органів України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 29, ч. 2, т. 4/2. С. 136–140.
5. Крамник А. Н. Курс адміністративного права Республіки Беларусь. Мн. : Тесей, 2002. 606 с.
6. Клековкіна А. В. Адміністративно-правовий статус органів, уповноважених здійснювати федеральний державний пожежний надзор. *Вестник Пермського університету*. 2015. Вип. 1 (27). С. 23–30.
7. Гречанюк Р. Функції і повноваження спеціальних антикорупційних органів України, Польщі та Молдови: порівняльний аналіз. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 2. С. 41–48.
8. Резнік О. М. Адміністративно-правові засади діяльності правоохоронних органів із забезпечення фінансово-економічної безпеки України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2019. 509 с.

Наприклад, на рівні Центрального управління Служби безпеки України варто звернути увагу на Головне управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, яке протидіє легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом, а також у взаємодії з іншими органами здійснює оперативні-розшукові заходи із забезпечення розслідування кримінальних справ про злочини, вчинені в організованих формах.

Висновки

Місце та роль правоохоронних органів у системі протидії легалізації злочинних доходів визначається їх адміністративно-правовим статусом. Під адміністративно-правовим статусом суб'єктів, які взаємодіють у сфері протидії легалізації злочинних доходів, варто розуміти сукупність закріплених у нормативно-правових актах мети, завдань, функцій, компетенції, повноважень, юридичної відповідальності й організаційно-структурної побудови, які визначають роль і місце суб'єкта в системі протидії легалізації злочинних доходів, а також вказують на порядок взаємодії з іншими суб'єктами. При цьому правоохоронні органи як суб'єкти взаємодії з фінансовими установами здійснюють безпосередні заходи із забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень (за винятком органів прокуратури), а фінансові установи забезпечують доступ до інформації правоохоронними органами з метою високої ефективності та результативності їх взаємодії.

¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : ред. від 21.02.2019.

9. Плугатар Т. А. Зміст та структура адміністративно-правового статусу правоохоронного органу. *Наука і правоохорона*. 2015. № 3 (29). С. 12–19.

Надійшла до редколегії 27.09.2019

**СТЕБЛЯНКО А. В. АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЙ СТАТУС
ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ КАК СУБЪЕКТОВ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ
С ФИНАНСОВЫМИ УЧРЕЖДЕНИЯМИ В СФЕРЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ
ЛЕГАЛИЗАЦИИ ПРЕСТУПНЫХ ДОХОДОВ**

Рассмотрен административно-правовой статус правоохранительных органов, которые являются субъектами взаимодействия с финансовыми учреждениями в сфере противодействия легализации преступных доходов. Доказана необходимость выделения только таких элементов административно-правового статуса правоохранительных органов, как цель, задачи, функции, компетенция, полномочия, юридическая ответственность и организационно-структурное строение. Определено место и роль названных субъектов в сфере противодействия легализации преступных доходов.

Ключевые слова: административно-правовой статус, взаимодействие, легализация преступных доходов, правоохранительные органы, финансовые учреждения.

**STEBLIANKO A. V. ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF LAW
ENFORCEMENT AGENCIES AS SUBJECTS OF INTERACTION WITH FINANCIAL
INSTITUTIONS IN THE SPHERE OF COMBATING THE LEGALIZATION OF
CRIMINAL PROCEEDS**

The author has studied administrative and legal status of law enforcement agencies, which are the subjects of interaction with financial institutions in the field of combating the legalization of criminal proceeds. The contents of such categories as status, legal status, administrative and legal status have been clarified. Based on the analysis of the scientific literature, the author has determined that the rights and responsibilities are integral structural elements of the administrative and legal status. It has been noted that two main approaches to determining the structural elements of the administrative and legal status of law enforcement agencies were formed in administrative law science.

The author has provided the list of law enforcement agencies that are empowered to counter the legalization of criminal proceeds and are subjects of interaction with financial institutions. Such agencies are the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, the agencies of the Security Service, the National Police and Prosecutor's Office, the State Bureau of Investigation, the tax police units of the State Fiscal Service of Ukraine. The necessity to distinguish only such elements of the administrative and legal status of law enforcement agencies as the purpose, tasks, functions, competence, powers, legal responsibility, as well as organizational structure has been proved.

The purpose of the activity of law enforcement agencies in this field has been formulated. Only those tasks and functions of law enforcement agencies that contribute to the achievement of the stated purpose have been considered. It has been emphasized that the competence is the sphere of activity of a certain law enforcement agency, and the authority is the totality of the rights and duties of that agency, granted by the legislation to perform the assigned functions within the competence. It has been established that the employees of the designated law enforcement agencies have disciplinary, civil, administrative and criminal liability. It has been stated that structural units facilitate the implementation of the tasks and functions of a specific law enforcement agency. The author has provided the definition of the administrative and legal status of the subjects that cooperate in the sphere of combating the legalization of criminal proceeds. The place and role of the indicated subjects in the sphere of combating the legalization of criminal proceeds have been determined.

Key words: administrative and legal status, interaction, legalization of criminal proceeds, law enforcement agencies, financial institutions.

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ ТА БОРОТЬБА З КОРУПЦІЄЮ

УДК 343.98(477):343.36

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.4.09>

КСЕНІЯ СЕРГІЇВНА КОТЛУБАЄВА,

Харківський національний університет внутрішніх справ (ад'юнкт);

 <https://orcid.org/0000-0002-6055-2195>

e-mail: kseniazagaichyk@ukr.net

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ, ЯКИЙ ВЧИНЯЄ ВВЕДЕННЯ В ОМАНУ СУДУ АБО ІНШОГО УПОВНОВАЖЕНОГО ОРГАНУ

Досліджено суб'єкт злочину в межах наук кримінально-правового циклу та розкрито поняття особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики злочинів. Визначено ознаки, які необхідно включати до характеристики особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики злочину та подано їх авторську класифікацію. На підставі аналізу матеріалів слідчо-судової практики визначено криміналістичні особливості якостей особи злочинця, який вчиняє введення в оману суду або іншого уповноваженого органу. Розкрито зв'язок особи злочинця з мотивами вчинення введення в оману.

Ключові слова: *особа злочинця, криміналістична характеристика злочинів, методика розслідування, введення в оману суду або іншого уповноваженого органу.*

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Одним із видів злочинів проти правосуддя, що посягають на відносини, які забезпечують одержання достовірних доказів, є введення в оману суду або іншого уповноваженого органу. Головна функція правоохоронних органів – розслідування та попередження кримінальних правопорушень – реалізується за умови встановлення особи злочинця та виявлення доказів його вини. Поліпшення продуктивності діяльності правоохоронних органів є неможливим без удосконалення криміналістичних засобів і методів. Актуальність підвищення ефективності розслідування введення в оману суду або іншого уповноваженого органу диктує необхідність окреслення криміналістичних особливостей якостей осіб, що вчиняють такі злочини. Важливість розкриття характеристики осіб, що вчиняють введення в оману суду або іншого уповноваженого органу, для встановлення інших елементів криміналістичної характеристики таких злочинів і вибору тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) і зумовили необхідність проведення цього дослідження.

Стан дослідження проблеми

В юридичній літературі поняття особи злочинця розкривається багатьма науками, в тому числі і науками кримінально-правового напрямку.

Зазначимо, що у криміналістиці особа злочинця досліджується як елемент криміна-

лістичної характеристики злочинів. Науковці зосереджували свою увагу на відомостях, що мають характеризувати особу злочинця, а також на її значенні та зв'язку з іншими елементами криміналістичної характеристики злочинів. Так, В. П. Бахін стверджував, що суб'єкт злочинної діяльності має певні знання, вміння й навички, а нерідко володіє такими рисами характеру, що дозволяють їти на жорстокі й зухвалі дії. Автор відмітив той факт, що злочинці використовують у своїй протиправній діяльності накопичений досвід, який дозволяє їм досягати поставлених цілей [1, с. 31].

Р. С. Белкін з урахуванням того, що особа злочинця досліджується кримінологією, судовою психологією та кримінальним правом, висловив думку про те, що криміналістиці залишається дослідження таких відомостей:

а) соматичних і психофізичних властивостей особи, дані про які використовуються з метою розшуку й ідентифікації;

б) психофізичних властивостей особи, що визначаються і проявляються в способі вчинення злочину;

в) методики вивчення особи учасників процесу слідчим і судом, тобто методів і правил вивчення особи в практичних цілях кримінального судового провадження [2, с. 34–35].

А. Ф. Волобуєв пропонує визначати характеристику особи злочинця комплексом її властивостей, його зв'язків і відносин, пов'язаних

з учиненням злочинів, і що можуть бути використані для їх розслідування [3, с. 374].

В. Ю. Шепітько, розкриваючи систему ознак особи злочинця, додає дані демографічного характеру, деякі моральні властивості та психологічні особливості. Типові ознаки особи, схильної до вчинення тих або інших видів злочинів, дозволяють установлювати основні напрями розслідування [4, с. 278–279].

Незважаючи на розробку окремих теоретичних питань криміналістичної характеристики злочинів, потребують подальших досліджень питання, що стосуються характеристики особи злочинця, зокрема і досліджуваних кримінальних правопорушень.

Досі в юридичній літературі не розглядалися питання методики розслідування введення в оману суду або іншого уповноваженого органу і відповідно, не розкривалася характеристика особи злочинця, що вчиняє злочини вказаного виду.

Мета і завдання дослідження. *Метою* статті є визначення криміналістичних особливостей якостей осіб, що вчиняють введення в оману суду або іншого уповноваженого органу.

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі *завдання*:

- проаналізувати юридичну літературу та визначити криміналістично значущі ознаки особи злочинця;
- здійснити класифікацію ознак, які необхідно включити до криміналістичної характеристики особи злочинця;
- виділити та розкрити соціальні та біологічні властивості осіб, що вчиняють введення в оману суду або іншого уповноваженого органу;
- розкрити кореляційні зв'язки особи злочинця з мотивами вчинення злочину.

Наукова новизна дослідження

Уперше у криміналістиці на підставі аналізу матеріалів слідчо-судової практики розкрито криміналістичні особливості якостей особи злочинця, який вчиняє введення в оману суду або іншого уповноваженого органу.

Виклад основного матеріалу

Особа злочинця вивчається багатьма науками, в тому числі й такими, як кримінальне право, кримінологія та криміналістика.

У першу чергу, особа злочинця досліджується у теорії кримінального права. На думку М. І. Мельника та М. І. Хавронюка, суб'єкт злочину – це конкретна осудна особа, якій притаманні певні соціальні властивості. Їх сукупність утворює індивідуальний образ людини,

що охоплюється поняттям «особа, яка вчинила злочин» («особа злочинця») [5, с. 69–70].

М. І. Бажанов зазначав, що суб'єкт злочину як елемент складу злочину характеризується такими обов'язковими ознаками: це фізична особа, яка є осудною та досягла віку кримінальної відповідальності [6, с. 148].

У кримінології під особою злочинця розуміють сукупність соціально значимих характеристик, ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні кримінального закону, в поєднанні з іншими (неособистими) умовами й обставинами, що впливають на її злочинну поведінку [7, с. 85].

Наголосимо, що вивчення особи злочинця в кримінології дає підставу для попередження вчинення кримінальних правопорушень.

Особа злочинця вивчається також і юридичною психологією, де її визначають як соціально-психологічне поняття, що охоплює сукупність типових і сформованих у результаті вчинення злочинів психологічних і моральних якостей індивіда. «Особа злочинця» охоплює цілу систему психологічних властивостей: спонукання, установки, переконання, емоційні та вольові особливості тощо. Дослідження особи злочинця передбачає вивчення психологічних механізмів протиправної поведінки, мотивацій учинення різних видів злочинів, індивідуально-психологічних і соціальних чинників і ситуативних реакцій людини [8, с. 198]. Отже, в юридичній психології більше уваги приділяється дослідженню внутрішнього світу злочинця, його потреб, мотивів поведінки, загальної структури й окремих рис характеру та емоційно-вольової сфери.

У криміналістиці ж особа злочинця вивчається з позицій виокремлення особливостей якостей особи та їх кореляційних зв'язків з іншими елементами криміналістичної характеристики злочинів: обстановкою вчинення злочинів, способом підготовки, вчинення та приховування злочину, типовими слідами злочину тощо. Безумовно, для формування криміналістичної характеристики злочинів учені використовують дані інших наук.

Особистість злочинця, як правильно зазначає В. А. Образцов, характеризується на основі різних ознак, які можуть бути об'єднані в декілька груп. Однією з можливих класифікацій, на його думку, є поділ ознак особистості на такі:

- безпосередні незмінні ознаки біологічних властивостей (стать, анатомічна будова);
- ознаки, які можуть змінюватися під впливом соціальних факторів (освітній і професійний рівень тощо);

– ознаки, пов'язані зі змінами, що виникають під впливом на цього суб'єкта зовнішнього середовища (травми, шрами); на думку автора, ці ознаки можуть бути привнесені як самим суб'єктом (наприклад, для зміни зовнішності), так і всупереч його бажанню, під впливом соціальної сфери чи інших умов [9, с. 41].

М. І. Даньшин, розкриваючи характеристику особи злочинця, виділяє більшу кількість елементів що її характеризують і класифікує їх так чином:

– соціально-демографічні ознаки (відомості про стать, вік, рівень освіти рід занять, стаж роботи, сімейний стан, місце проживання тощо);

– особистісно-рольові властивості (соціальні позиції, рольові особливості тощо);

– соціально-психологічні якості (особливості особи, які сформувалися на базі її психічних станів і процесів протягом власного соціального досвіду, сформованість особистості, мотиваційна сфера, потреби, інтереси, установки тощо);

– риси правової і моральної свідомості;

– кримінально-правові ознаки (спрямованість злочинної поведінки суб'єкта на конкретні суспільні відносини, взяті під охорону законом; ступінь і характер суспільної небезпечності вчиненого злочину; способи, обрані для досягнення злочинної мети; мотив, яким керувався злочинець; ставлення винного до вчиненого) [10, с. 37–40].

Схожої точки зору притримується В. А. Жбанков, підкреслюючи, той факт, що криміналістику цікавлять три групи елементів в особі злочинця: соціально обумовлені властивості, біологічно обумовлені властивості та психологічні риси [11, с. 13].

У свою чергу, П. П. Цветков до предмету вивчення особи злочинця включає два сегменти:

1) соціально-правові дані;

2) природно-біологічну інформацію про особу, що притягається до кримінальної відповідальності [12, с. 92].

На наш погляд, варто погодитися з думкою В. В. Тіщенко, згідно з якою дані про суб'єкта (суб'єктів) злочину містять у собі різні відомості, які характеризують типову особистість злочинця, що вчиняє злочин певної спрямованості, і сприяють побудові версій щодо нього, його пошуку та встановленню. Автор поділив криміналістично значущі властивості особистості злочинця на три групи:

1) біологічні, що охоплюють статеві, вікові та фізичні ознаки;

2) психічні, що свідчать про інтелект, емоційну й волювську сферу індивіда;

3) соціальні, що характеризують його суспільний статус, професійну належність, рідний стан, місце проживання, рід занять, відносини з іншими людьми тощо [13, с. 62].

Аналізуючи вищевикладене, слід зазначити, що неможливо описати особу злочинця, яка буде спільною для всіх видів злочинів. Набір особистих якостей злочинця для кожного окремого виду злочину буде різним.

На наш погляд, дані, що характеризують осіб, які вчиняють введення в оману суду або іншого уповноваженого органу, варто поділити на такі групи:

1) біологічні: вік, стать, анатомо-фізіологічні якості;

2) соціальні: освіта, зайнятість, сімейний стан, злочинний досвід, зв'язки з особою, яка вчинила казуальний злочин, мотив.

Зауважимо, що значна частина досліджуваних нами злочинів учиняється з метою приховання вже вчинених злочинів, у тому числі і з метою спростування вини злочинця, тобто більша частина випадків учинення введення в оману суду або іншого уповноваженого органу є похідними (казуальними) злочинами від основного злочину, стосовно якого певний суб'єкт вводиться в оману.

Ми погоджуємося з Д. Ю. Четвертаком у тому, що казуальний злочин – це злочин, що обумовлює вчинення іншого похідного злочину і передує йому [14, с. 22].

Аналіз матеріалів слідчо-судової практики свідчить про те, що на сьогодні 76 % випадків введення в оману суду або іншого уповноваженого органу є похідними від корисливо-насилницьких злочинів.

Результати дослідження вказують на те, що найчастіше введення в оману суду або іншого уповноваженого органу вчиняють чоловіки (68 %), однак близько третини таких злочинів вчиняють жінки (32 %). Вікова категорія осіб, що вчиняють ці злочини, є досить різноманітною. Найчастіше це особи працездатного віку – від 25 до 45 років. Дослідження вказує на те, що досить рідко введення в оману суду або іншого уповноваженого органу вчиняють особи пенсійного віку (2,5 %).

Розкриваючи соціальні особливості, відзначимо, що злочинці найчастіше мають невисокий рівень освіти. Так, 58 % осіб мають середню освіту, 36 % – середню-спеціальну освіту і лише 6 % осіб – вищу. Із них 62 % не перебували у шлюбі. На утриманні мали дітей всього 20 % осіб.

Типовою характеристикою осіб, що вчиняють введення в оману суду або іншого уповноваженого органу, є те, що вони – не працюючі

(78 %) та раніше не судимі (82 %). Наприклад, О., будучи допитаним у судовому засіданні, надав завідомо неправдиві показання стосовно Л., які суперечили раніше наданим ним свідченням на досудовому розслідуванні й спростовували вину Л. На момент учинення злочину О. виповнилося 31 рік. Він мав неповну середньою освіту та був неодруженим, без дітей, не працював, раніше не був судимим¹.

Більшість осіб, які вчиняють введення в оману суду або іншого органу, мають соціальні зв'язки з особою, що вчинила казуальний злочин. Так, К., будучи співмешканкою М., під час судового розгляду кримінального провадження по звинуваченню М. у вчиненні насильницького задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб, вчиненого щодо малолітньої особи, та розпусних дій щодо неї (ч. 3 ст. 153, ч. 2 ст. 156 КК України), була допитана як свідок. К., даючи посвідчення про обставини подій, які відбулися в господарстві за місцем її проживання, дала завідомо неправдиву інформацію про непричетність М. до вчинення злочину та її необізнаність щодо обставин цього злочину².

Аналіз матеріалів слідчо-судової практики вказує на те, що типовими для цих видів злочинів є родинні зв'язки. Окрім того, зв'язки за такими кримінальними правопорушеннями характеризуються наявністю дружніх, приятельських або навпаки – неприязних відносин.

Наприклад, Б. з метою перешкоджання здійсненню правосуддя і бажаючи надати допомогу своєму приятелю В., щоб останній уникнув кримінальної відповідальності, дав під час допиту його як свідка на досудовому розслідуванні неправдиві свідчення на користь В.³

Розкриваючи характеристику особи, що вчиняє введення в оману суду або іншого упо-

вноваженого органу, відзначимо наявність кореляційних зв'язків із мотивами вчинення злочину.

Наше дослідження свідчить про те, що вказані злочини найчастіше вчиняються з таких мотивів:

- 1) жалю чи бажання вигородити злочинця, з яким особа перебуває у дружніх або родинних відносинах;
- 2) помсти, негативних відносин, бажання погіршити становище злочинця;
- 3) користі;
- 4) сорому [15, с. 118].

Зазначимо, що більшість таких злочинів, а саме 62 %, учиняється із мотивів жалості до родича, знайомого, приятеля чи колеги. За результатами аналізу слідчо-судової практики з мотивів помсти, негативних відносин, бажання погіршити становище злочинця вчиняється 19 % досліджуваних злочинів. Майже однакова кількість досліджуваних злочинів учиняється з мотивів користі та сорому, а саме – 10 % та 9 % відповідно.

Зауважимо, що мотиви вчинення введення в оману суду або іншого уповноваженого органу опосередковуються міжособистісними соціальними зв'язками.

Ми погоджуємося з В. М. Пічею в тому, що соціальний зв'язок – це сукупність особливих залежностей одних соціальних суб'єктів від інших, їх взаємні відносини, які об'єднують людей у відповідні соціальні спільноти і свідчать про їх колективне існування. Основою формування соціального зв'язку є безпосередній контакт між людьми в тій або іншій первинній соціальній спільноті (сім'я, група), який потім переростає в більш широкий опосередкований зв'язок людей, які становлять великі соціальні об'єднання, в межах яких формуються почуття причетності до групи або внутрішньогрупової солідарності [16, с. 94].

Результати нашого дослідження дозволяють стверджувати, що міжособистісні соціальні зв'язки, які стають причиною введення в оману суду або іншого уповноваженого органу, в більшості випадків є неформальними, особистими, прямими та більш міцними.

Так, внутрішнє спонукання особи допомогти родичу або знайомому виникає в неї за наявності таких соціальних зв'язків, як родинні, дружні або приятельські відносини.

Висновки. Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що особа злочинця є обов'язковим елементом злочину введення в оману суду або іншого уповноваженого органу. Основні дані особи, яка вчиняє досліджувані злочини, поділяються на такі групи:

¹ Вирок Московського районного суду м. Харкова від 12 квіт. 2013 р. : справа № 643/3106/13-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30747264> (дата звернення: 05.10.2019).

² Вирок Московського районного суду м. Харкова від 12 квіт. 2013 р. : справа № 643/3106/13-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30747264> (дата звернення: 05.10.2019).

³ Вирок Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської обл. від 16 груд. 2013 р. : справа № 182/9475/13-к, провадження № 1-кп/0182/607/2013 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36422535> (дата звернення: 05.10.2019).

1) біологічні: вік, стать, анатомо-фізіологічні якості;

2) соціальні: освіта, зайнятість, сімейний стан, злочинний досвід, зв'язки з особою, яка вчинила казуальний злочин, мотив.

Типовою особою злочинця є особа чоловічої статі працездатного віку, яка має серед-

ню освіту, ніде не працює і раніше не притягалася до кримінальної відповідальності. Ця особа має стійкі соціальні зв'язки з особою, яка вчинила казуальний злочин, а її мотиви опосередковуються особистими соціальними зв'язками.

Список бібліографічних посилань

1. Бахин В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002 гг.). Киев, 2002. 268 с.
2. Белкин Р. С. Курс криминалистики. Частные криминалистические теории : в 3 т. М. : Юристъ, 1997. Т. 2. 464 с.
3. Криміналістика : підручник / В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв та ін. ; за ред. А. Ф. Волобуєва. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2011. 663 с.
4. Криміналістика : підручник / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. 4-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2008. 464 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 6-те вид. перероб. та допов. Київ : Юрид. думка, 2009. 1236 с.
6. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Харків : Право, 2008. 416 с.
7. Іванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія : навч. посіб. Київ : Паливода А. В., 2006. 264 с.
8. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2008. 240 с.
9. Образцов В. А. Криминалистика : учеб. пособие. М. : Юрикон, 1994. 690 с.
10. Кримінологія. Загальна та особлива частини : підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В. В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і допов. Харків : Право, 2009. 288 с.
11. Жбанков В. А. Концептуальные основы установления личности преступника в криминалистике : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. М., 1995. 45 с.
12. Цветков П. П. Исследование личности обвиняемого. Л. : Изд-во ЛГУ, 1973. 149 с.
13. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.
14. Четвертак Д. Ю. Методика розслідування приховування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 218 с.
15. Котлубаєва К. С. Мотиви введення в оману суду або іншого уповноваженого органу як елемент їх криміналістичної характеристики // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 115–118.
16. Піча В. М. Соціологія: загальний курс : навч. посіб. Київ : Каравела, 1999. 248 с.

Надійшла до редколегії 09.10.2019

КОТЛУБАЄВА К. С. ХАРАКТЕРИСТИКА ЛИЧНОСТИ ПРЕСТУПНИКА, СОВЕРШАЮЩЕГО ВВЕДЕНИЯ В ЗАБЛУЖДЕНИЕ СУДА ИЛИ ДРУГОГО УПОЛНОМОЧЕННОГО ОРГАНА

Исследован вопрос, касающийся личности преступника в различных науках юридического цикла. Рассмотрено понятие личности преступника как элемента криминалистической характеристики преступлений. Проработаны признаки, характеризующие личность преступника, и предоставлена их авторская классификация. На основе анализа материалов следственно-судебной практики раскрыты криминалистические особенности качеств личности преступника, совершающего исследуемые преступления. Раскрыта связь личности преступника с мотивами совершения введения в заблуждение.

Ключевые слова: личность преступника, криминалистическая характеристика преступлений, методика расследования, введение в заблуждение суда или иного уполномоченного органа.

KOTLUBAEVA K. S. CHARACTERISTICS OF OFFENDER'S PERSONALITY WHO COMMITTS FALSE SUGGESTION OF THE COURT OR OTHER AUTHORIZED AGENCY

Particular attention has been paid on the necessity and urgency of developing a methodology for investigating the false suggestion of the court or other authorized agency, where a compulsory element of the criminalistic characteristic is the offender's personality.

It has been offered to divide the basic data about a person who commits false suggestion of the court or other authorized agency into the following groups: 1) biological: age, sex, anatomical and physiological qualities; 2) social: education, employment, marital status, criminal experience, communication with the person who committed the casual crime, motive.

It has been noted that a large part of the studied crimes are committed with the purpose of concealing the crimes already committed, including with the aim of rebutment of the criminal's guilt, that is, the majority of these crimes are derivative (casual) crimes from the main crime, where a certain subject is false suggested.

It has been noted that most of the persons who commit the false suggestion of the court or other authorized agency have social relations with the person who committed the casual crime.

Studying the materials of investigative and court practice indicates that family relationships are typical for these crimes. Besides, relations to such criminal offenses are characterized by the existence of friendly or conversely hostile relationships.

The author has noted the existence of correlated relations between the person who commits the false suggestion of the court or other authorized agency with the motives for committing the crime.

It has been established that researched crimes are most often committed for the following motives: 1) pity or desire to cover up the offender with whom the person has friendly or family relationship; 2) revenge, negative relationships, the desire to aggravate the situation of the offender; 3) benefits; 4) shame.

Key words: *offender's personality, criminalistic characteristics of crimes, methods of investigation, false suggestion of the court or other authorized agency.*

MOHAMMAD ALI ZHOURIAN

*Ph.D. Candidate, South China Sea Institute, Xiamen University,
Xiamen, 361005, mazohourian@gmail.com*

STATISTICAL COMPARISON OF PIRACY AND ARMED ROBBERY WITH EMPHASIS ON THE SOUTH CHINA SEA - MALACCA STRAIT AND THE PERSIAN GULF - STRAIT OF HORMUZ

International trading flows have always been the subject of geopolitical risks and conflicts. Different stages of the supply chain, trade always face inherent challenges caused by geopolitical realities along given routes. In this study, the data concerning piracy and armed robberies of ships reported to the Global Integrated Shipping Information System were considered. The statistics include the information on the incidents during the period between 1998 and 2018 on different types of ships, in two most strategic areas, namely the South China Sea (SCS) and the Strait of Malacca (area 1) and the Strait of Hormuz and the Persian Gulf (area 2). According to the GISIS reports, most of the incidents occurred in the South China Sea and the Strait of Malacca are respectively 1684 and 610. Because of the importance of both the Strait of Hormuz and the Malacca Strait as the most vital waterway in the world, it is necessary to have a clear picture of the security situation in the two aforementioned Straits. This research allowed us: 1) to make a distinction between the security in two aforementioned areas; 2) to represent the source of the information for researchers.

Keywords: *The Persian Gulf, The Strait of Hormuz, The Malacca Strait, The South China Sea, Piracy and Armed Robbery*

Original article

1. Introduction

The piracy acts date back to the second millennium in the Minoan Mycenaean world. (Caskey 1969) Maritime safety of many countries is at risk because of piracy and armed robbery issues. (Barrios 2005) Nowadays, one of the main threats facing the international shipping community in the Gulf of Guinea, the South China Sea, the Western Indian Ocean, and the Strait of Malacca, in the territorial waters off Somalia, is armed robbery and piracy. Although the statistics from various reporting centers differ, the fact is that the Far East, including the Malacca Strait, Indonesia and the South China Sea, is the territory where most of the reported incidents took place in 2015. Incidents varied from theft and robbery in port to hijacking of vessels. It should be noted, in this study armed robbery against ships (in territorial and internal waters) and any attempted acts or reported acts of piracy (in international waters) are considered as reported incidents. The Straits of Hormuz and Malacca are considered as the most strategic territories. A large volume of oil is exported to Asia or other areas through the Strait of Hormuz, the geopolitical strait connecting the Persian Gulf to the Indian Ocean¹. This

Strait is one of the most important oil transit routes. According to the U.S. Energy Information Administration, total flows through the Strait of Hormuz had been 18.5 and the Malacca Strait 16 million barrel per day until 2016. (EIA 2017a) The depth and width of the Malacca Strait allow the passing of the biggest oil tankers, which provide over 65% of total oil shipments delivered by tankers with the bearing capacity of 150,000 tons. (EIA 2012a) Problems or breaks concerning oil export through the Strait of Hormuz can influence world oil cost extremely. Despite the fact that destination of most flows through the Hormuz Strait is Asia, the world cost of oil depends on any disruption there. (Katzman et al. 2012) Two important issues concerning the Strait of Hormuz relevant to Iran should be mentioned as it is one of the most critical transit chokepoint. The first derives from the geographical position of the Strait of Hormuz. Iranian role in co-managing the Hormuz Strait according to international laws and protecting own state interests and rights is the second issue. (Nazemroaya 2012). The Iranian Regular Force Navy and the Iranian Revolutionary Guard Navy compose Iranian naval forces and have the important role for successful maritime traffic through Hormuz. The Strait of

¹ *Read Strait of Hormuz is chokepoint for 20% of world's oil*, U.S. ENERGY INFO. ADMIN. (Sept. 5, 2012),

<http://www.eia.gov/todayinenergy/detail.cfm?id=7830> [<http://perma.cc/RN3J-DSJV>] (archived Feb. 16, 2014).

Hormuz is controlled and monitored by Iranian naval forces via Omani enclave of Musandam. Iranian territorial waters are sailed through by world maritime traffic as well as the U.S. Navy. Entrancing into the Persian Gulf is possible through Iranian waters and exits are through waters of Oman (Nazemroaya 2012).

There is another famous strait in the world namely the Malacca Strait. About 50% of the world's crude oil (Kevin X. Li; Jin Cheng 2006) and a third of the world's trade is passed through the aforementioned Strait. (Huang 2008) Yun Yun Teo claims in his report *Target Malacca Strait* that in the cases of terroristic attacks Singapore is at the highest risk because of its important geographical location and its port's depth, also as it is a local oil-refining hub and the busiest container port in located there. (Teo 2007) Investigating piracy issue in the different areas such as the South China Sea and the Malacca Strait is a continuing concern within international researches. Also different aspects of piracy and armed robberies have been explored by many scholars, for example, J.N Mak has discussed regionalism and unilateralism in the Malacca Strait. (J.N. Mak 2006) Ian Storey explored effective measures on improvement of maritime security in the Southeast. (Storey 2008) Max Mejia described piracy and another crimes at sea from perspective of IMO instruments. (Mejia 2003) Also Yun Yun Teo discussed maritime terrorism in Southeast Asia. (Teo 2007) Some scholars paid attention to the history of piracy in Late Roman and Viking Ages. (Jones 1926; Pearson 2006) In addition, a group of scholars or lawyers has examined the other subjects relating to piracy, such as, sovereign right, (Woolley 2010) combating, (Bornick 2005; J. Ho 2009; MO 2002) transport, (Vespe, Greidanus, and Alvarez 2015) protection of foreign ship) (Jesus 2003) etc. The role of the Strait of Hormuz and the Malacca Strait is extremely important, that is why it is necessary to have complete understanding of the situation of security in this territory. Although, statistical data vary in international reports, we can see obvious consensus among scholars on serious threats and risks of piracy and armed robbery in the Malacca Strait and the South China Sea. However, there is no study regarding statistical comparison between two important areas, including the Persian Gulf and the South China Sea, the Strait of Hormuz and the Malacca Strait.

The research is focused on the comparison of piracy and armed robberies during two decades (1998-2018). This analysis is based on the data received from Global Integrated Shipping Information System (GISIS), recorded by International Maritime Organization (IMO) Member States

from January, 1998 until December, 2018. This comparison is carried out in the two areas. The first area is the South China Sea, and the Malacca Strait and the second area is the Strait of Hormuz and the Persian Gulf. Besides, these areas have been the main and ancient route of Maritime Silk Road (MSR). There is a wide variety of researches investigating piracy and armed robberies in the important areas, such as the South China Sea and the Malacca Strait, however, a little attention has been paid to the statistical comparison concerning these three areas. The issue of security in MSR has grown in importance in light of increasing number of incidents. This article assesses the security situation of the MSR from the view of the IMO statistics as no previous study has investigated this aspect. The analytical comparison could be given in such aspects: 1) point out the difference of insecurity status between the SCS and the Strait of Malacca as area 1 and the Persian Gulf and the Strait of Hormuz as area 2, and 2) represent the source of the statistic comparison. Moreover, this study provides an opportunity to advance our knowledge about the incidents in different maritime zones. To achieve this purpose, IMO's reports have been used for the statistical comparison, though it seems not all incidents are reported by ship owners as well as some shipping companies does not allow shipmasters to report pirate attacks because of bad influence on the company's image or being detained inordinate in harbor for investigation. Nonetheless IMO's reports give us the proper picture with regard to the situation of security in these areas.

2. Description

There is no doubt, the most important vital lifelines of Asia and the world, strategically, economically, politically are the Straits of Hormuz and Malacca. Examining the IMO's statistic data on occurred events is the best way to analyze and compare the situation of security in these Straits. It should be noted that due to infliction of harm upon all maritime nations on the seas, piracy is treated as a universal crime by international law, and any state is potentially able to arrest and punish the perpetrators. (Barrios 2005) The waters of the South China Sea and the Malacca Strait have proved to be a dangerous area for the shipping industry because of these types of crimes. IMO as the forerunner of the international efforts has combated piracy and armed robberies. This is visible by sets of international instruments adopted by the IMO regarding this matter. (Attard 2014) In this connection, it is necessary to mention, IMO adopted the Resolution in 2009 pursuant to Resolution

A.545 (13)¹, "Governments should inform the IMO about any act of piracy or armed robbery committed against ships flying of their country". Data including location and circumstances of the incident and the action taken by the coastal state should be reported to the IMO². The States should provide reports of incidents committed against ships flying under their flag.³ These monthly reports include the details such as⁴: 1. Ship's name, type, IMO number; 2. The incident's date and time; 3. Exact location of the incident; 4. Incident details; 5. Consequences for the crew; 6. Actions taken by the master/crew; 7 Actions taken by Coastal State; 8. Weapons used by attackers and other information.

The International Maritime Organization is the most important institutionalized source of maritime security law in spite of existing many others. IMO has promulgated a number of guidelines and recommendations in framework of circulars in retaliation to the prevention and suppression of piracy and armed robbery at sea.(Attard 2014) A numerous attacks during the early 1980s prompted IMO to make decision by adoption of Resolution A.545 (13)⁵. This Resolution invited Governments to provide statistical analysis of all incidents which were committed against their ships flying their flag⁶. The Resolution calls Governments, ship owners, ship masters, ship operators, and crew to take all necessary security measures "to prevent and suppress acts of piracy and armed robbery against ships in or adjacent to their waters"⁷. Therefore, the government's reports assisted IMO to collect data reports. IMO has commenced to take measures through adoption of Resolution A.545 since 1980 (13)⁸. Many new resolutions followed after Resolution A.545 (13), they were focused on putting efforts in the whole world to combat piracy and armed robbery at sea. In this regard, pursuant to the mentioned above Resolution, IMO also adopted two documents - Resolution A.683 (17)⁹ and

Resolution A.738 (18)¹⁰ in 1991 and 1993. Resolution A.683 (17) on the "Prevention and Suppression of Acts of Piracy and Armed Robbery against Ships"¹¹ urged governments to exert all powers to reduce the number of incidents of piracy and armed robbery at sea¹². Furthermore, Resolution A.738 (18) named "Measures to Prevent and Suppress Piracy and Armed Robbery against Ships"¹³, also called Governments *inter alia* to withstand attacks, and also urged them to develop and support close liaisons with neighboring countries to facilitate the apprehension and punishment of all people participating in those piratical incidents¹⁴.

IMO also has an important role to issue abundant codes, recommendation to Government, and guidelines to prevent piracy and armed robbery against vessels. Hence, IMO issued recommendations in 1993 and they were published as a Circular, then revised in 1999, 2009, and more recently in 2015. The Circular provides steps that should be taken to reduce the risk of such attacks, moreover, it emphasizes the vital need to report attacks (both successful and unsuccessful) to the appropriate authorities of the relevant coastal State¹⁵. IMO MSC.4/Circ.1334 invites Coastal States/port States to report to IMO "any act of armed robbery in their waters or acts of piracy close to their waters which have been reported to them"¹⁶. Since 2004, the IMO has decided to put transparency on its agenda through the effective use of information and communication technologies. Then, in 2005, IMO launched the Global Integrated Shipping Information System (GISIS) to permit Member States to report directly according to the international rules and access to information¹⁷. Moreover, IMO has issue incident report on piracy and armed robbery since 1982 using data submitted by Member Governments and appropriate international organizations. Since July 2002, IMO's monthly and annual reports regarding piracy and armed robbery have been classified separately, all occurred attacks or attempts of piracy in international waters and crimes in territorial waters.(IMO n.d.) Every month these reports are published and contain the details of the incidents, such as IMO number, and flag, date and time, position of the incident;

¹ Resolution A.545 (13), "Measures to prevent acts of piracy and armed robbery against ships", adopted on 17 November, 2009.

² Id. para.4.

³ Id., para.4.

⁴ IMO MSC.4/Circ. 64, May 5, 2005.

⁵ Measures to Prevent Acts of Piracy and Armed Robbery against Ships, IMO Resolution A.545 (13) (17 November 1983).

⁶ IMO Resolution A.545 (13), para.4.

⁷ IMO Resolution A.545 (13), para. 2.

⁸ IMO Resolution A.545 (13), "Measures to Prevent Acts of Piracy and Armed Robbery against Ships," 17 November 1983.

⁹ "Prevention and Suppression of Acts of Piracy and Armed Robbery against", 6 November 1991.

¹⁰ "Measures to Prevent and Suppress Piracy and Armed Robbery against Ships", 4 November 1993.

¹¹ IMO Resolution A.683(17) (6 November 1991).

¹² Id., para. 1.

¹³ IMO Resolution A.738(18) (4 November 1993).

¹⁴ Id., para.6.

¹⁵ IMO MSC.4/Circ.1334, 23 July, 2009.

¹⁶ MSC.1/Circ.1333/Rev.1, 12 June, 2015, para.18.

¹⁷ . Resolution A.1029(26), 26 November 2009.

Ship's type, action taken by the master and the crew, consequences for the crew, ship and cargo.(Balkin 2006) The incidents of piracy and armed robbery are reported separately from acts of armed robbery happened in ports and attempted acts of armed robbery since July, 2002 according to the initiative of IMO Secretariat.(J. Ashley Roach 2011) This classified information is more detailed for analysis and data reporting purposes¹. According to the information, provided by IMO report on piracy and armed robbery at sea, in March 2013 the total number of incidents was 23, and most of them happened in port areas².

3. Analysis

This part of the research demonstrates the findings which emerged from the statistical analysis presented in this article. The Current data regarding incidents have been derived to provide the evidence required for this study from the Global Integrated Shipping Information System (GISIS) with a focus on the period of past 20 years, January 1, 1998 – June 31, 2018. The target areas in this study comprise different types of ships, in two most strategic areas, namely the South China Sea (SCS) and the Strait of Malacca (area 1) and the Strait of Hormuz and the Persian Gulf (area 2).

3.1 The Malacca and Singapore Straits

The Strait of Malacca is wide enough at it opens to the Andaman Sea.(Emran 2007) It, being sufficiently large in the north, is getting considerably narrower to the south, in particular between the Indonesian Province of Riau and the Malaysian state of Johor and between the Indonesian Riau Islands and Singapore.(Djalal 1999) The length of the Strait of Malacca is 500 miles and its width varies from 220 miles to 10 miles,(Keyuan 2000) with diverse depths from over 70 to less than 10 meters.(Koto, Rashidi, and Maimun 2013) The mainland Malay Peninsula is separated from the Indonesian island of Sumatra by the Strait of Malacca, forming a funnel shaped watercourse as it narrows to the south. The Strait of Bengkalis, Strait of Rupa, and Strait of Johor are located along the Malacca Strait.(George 2008) It is in the south and finishes in the territory between Malaysia and Indonesia. The area between the island Republic of Singapore and the islands of Riau of Indonesia is joined by the Strait of Singapore.(Sivaguru 2008) The length of the Strait of Singapore is about 60 miles, its importance is

stemmed from being a gateway to the SCS, which is joined to the Pacific Ocean. The Strait of Singapore's narrowest width is only a little more than one kilometer(Oei 2003) and it is bordered by Singapore, Indonesia, and Malaysia.(Hazmi 2011).

3.2 The Importance of the Malacca Strait

During many centuries the main goods transferred by the Malacca Strait were spices, camphor and nutmegs, in the 21st century the crude oil, petroleum products, electronic devices, vehicles are transferred by Maritime Silk Road. But it is a risky territory for international navigation due to collisions, happening in many seaports. (Zaman et al. 2015) In the other word this Straits are ancient and trading route(Rusli 2012). Local and international trade depend on the situation in international navigation waterway, that is why the role of the Malacca Strait is extremely important. (Sien 1998) (Rahman, Saharuddin, and Rasdi 2014) It is reported to Marine Department of Malaysia that the total number of vessels navigating from Western to Eastern region was 18021 units in 2000 and it was 26776 units in 2012 from Eastern to Western region.(Rahman, Saharuddin, and Rasdi 2014) According to the analysis of the Malaysian Marine Department's STRAITREP the passage amount from 71359 in 2009 rose to 82644 in 2018 by carrying various cargoes, (Marine Department Malaysia n.d.) from raw materials to produced goods, delivered to different countries, (V. L. Forbes 2004) about 80% of oil is imported to China by the Straits. The Middle East countries imported goods and products to China amounting nearly 40 billion American dollars in 2006. (Gilmartin 2008) The Dover Strait is a significant chokepoint, which joins the North Sea and the Atlantic Ocean. Due to the density of navigation, the Malacca Strait and the Strait of Singapore are almost as intense as the Dover Strait.(Graham 2006) pp. 155e160). (Rusli 2012) The Straits of Malacca and Singapore have won the reputation of the most crucial shipping world lanes and the longest international navigated straits. (J. H. Ho 2009) These Straits are the strategically important for shipping oil from the Persian Gulf to Eastern and Southeastern countries in Asia.(Sien 1998).

3.3 The Strait of Malacca

The figure 1 demonstrates the amount of incidents in the Malacca Strait during 1998-2018. The most crimes occurred in territorial sea (250), this number slightly declined to 226 in international waters. The lowest number of cases was in port area and amounted to 134.(GISIS 2019).

¹ IMO MSC.4/Circ. 196, Reports on Acts of Piracy and Armed Robbery against Ships, 29 April 2013.

² Id., Annex 1 and 2.

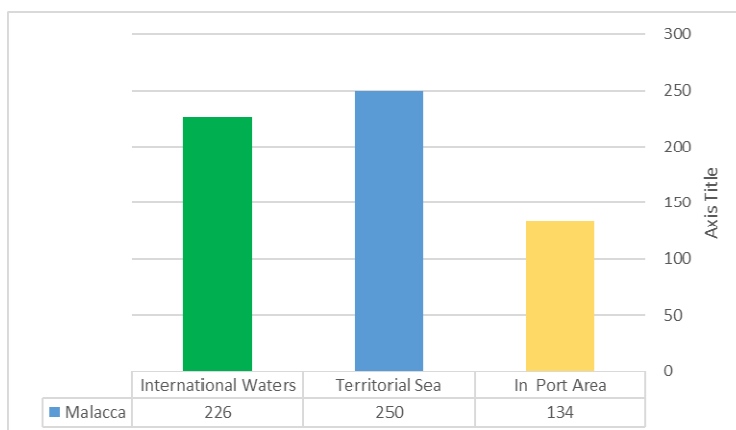

Figure 1. Total number of Incidents in the Malacca Strait(GISIS 2019)

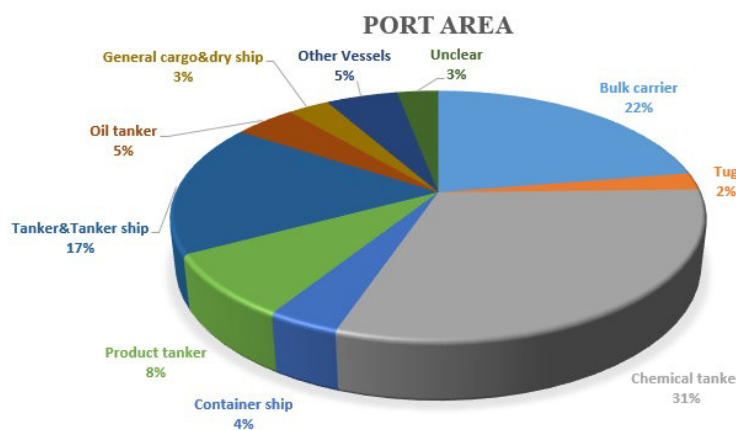

Figure 2. The Incidents in Port Area of the Malacca Strait(GISIS 2019)

The figure 2 illustrates the amount of different types of ships which were attacked by pirates or underwent the armed robbery. The biggest percentage of attacks were on chemical tankers (31%), and bulk carriers (22%). Tankers were chosen in 17% of all the cases. Product tankers

were captured in 8% of cases, while container ships and oil tankers had 4% and 5% correspondingly. General cargo&dry ships and tugs were attacked in 3% and 2%cases, and other vessels had 5%.(GISIS 2019).

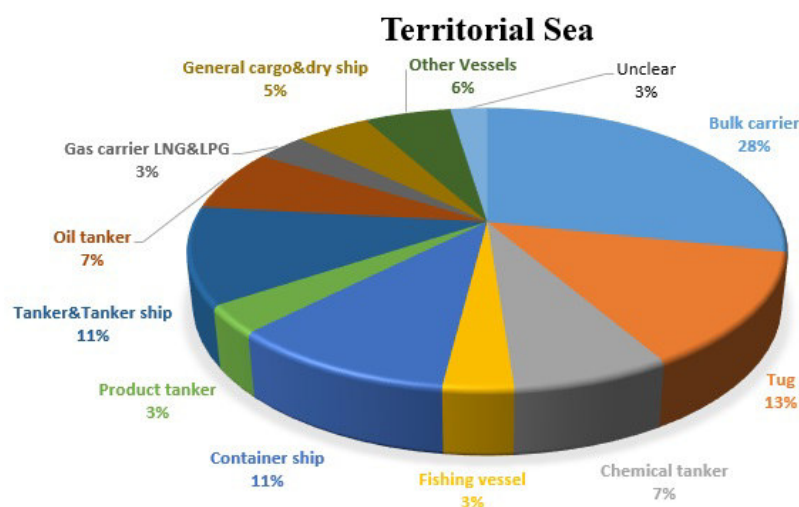

Figure 3. The Incidents in the Territorial Sea of the Malacca Strait (GISIS 2019)

Diagram 3 shows the types of vessels attacked in territorial sea of the Malacca Strait. The leading position belongs to bulk carriers 28%, tugs 13%, each container ships and tankers 11% and the amount of crimes on fishing vessels in

this area was 3%, the lowest indicator was on gas carriers, it amounted to 3%. Genral cargo&dry ships were attacked in 5% cases, each oil tankers and chiminal tanker were attacked in 7% crimes, and other vessels 6%.(GISIS 2019).

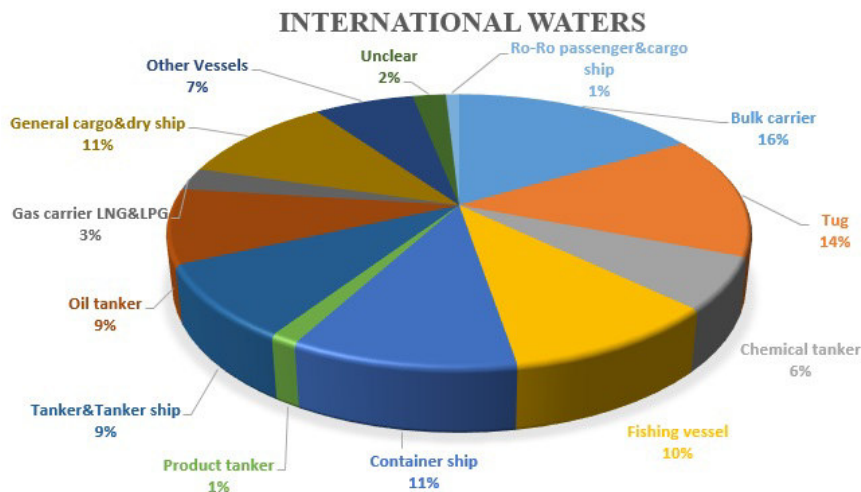

Figure 4. The Incidents in International Waters of the Malacca Strait(GISIS 2019)

Diagram 4 shows that the most common types of ships attacked in international waters of the Strait of Malacca were bulk carrier (16%), followed by tug (14%), container ship (11%), general cargo&dry ship (11%), fishing vessel

(10%), tankers (10%), oil tanker (9%). Incidents not included in any of these categories represent less than quarter of the incidents (19%).(GISIS 2019).

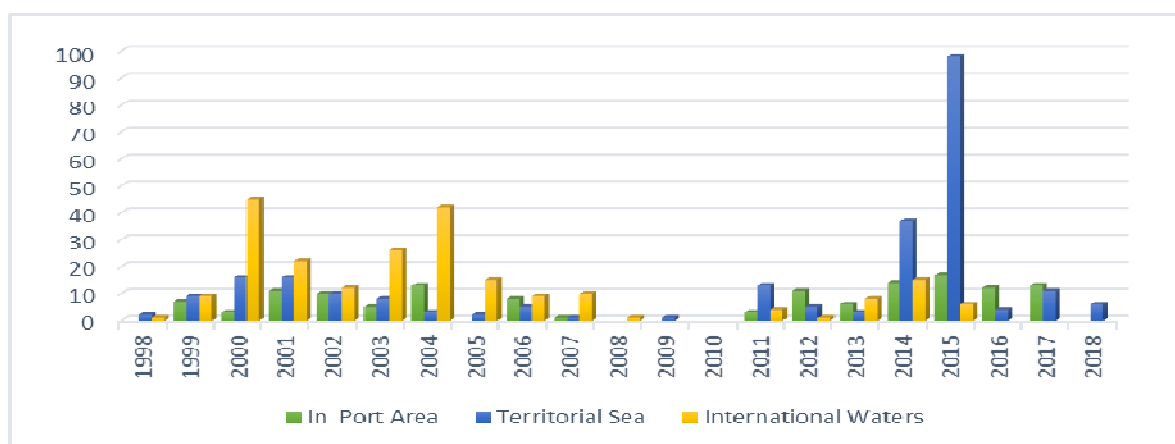

Figure 5. The Annual Incidents in the Strait of Malacca(GISIS 2019)

Figure 5 displays the number of incidents in the Strait of Malacca, occurred in port areas, territorial sea and international waters from 1998 to 2018. It can be observed that major attacks occurred frequently between 1999-2004 and 2011- 2015. Two peaks could be seen when the number of attacks rocketed up to 78 in international waters in 2000 and the highest peak was

in territorial sea in 2015, it increased substantially from 42 to 100. The amount of piracy and armed robbery had slight fluctuation from 2001 to 2005 and from 2013 to 2017. The number of incidents plunged to the minimal number in 2009, during the period from 2008-2010 there were no incidents in port areas.(GISIS 2019).

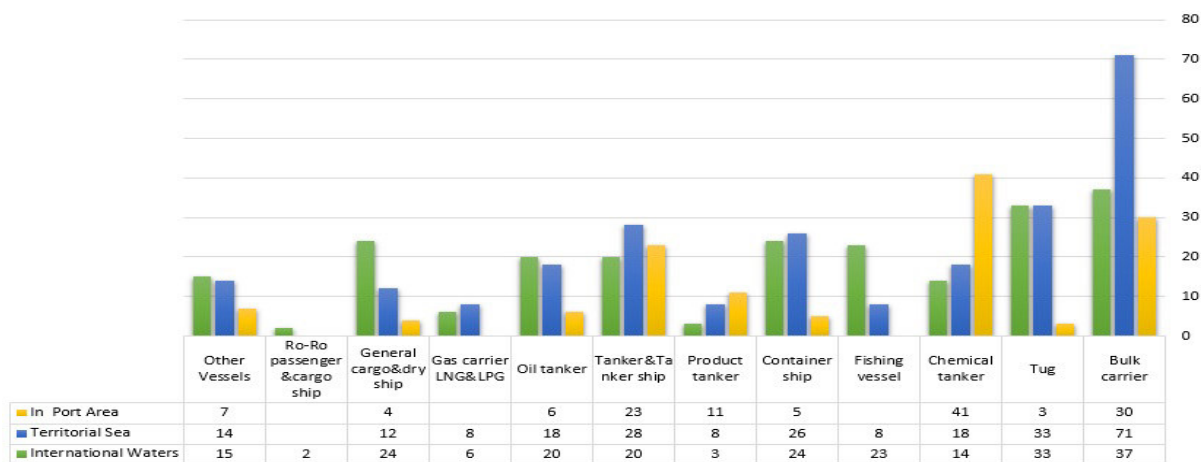

Figure 6. The most Reported Incidents Based on Ship Type in the Malacca Strait(GISIS 2019)

The figure 6 illustrates the most of incidents reported to IMO during the period of 20 years, 1998-2018 occurred in the Strait of Malacca. The data includes the following 8 categories according to the type of ship and quantity: oil tanker/ tanker/product tanker/ chemical tanker; bulk carrier; container ship; tug; general cargo&dry ship; fishing vessel; gas carrier; Ro-Ro pasanger&cargo ship. In the Strait of Malacca incidents involving Gas Carrier and fishing vessels were fewer than the other ones. Bulk carriers were attacked more often, it varied from 30 in port area to 71 in territorial sea. Chemical tankers were mostly attacked in port area, 41 cases were reported, while only 14 incidents happened in international waters. The amount of incidents in international waters fluctuated from 2 (Ro-Ro pasanger&cargo ship) to 37 (bulk carriers). The reports demonstrated that in port area the lowest number of cases happened on the board of 3 tugs and there were 41 cases on the board of chemical tankers. In territorial sea 6

gas carriers were attacked during the reported period but it increased up to 71 on the board of bulk carriers.(GISIS 2019).

3.4 The South China Sea

Between 1 January, 1998 and 31 December, 2018, 2089 attacks occurred or were attempted in the SCS as a result of piracy and armed robbery. According to IMO’s statistics SCS is one of the most dangerous region in the world and Asia. Amount of incidents in port area of the SCS in comparison with the Malacca Strait was more than three times higher. In territorial waters the number of incidents was more than 2 times higher, and in International waters dominated by half. In comparison with the Malacca Strait the most incidents in the SCS occurred in port and territorial waters, however it occurred in territorial and international waters of the Malacca Strait. Almost 79% of incidents occurred in the Malacca Strait were in port area and territorial waters.

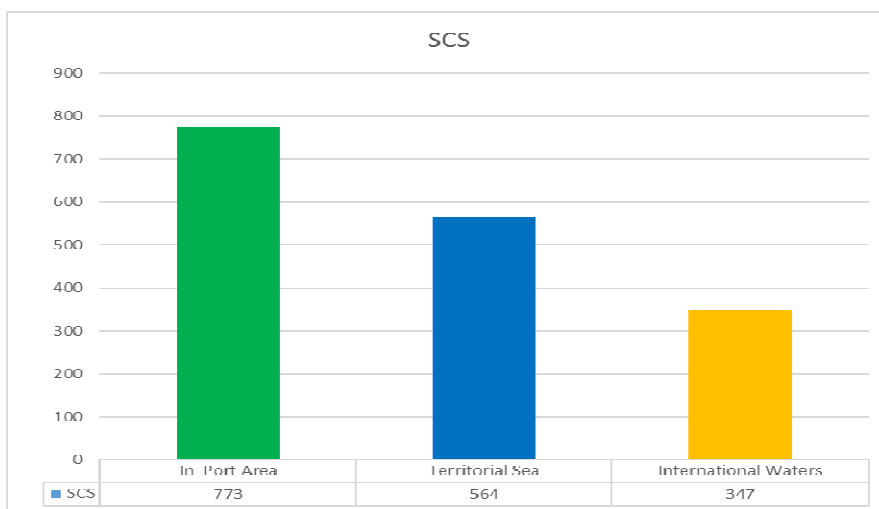

Figure 7. Total number of Piracy and Armed Robbery incidents in the SCS(GISIS 2019)

The bar chart (Figure7) shows the piracy and armed robbery situation in SCS between 1 January, 1998 and 31 December, 2018. It compares the number of incidents in port area, territorial sea and international waters. The biggest number of crimes happened in port area, it was 773 cases,

while territorial sea areas were attacked 564 times. In contrast to the number of piracy and armed robbery incidents in port area, the number of these situations in international waters was twice lower and it was only 347. (GISIS 2019)

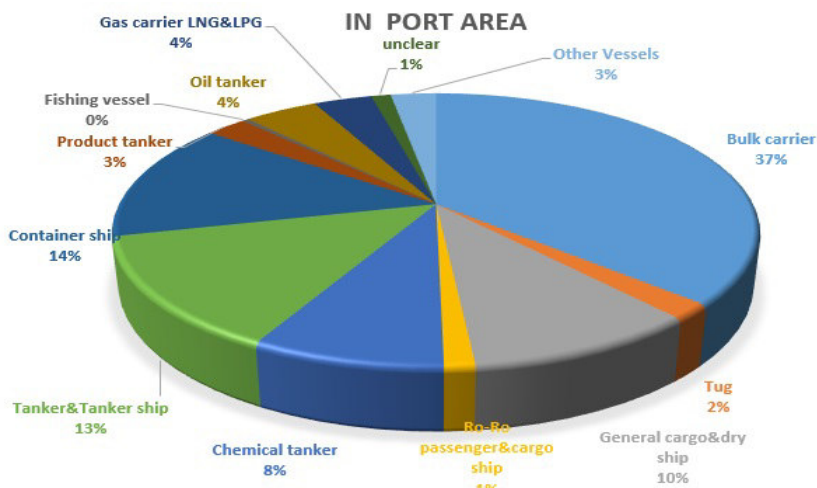

Figure 8. The Reported Incidents in Port Area of the SCS(GISIS 2019)

The figure 8 demonstrates the percentage of various types of ships which were attacked in port area of the SCS. Bulk carriers were attacked in most cases, it was 37%, container ships were robbed in 14% cases, while general cargo&dry ships and tankers were 10% and 13%. Chemical tankers were involved in 8% situations. Oil tank-

ers and gas carriers had to deal with armed robbery in 4% cases. Unclear ship and other vessels were attacked in 4 % incidents. The less amount of tugs and product tankers were, 2% and 3% respectively. Fishing vessels were not attacked during this period of time.(GISIS 2019)

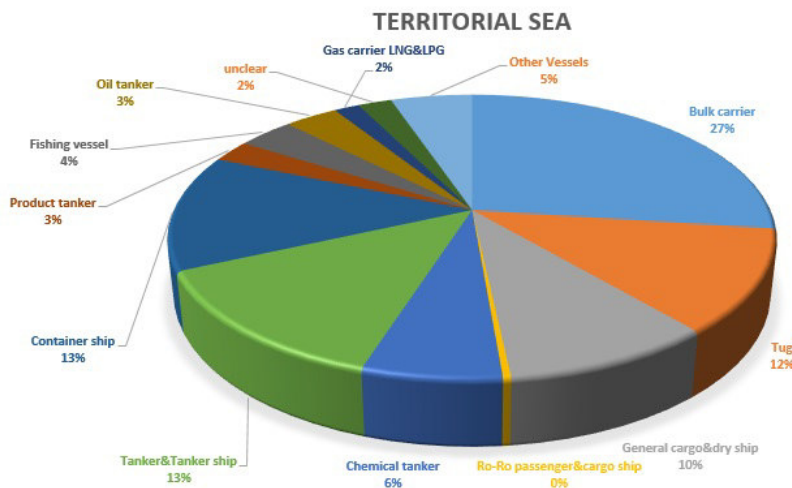

Figure 9. The Reported Incidents in Territorial Sea of the SCS(GISIS 2019)

Figure 9 displays the total number of incidents of piracy against ships in territorial sea in the SCS reported during 1 January, 1998 and 31 December, 2018, 27% of incidents occurred on board bulk carriers, 13% on tankers, 6% on chemical tankers, 10% on general cargo&dry

ships, 12% on tug, 7% unclear and other vessels. In the past 20-year period 13% cases happened on container ships and 3% product tanker, 9% of the incidents occurred on board of fishing vessels, gas carriers and oil tanker.(GISIS 2019)

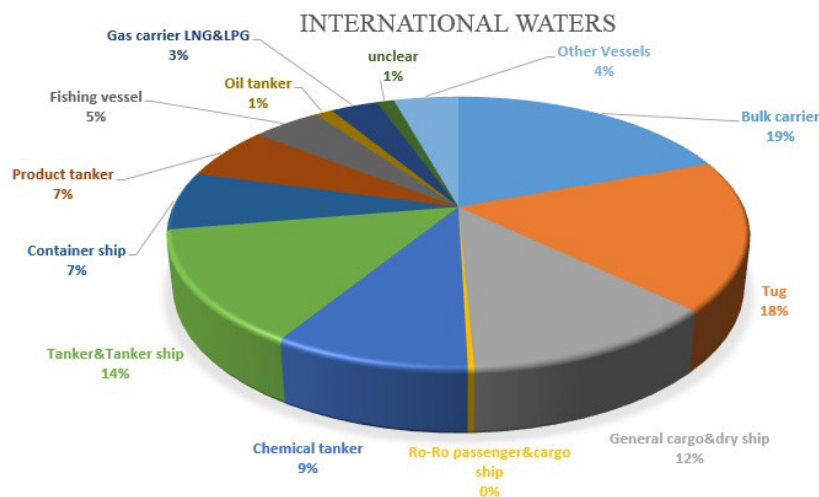

Figure 10. The Reported Incidents in International Waters of the SCS(GISIS 2019)

The figure 10 illustrates the situation in International waters in the SCS. Among the incidents reported during 1 January, 1998 and 31 December, 2018, the most incidents occurred on bulk carriers, 19%, 18% incidents occurred on tugs, and 12% attacks happened on general cargo&dry ships, and 14% tankers. Chemical

tankers were attacked in 9% cases, 5% fishing vessels, 3% gas carrier, and 5% on other vessels and unclear ship. The same number of incidents, 7%, happened on container ship and product tankers. Only 1% of incidents happened on oil tankers. (GISIS 2019)

The most reported incidents based on ship type in the SCS

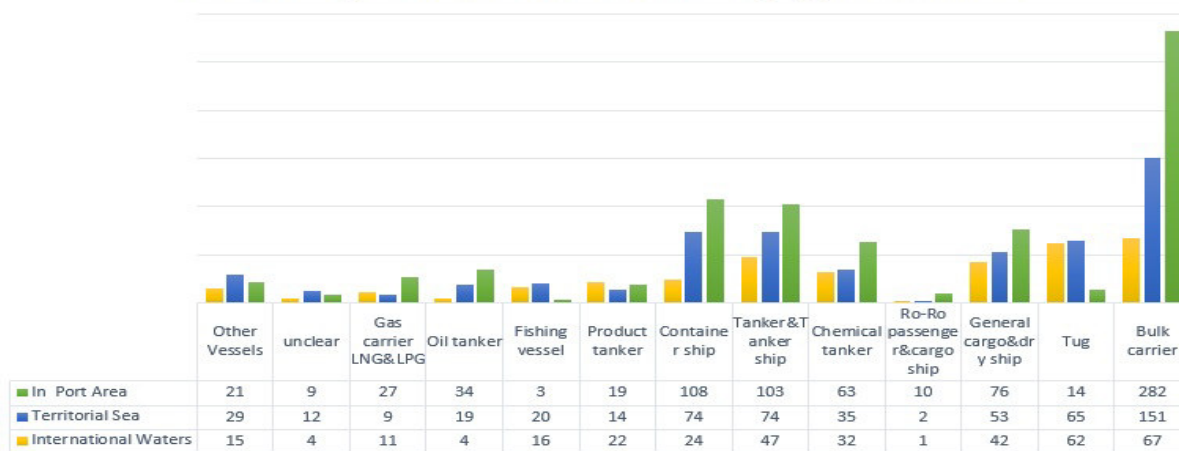

Figure 11. The most reported incidents based on ship type in the SCS(GISIS 2019)

Figure 11 shows that most of incidents reported to IMO during 2008 – 2018 in the SCS, it includes the following 11 categories according to the type of ship and the quantity: in port area the incidents mostly occurred on bulk carriers (282); container ships (108), tankers (103), general cargo&dry ships (76), chemical tankers (63), oil tankers (34), gas carrier (27), tugs (14), fishing vessels (3), and other vessels (21). The reports about piracy demonstrated that in territorial sea the attacks on vessels were the following: bulk

carriers (151), container ships (74), tankers (74), general cargo&dry ships (53), chemical tankers (35), oil tankers (19), gas carrier (9), tugs (65), and fishing vessels (20), and other vessels (19). The situation in international waters had the same tendencies, the dominating number of attacks were on bulk carriers (67), tugs (62), tankers (47), general cargo&dry ships (42), chemical tankers (32), container ships (24), product tankers (22), fishing vessels (16), gas carriers (11), oil tankers (4), and other vessels (15).(GISIS 2019).

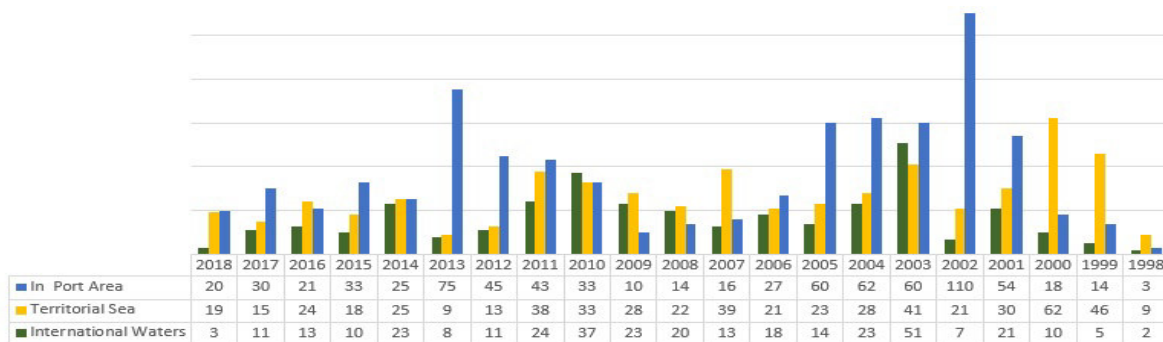

Figure 12. Annual Incidents in the SCS(GISIS 2019)

Figure 12 compares the amount of incidents occurred in SCS between 1998 and 2018 according to the locations of attacks. In port area the number of incidents increased from 3 to 54 from 1998 till 2001, it reached its peak in 2002 and was about 110, then it rapidly declined to 60 and was at the same level in 2003-2005. The number of attacks in port area was reduced from 2006 and was the lowest in 2009, about 10. From 2010 till 2013 it rose up to 75. It fluctuated from 20 till 33 in 2014-2018. It can be clearly seen that in territorial sea the number of incidents was the biggest during 1999 till 2000, it was the highest in 1999, about 62. Slight decreasing can be seen in 2001-2002. During 2003 till 2018 it fluctuated from 41 to 9. During the period 1998-2018 the situation in international waters didn't change extremely, it reached its high in 2003, 51 incidents, and it was the lowest in 2018, only about 3. It almost leveled off from 2004 till 2009.(GISIS 2019).

3.5 Strait of Hormuz

The Straits of Hormuz is the only gateway that connects the Persian Gulf with the Indian Ocean. This strait borders on two countries, namely Iran in the North and Oman in the South of the Strait. This strait also connects the Persian Gulf with the Gulf of Oman and the Arabian Sea. There are not any tributary waterways along its length, The Strait of Hormuz, its length is about 60 miles long.–The width of the Hormuz Strait between southern Great Quoin and eastern part of Jezirat Larak is 22.5 miles, it is only 1 mile narrower between Great Quoin and the southwestern end of Jezirat Larak. The distance between Perforated Rock and the south-western end of Jezirat Larak is 26 miles.–The narrowest place at the Strait, connecting Great Quoin and Jezirat Larak is 20 3/4 miles,(Kennedy 1958) while the

shipping lane's width in any direction is only 2 miles and it's separated by the buffer zone, which width is also 2 miles. (EIA 2017b).

3.6 Importance of Hormuz

The Strait of Hormuz is the main maritime route through which the Persian Gulf exporters (Bahrain, Iran, Iraq, Kuwait, Qatar, Saudi Arabia, and the United Arab Emirates) ship their oil to external markets. The Strait of Hormuz is considered to be the most important oil chokepoint in the world because in 2011 about 17 million barrels (bbl/d) were transported every day. The amount of the world traded oil transported in the Strait of Hormuz was reduced from 35% in 2011 to 20% in 2009-2010.(EIA 2012b) The peak high of total flows through the Strait of Hormuz was in 2016 and it rose up to 18.5 million b/d.(EIA 2017b) Increasing amount of foreign oil is necessary for Asia, for example, only China's need reached 5 million barrels per day in 2015 and 9,261.414 barrels per day (b/d) in 2018.(CEIC n.d.) The main amount of oil has to come from the Persian Gulf as it is the depository of the world's largest oil reserves.(Kemp 1998) China, India, South Korea, and Japan, being the most important Asian economies, will demand more energy, oil will be one of the most important need. It is expected that the main oil demand will concern the Persian Gulf. The US Energy Information Agency supposes that in 2020 North America's oil needs of will be 20% of the total needs of its imported oil. The needs of Western Europe are estimated at 31% and Asia's - at 86%.(Kemp 1998) According to U.S. research firm ClipperData, the top destinations for crude oil from the strait of Hormuz are China at 18% of shipments in 2018, followed by India at 16% and Japan at 14%. (NAGASAWA, TSUYOSHI and KIBE 2019) Table1.

Table 1

Crude oil, condensate, and petroleum products transported through the Strait of Hormuz, Million barrels per day(EIA 2019)

	2014	2015	2016	2017	2018
Total oil flow through Strait of Hormuz	17.2	18.4	20.6	20.3	20.7
Crude and condensate	14.4	15.2	17.3	17.2	17.3
Petroleum products	2.8	3.2	3.3	3.1	3.3
World maritime oil trade	56.4	58.9	61.2	62.5	N/A
World total petroleum and other liquids consumption	93.9	95.9	96.9	98.5	99.9
LNG flows through Strait of Hormuz (TCF per year)	4.0	4.2	4.2	4.1	4.1

The Strait of Hormuz, the Straits of Malacca and Singapore are the most important lifeline on the planet (Rusli 2012). We can describe these straits as Straits of sellers and suppliers. With the growing economic of the East Asian Countries including China, South Korea and Japan and the need of western countries in oil, the Straits of Hormuz, Malacca and Singapore will enhance their significance as the heart of economic and strategic activities. Energy Information Administration (EIA) demonstrates that According to the data from Lloyd’s List Intelligence tanker tracking service Asian countries consume about 80% of the crude oil, transported through these straits. (EIA 2017b) Grain, cement and raw iron are delivered through the Hormuz, that is about 22% of the world commodities. 88% of oil production exported from Saudi Arabia is delivered

through the Strait of Hormuz. 98% of Iraqi and 99% of UAE oil are exported through the Strait. (AMCO 2017) 3.7 trillion cubic feet of liquefied natural gas were exported from Qatar through Hormuz according to BP’s *Statistical Review of World Energy 2017*. (EIA 2017b)

3.7 The Persian Gulf and the Strait of Hormuz

The Persian Gulf is a leading oil-producing region, accounting for 30% of global supply. Meanwhile, East Asia is a major oil-consuming region and accounts for 85% of the Persian Gulf’s exports, according to the EIA. The most common route for oil deliveries between these two regions is through the Strait of Hormuz, into the Indian Ocean, and through the Strait of Malacca.

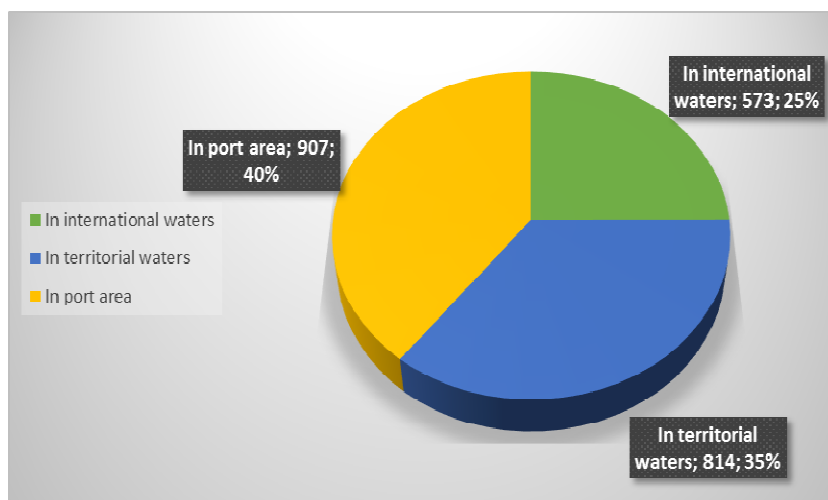

Figure 13. The Regional Analysis of Incidents in the Persian Gulf and the Strait of Hormuz

The figure 13 illustrates the situation in the Persian Gulf and the Strait of Hormuz according to the number of incidents happened in territorial waters (10), number of attacks in international waters and port area were 4 and 3 incidents respectively. According to IMO’s report total piracy and armed robbery in the Persian Gulf were 17 attacks. There were only 1 oil tanker were re-

ported during 20 years. Diagram 13 demonstrates the level of security in the Persian Gulf as it is quite different in comparison with Malacca Strait and the SCS. There are egregious differences between the Persian Gulf and the two areas namely the SCS and the Malacca Strait. The Strait of Hormuz is a vital shipping route that has been the focal point of regional tensions for decades.

Roughly 30% of the world's sea-borne crude oil passes through the strategic point, making it a flashpoint for political and economic friction. The strait is only 21 miles wide at its narrowest point,

but is deep enough to handle the biggest tankers as 80% of the crude it handles destined for markets in Asia.(GISIS 2019)

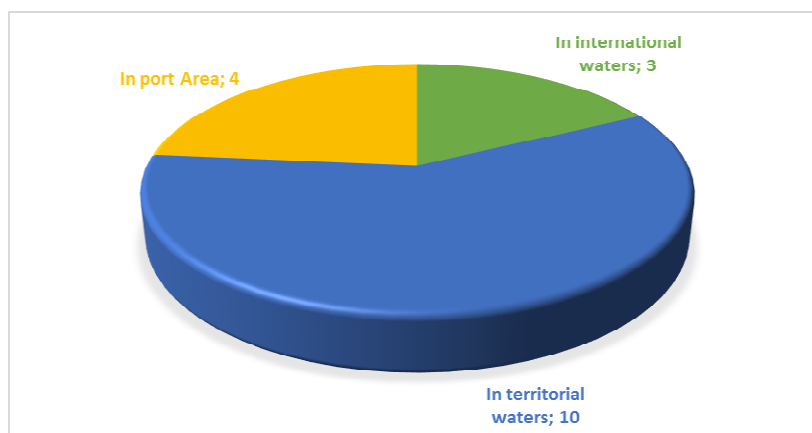

Figure 14. Total Reported Incidents in the SCS and the Strait of Malacca

The figure 14 shows that most of attacks in the Strait of Malacca and the SCS occurred in port area (40%), territorial waters (35%) and in international waters (25%) between 1998 -2018. The quantities of piracy in territorial waters and in port area of the Strait of Malacca and the SCS Sea was much higher than in international waters in the same regions. Figure 14 illustrates that Islamic Republic of Iran has well established security in the Persian Gulf, Strait of Hormuz and also the beyond its territory. Therefore, the marine security in the Persian Gulf and the geopolitical strait in this region namely the Strait of Hormuz in comparison with mentioned above two areas is egregiously secure.–This figure reflects mainly the percentage of piracy, leading to 2294 incidents. The number of incidents is extremely high and therefore it has a deep impact on the maritime security.(GISIS 2019).

4. Conclusion

This article presents the comparison of strategic areas, the main MSR, namely from the SCS to the Strait of Malacca and from the Strait of Hormuz to the Persian Gulf. This analysis has shown that the Malacca Strait and the South China Sea areas became the location of the most crime incidents (piracy and armed robberies) for a long time. As most incidents took place in the SCS and the Malacca Strait this can be concluded that these two geopolitics and geographic areas have the highest level of insecurity. This comparison is based on the incidents occurred from the early of 1998 to the end of 2018, it was carried out through the zone by zone comparison (IMO's reports), which emphasizes the significance of a regional insecurity. The significant fluctuation can be seen during the 20 years' period. Numerous

incidents occurred in the South China Sea and the Strait of Malacca made them the most dangerous hotspot during two decades. From the information referred to this study, it emerges that the regions most affected during two decades were international water and territorial sea, in particular, the Strait of Malacca and the South China Sea.

As it has already been illustrated in this article, it is obvious the SCS and the Strait of Malacca are endangered or threatened by the crimes of piracy or armed robbery. The analyzed statistics demonstrates that attacks in port areas were more frequent in the South China Sea in comparison with the Strait of Malacca. The total number of incidents of piracy and armed robbery against ships, which occurred or were attempted in the area 1 from 1998 to the end of 2018, was 17 incidents and in the area 2, it was 2294 incidents. That is why the Iranian strategy in the Persian Gulf and the Strait of Hormuz could be used as a successful pattern to ensure maritime security in this strategic waterway. It can become an effective means to help another country to improve their security situation in different maritime areas with Iranian support. From the point of view of direct security, the number of reported events to the GISIS (2294 incidents) shows clearly that two regions of the South China Sea and the Strait of Malacca are extremely insecure for the past two decades. On the contrary, the reported incidents (17 incidents) in the Persian Gulf region and the Strait of Hormuz prove that these areas are very safe and there is a safe transit through this area free of fear and worry. Thus, it owed the extraordinary qualities of statesmanship, intelligence, and foresight that Iran's leadership has shown since the 1978 Iran's Islamic revolution.

Reference List

1. AMCO. 2017. "Navigation Traffic.. Importance and Impact on World Trade." <http://amcogroup.co/navigation-traffic/> (April 20, 2018).
2. Attard, Felicity. 2014. "IMO's Contribution to International Law Regulating Maritime Security." *Journal of Maritime Law & Commerce*, 45(4): 479–565.
3. Balkin, Rosalie. 2006. "The International Maritime Organization and Maritime Security." *Tulane Maritime Law Journal* 30: 1–34. http://heinonlinebackup.com/hol-cgi-bin/get_pdf.cgi?handle=hein.journals/tulmar30&section=4.
4. Barrios, Erik. 2005. "Casting a Wider Net: Addressing the Maritime Piracy Problem in Southeast." *Boston College International and Comparative Law Review* 28(1): 149–63.
5. Bornick, Brooke A. 2005. "Bounty Hunters and Pirates Filling in the Gaps of the 1982 U.N. Convention on the Law of the Sea." *Florida Journal of International Law* 17: 259–70.
6. Caskey, John L. 1969. "Crises in the Minoan-Mycenaean World." *Proceedings of the American Philosophical Society* 113(6): 433–49.
7. CEIC. "China Crude Oil: Imports [1980 - 2019] [Data & Charts]." <https://www.ceicdata.com/en/indicator/china/crude-oil-imports> (August 8, 2019).
8. Djalal, Hasjim. 1999. "Funding and Managing International Partnership for the Malacca and Singapore Straits Consonant with Article 43 of the UNCLOS, 1982." *Singapore Journal of International & Comparative Law* 3(2): 457–69.
9. EIA. 2012a. "The Strait of Hormuz Is the World's Most Important Oil Transit Chokepoint." *EIA*. <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=4430> (August 18, 2019).
10. EIA. 2012b. "The Strait of Hormuz Is the World's Most Important Oil Transit Chokepoint." *U.S. Energy Information Administration*: 1. <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=4430> (April 20, 2018).
11. EIA. 2017a. "Maritime Chokepoints Are Critical to Global Energy Security." *EIA*. <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=32292> (August 18, 2019).
12. EIA. 2017b. "Profile World Oil Transit Chokepoints." *EIA*. <https://www.eurasiareview.com/26072017-profile-world-oil-transit-chokepoints-analysis/> (April 20, 2018).
13. EIA. 2019. "The Strait of Hormuz Is the World's Most Important Oil Transit Chokepoint." *EIA*. <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=39932> (August 21, 2019).
14. Emran, Amelia. 2007. "The Regulation of Vessel-Source Pollution in the Straits of Malacca and Singapore." *Australian National Centre for Ocean Resources & Security*. <http://ro.uow.edu.au/theses/60>.
15. Forbes, Vivian Louis. 2004. "The Malacca Strait in the Context of the ISPS Code." In *The Straits of Malacca: Building A Comprehensive Security Environment*, Kuala Lumpur: MIMA.
16. George, Mary. 2008. *Legal Regime of the Straits of Malacca and Key Benefits*. LexisNexis Malaysia Sdn Bhd.
17. Gilmartin, Heather. 2008. "U.S.-China Cooperation in the Malacca Straits." *Institut für Friedensforschung und Sicherheitspolitik an der Universität Hamburg* 6.
18. GISIS. 2019. *GISIS*. <https://gisis.imo.org/Public/PAR/Search.aspx> (August 21, 2017).
19. Graham, Euan. 2006. *Japan's Sea Lane Security A Matter of Life and Death*. London: Routledge Japanese Studies Series.
20. Hazmi, Mohd. 2011. "The Application of Compulsory Pilotage in Straits Used for International Navigation: A Study of the Straits of Malacca and Singapore." *Asian Politics & Policy* 3(4): 501–26. <http://doi.wiley.com/10.1111/j.1943-0787.2011.01291.x>.
21. Ho, Joshua. 2009. "Combating Piracy and Armed Robbery in Asia: The ReCAAP Information Sharing Centre (ISC)." *Marine Policy* 33(2): 432–34. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0308597X08001449>.
22. Ho, Joshua H. 2009. "Enhancing Safety, Security, and Environmental Protection of the Straits of Malacca and Singapore: The Cooperative Mechanism." *Ocean Development and International Law* 40(2): 233–47.
23. Huang, Victor. 2008. "Building Maritime Security in Southeast Asia." *Naval War Review* 61(1): 87–105.
24. IMO. "Piracy and Armed Robbery against Ships." *IMO*. <http://www.imo.org/en/OurWork/Security/PiracyArmedRobbery/Pages/Default.aspx> (July 21, 2018).
25. J. Ashley Roach. 2011. "General Problematic Issues on Exercise of Jurisdiction over Modern Instances of Piracy." In *Selected Contemporary Issues in the Law of the Sea*, Martinus Nijhoff, 1–360.
26. J.N. Mak. 2006. "Unilateralism and Regionalism: Working Together and Alone in the Malacca Straits." In *Piracy, Maritime Terrorism and Securing the Malacca Straits*, ed. Graham Gerard Ong-Webb., 134–62.
27. Jesus, H.E. Jose Luis. 2003. "Protection of Foreign Ships against Piracy and Terrorism at Sea: Legal Aspects." *International Journal of Marine and Coastal Law* 19(1): 363–400.
28. Jones, H Stuart. 1926. "A Roman Law Concerning Piracy." *The Journal of Roman Studies* 16: 155–73.
29. Katzman, Kenneth, Ronald O Rourke, R Chuck Mason, and Michael Ratner. 2012. "Iran's Threat to the Strait of Hormuz." *Congressional Research Service Report*. <https://fas.org/sgp/crs/mideast/R42335.pdf>.

30. Kemp, G. 1998. "The Persian Gulf Remains the Strategic Prize." *Survival* 40(4): 132–49.
31. Kennedy, R. H. 1958. "United Nations Conference on the Law of the Sea : A Brief Geographical and Hydro Graphical Study of Straits Which Constitute Routes for International Traffic." I(April 1958).
32. Kevin X. Li; Jin Cheng. 2006. "Maritime Law and Policy for Energy Security in Asia a Chinese Perspective." 1: 567–88.
33. Keyuan, Zou. 2000. "Redefining the Legal Status of the Taiwan Strait." *International Journal of Marine and Coastal Law* 15(2): 245–74.
34. Koto, J, M Rashidi, and A Maimun. 2013. "Tracking of Ships Navigation in the Strait of Malacca Using Automatic Identification System." *Developments in Maritime Transportation and Exploitation of Sea Resources* (March): 721–25.
35. "Marine Department Malaysia." *Numbers of Ships Reporting Under STRAITREP*. http://www.marine.gov.my/jlmeng/Contentdetail.asp?article_id=245&category_id=4&subcategory_id=42&subcategory2_id=0#.WvqUy4q-nIU (May 15, 2018).
36. Mejia, Max Jr. 2003. "Maritime Gerrymandering: Dilemmas in Defining Piracy, Terrorism and Other Acts of Maritime Violence." *Journal of International Commercial Law* 2(2): 153–75.
37. MO, JOHN. 2002. "Options to Combat Maritime Piracy in Southeast Asia." *Ocean Development & International Law* 33(3–4): 343–58.
38. NAGASAWA, TSUYOSHI and KIBE, HIDEMITSU. 2019. "Asian Oil Buyers Tested by US Plan for Gulf Coalition - Nikkei Asian Review." *Nikkei*. <https://asia.nikkei.com/Politics/International-relations/Asian-oil-buyers-tested-by-US-plan-for-Gulf-coalition> (August 8, 2019).
39. Nazemroaya, Mahdi Darius. 2012. "The Geo-Politics of the Strait of Hormuz: Could the U.S. Navy Be Defeated by Iran in the Persian Gulf?" *Global Research*. <https://www.globalresearch.ca/the-geo-politics-of-the-strait-of-hormuz-could-the-u-s-navy-be-defeated-by-iran-in-the-persian-gulf/28516> (April 20, 2018).
40. Oei, Parry. 2003. "Review of Recent Significant Technologies and Initiatives Implemented to Enhance Navigational Safety and Protect the Marine Environment in the Straits of Singapore and Malacca." In *The Strategic Importance of Seaborne Trade and Shipping*, ed. Andrew Forbes. Canberra, Australia: Royal Australian Navy Sea Power Centre, 141–52.
41. Pearson, Andrew. 2006. "Piracy in Late Roman Britain: A Perspective from the Viking Age." *Britannia* 37(2006): 337–353.
42. Rahman, N.S.F. Abdul, A.H. Saharuddin, and R. Rasdi. 2014. "Effect of the Northern Sea Route Opening to the Shipping Activities at Malacca Straits." *International Journal of e-Navigation and Maritime Economy* 1: 85–98. <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S2405535214000096>.
43. Rusli, Mohd Hazmi Bin Mohd. 2012. "Protecting Vital Sea Lines of Communication: A Study of the Proposed Designation of the Straits of Malacca and Singapore as a Particularly Sensitive Sea Area." *Ocean and Coastal Management* 57: 79–94. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ocecoaman.2011.12.003>.
44. Sien, Chia Lin. 1998. "The Importance of the Straits of Malacca and Singapore." *Singapore Journal of International & Comparative Law* 2(2): 301–22.
45. Sivaguru, H.M Ibrahim and Hairil Anuar Husin and Deneswari. 2008. "The Straits of Malacca: Setting the Scene." In *Profile of the Straits of Malacca : Malaysia's Perspective*, ed. H.M Ibrahim and Hairil Anuar Husin. Kuala Lumpur: Maritime Institute of Malaysia, 31–38.
46. Storey, Ian. 2008. "Securing Southeast Asia's Sea Lanes: A Work in Progress." *Asia Policy* 6(1): 95–128.
47. Teo, Yun Yun. 2007. "Target Malacca Straits: Maritime Terrorism in Southeast Asia." *Studies in Conflict and Terrorism* 30(6): 541–61.
48. Vespe, Michele, Harm Greidanus, and Marlene Alvarez Alvarez. 2015. "The Declining Impact of Piracy on Maritime Transport in the Indian Ocean: Statistical Analysis of 5-Year Vessel Tracking Data." *Marine Policy* 59(December 2008): 9–15. <http://dx.doi.org/10.1016/j.marpol.2015.04.018>.
49. Woolley, Carrie R. 2010. "Piracy and Sovereign Rights : Addressing Piracy in the Straits of Malacca Without Degrading the Sovereign Rights of Indonesia and Malaysia." *Santa Clara Journal of International Law*: 447–72.
50. Zaman, Muhammad Badrus, Eiichi Kobayashi, Nobukazu Wakabayashi, and Adi Maimun. 2015. "Risk of Navigation for Marine Traffic in the Malacca Strait Using AIS." *Procedia Earth and Planetary Science* 14: 33–40. <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S1878522015002337>.

Came to the Editorial Board 11 July 2019

МОХАММАД АЛИ ЗОХУРИАН СТАТИСТИЧЕСКОЕ СРАВНЕНИЕ ПИРАТСТВА И ВООРУЖЕННЫХ ОГРАБЛЕНИЙ С АКЦЕНТОМ НА ЮЖНО-КИТАЙСКОМ МОРЕ – ПРОЛИВЕ МАЛАККА И ПЕРСИДСКОМ ЗАЛИВЕ – ОРМУЗСКОМ ПРОЛИВЕ

Международные торговые потоки всегда были предметом геополитических рисков и конфликтов. На разных этапах поставок торговля всегда сталкивается с присущими ей

вызовами, вызванными геополитическими реалиями на определенных маршрутах. В этом исследовании были учтены данные о пиратстве и вооруженных ограблениях судов в соответствии с Глобальной интегрированной информационной системой судоходства. Статистика включает информацию об инцидентах за период между 1998 и 2018 годами на различных типах кораблей в двух стратегических районах: Южно-Китайском море (ЮКМ) и проливе Малакка (район 1); Ормузском проливе и Персидском заливе (район 2). Согласно сообщениям GISIS, большинство инцидентов произошло в Южно-Китайском море и проливе Малакка – 1684 и 610 случаев соответственно. Из-за большого значения как Ормузского пролива, так и пролива Малакка, которые являются важнейшими водными путями мира, необходимо иметь четкую картину ситуации безопасности в этих проливах.

Это исследование позволило: 1) выявить различие между безопасностью в двух упомянутых районах; 2) представить источник информации для исследователей.

Ключевые слова: Персидский залив, Ормузский пролив, пролив Малакка, Южно-Китайское море, пиратство и вооруженные ограбления.

МОХАММАД АЛИ ЗОХУРИАН СТАТИСТИЧНЕ ПОРІВНЯННЯ ПІРАТСТВА ТА ЗБРОЙНИХ ПОГРАБУВАНЬ З АКЦЕНТОМ НА ПІВДЕННО-КИТАЙСЬКЕ МОРЕ – ПРОТОКУ МАЛАККА ТА ПЕРСЬКУ ЗАТОКУ – ОРМУЗЬСКУ ПРОТОКУ

Міжнародні торговельні потоки завжди були предметом геополітичних ризиків і конфліктів. На різних етапах поставок торгівля завжди стикається з притаманними їй викликами, спричиненими геополітичними реаліями на певних маршрутах. У цьому дослідженні були враховані дані про піратство та збройні пограбування суден відповідно до Глобальної інтегрованої інформаційної системи судноплавства. Статистика включає інформацію про інциденти за період між 1998 та 2018 роками на різних типах кораблів у двох стратегічних районах: Південно-Китайське море (ПКМ) і протока Малакка (район 1); Ормузьська протока та Перська затока (район 2). Згідно з повідомленнями GISIS, більшість інцидентів сталося в Південно-Китайському морі та протоці Малакка – 1684 та 610 випадків відповідно. Через велике значення як Ормузької протоки, так і протоки Малакка, які є найважливішими водними шляхами світу, необхідно мати чітку картину ситуації щодо безпеки в цих протоках.

Це дослідження дозволило: 1) виявити відмінність між безпекою у двох згаданих районах; 2) представити джерело інформації для дослідників.

Ключові слова: Перська затока, Ормузьська протока, протока Малакка, Південно-Китайське море, піратство та збройні пограбування.

ЕМПІРИЧНЕ ПРАВОЗНАВСТВО

УДК 343.98

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.4.11>

ЛАРИСА ПЕТРІВНА ГРИНЬКО,

кандидат юридичних наук, доцент,
Полтавський юридичний інститут Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
кафедра кримінального права та
кримінально-правових дисциплін (доцент);

 <https://orcid.org/0000-0003-1861-8354>,
e-mail: gull_ukr@ukr.net

ФОРМАЛІЗАЦІЯ МЕТОДІВ У КРИМІНАЛІСТИЦІ

Розглянуто методи, що застосовуються під час розкриття й розслідування злочинів, та можливості їх формалізації. Запропоновано поділяти методи формалізації на методи теоретичного та практичного рівнів. З'ясовано, що формалізація методів криміналістичних знань дозволяє використовувати такі знання в процесі вирішення завдань та ухвалення рішень за допомогою знаків і символів, що дозволить підвищити можливості діяльності слідчого щодо вирішення завдань на всіх стадіях розслідування злочину в різних умовах невизначеності.

Ключові слова: формалізація, методи криміналістики, методи формалізації, моделювання.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Одним з ефективних шляхів оптимізації розкриття та розслідування злочинів є формалізація методів як процес пізнання. Саме за допомогою методів, які повинні застосовуватися у сукупності та єдності, досягаються цілі криміналістичного пізнання. Застосування загальнонаукових методів на практиці повинно відбуватися в органічній єдності зі спеціальними методами, оскільки будь-який спеціальний метод є певною комбінацією теоретичних, практичних і спеціальних методів. Саме формалізація методів сприяє покращенню пізнавальної діяльності слідчого з метою вирішення тактичних завдань, що стоять перед ним.

Стан дослідження проблеми

Дослідженню методів, що застосовуються у практиці розслідування злочинів, присвятили свої праці такі вчені-криміналісти, як Л. Й. Ароцкер, Р. С. Белкін, А. І. Вінберг, Г. А. Густов, Г. О. Зорін, О. А. Леві, І. М. Лузгін, В. О. Образцов, О. Р. Ратінов, С. А. Шейфер, О. О. Ейсман та ін. Зокрема, В. Я. Колдін та Н. П. Яблоков у праці «Методологія криміналістики. Криміналістика» обґрунтували необхідність розробки нових методів криміналістики [1], В. І. Шаров у дисертаційному дослідженні «Формалізація у криміналістиці. Питання теорії й методології

криміналістичного дослідження» визначив місце формалізації в системі криміналістичної науки і більш предметно виявив її потенційні можливості під час розслідування злочинів [2]. Безумовно, результати вказаних наукових досліджень мають важливе значення для науки криміналістики, однак із розвитком науково-технічного прогресу та виникненням у зв'язку з цим нових способів учинення злочинів, ураховуючи реалії сьогодення, з'явилася необхідність розглянути методи, що застосовуються під час розслідування злочинів, і можливості їх формалізації.

Мета і завдання дослідження

Незважаючи на важливість та актуальність зазначеної проблематики, в теорії криміналістики й у слідчій і судовій практиці щодо можливостей формалізації методів та їх реалізації існує ціла низка невирішених питань, які вимагають окремого самостійного дослідження і поглибленого осмислення. Тому метою цієї статті є з'ясування методів, що застосовуються під час розкриття та розслідування злочинів, і можливості їх формалізації у криміналістиці.

Для досягнення мети були поставлені та виконані такі завдання: 1) проаналізовано наукові праці з вивчення методів криміналістики;

2) досліджено можливості формалізації криміналістичних методів; 3) визначено методи формалізації та їх значення під час розкриття й розслідування злочинів.

Наукова новизна дослідження

У результаті дослідження виділено методи криміналістики, які підлягають формалізації, та з'ясовано їх місце й роль під час розкриття і розслідування злочинів.

Виклад основного матеріалу

Одним із напрямків розвитку методів, що застосовуються криміналістикою для розвитку її теорії та вдосконалення розкриття й розслідування злочинів, є їх формалізація.

У загальноприйнятому значенні під методом формалізації розуміється створення особливої штучної (формалізованої) мови, або мови знаків і символів і зображення на цій мові абстрактних об'єктів науки і наукового знання як результатів пізнавального процесу.

Слід констатувати той факт, що новий метод створюється досить рідко, найчастіше він є вдосконаленням, адаптацією чи переробкою вже відомих методів. Саме тому під формалізацією методів слід розуміти процес як розвитку вже відомих у криміналістиці, так і проектування нових методів, сконструйованих із використанням принципів формалізації. Методи криміналістики необхідно формалізувати, широко застосовуючи такі види наукової формалізації, як математичні, статистичні та методи формальної логіки. Також до них необхідно віднести і застосування теорії нечітких множин, штучного інтелекту й інші кібернетичні та математичні методи. Саме такої позиції дотримуються В. Я. Колдін та Н. П. Яблоков, ставлячи завданням проектування нових методів, використовуючи при цьому найсучасніші засоби формалізації, моделювання, математичних та комп'ютерних технологій [1, с. 52–53].

Ураховуючи значну кількість методів і, відповідно, їх можливі зв'язки, виокремити та формалізувати їх усі у межах цієї роботи неможливо. У зв'язку з цим необхідно обрати єдиний критерій формалізації, який допоможе згрупувати методи, що використовуються у криміналістиці. Вважаємо, що найбільш вдало такий критерій обрав В. І. Шаров, який виділив формалізацію методів теоретичного рівня та формалізацію методів практичного рівня [2].

Методи теоретичного рівня характеризуються тим, що вони не лише застосовуються в усіх науках або в їх більшості (загальнонаукові методи), а й формують певну теоретичну базу наукового пізнання способів розслідування

злочинів. У зв'язку з цим до теоретичних методів формалізації ми відносимо не лише загальнонаукові методи, сформовані наукою криміналістики, що належать до загальновищаної «тріади» рівнів методів криміналістики, а й теоретичні методи теж. До категорії останніх О. М. Цільмак відносить такі методи, як формалізація, аксіоматизація та гіпотетично-дедуктивний метод [3, с. 243].

У свою чергу, зазначені методи як складні структурні явища складаються з інших методів, які більше конкретизують сам процес пізнання. Наприклад, виступаючи методом теоретичного рівня, формалізація містить у своєму складі такі методи, як статистичний, математичний тощо, які надають, без сумніву, більш об'єктивні результати.

Розглядаючи окремі питання математизації знань, Н. Н. Воробйов ототожнює формалізацію знань з математизацією [4, с. 24]. Математичні методи найбільш активно почали застосовуватися у криміналістиці наприкінці минулого століття. Практика зажадала пошуку об'єктивних критеріїв оцінювання ідентифікаційних ознак з метою забезпечення надійності та достовірності експертних висновків. Для цього використовують математичну статистику, теорію ймовірності, кібернетику й сучасну обчислювальну техніку.

Математично кількісна характеристика ідентифікаційних ознак та їх комплексів у почеркознавчій, дактилоскопічній, фотопортретній та інших видах судових експертиз значно підвищила надійність та об'єктивність експертних оцінок і максимально зменшила ступінь негативного впливу на експертні висновки суб'єктивних факторів [5, с. 65]. Саме тому математика, яка оперує кількісними характеристиками, сприяє отриманню максимально точних знань і напрацюванню найбільш точних практичних рекомендацій, що дозволяє підійти до вирішення багатьох питань теорії та практики криміналістики з нових позицій.

У логіці формалізація має особливий характер. Цей її вид є відображенням загальних взаємозв'язків між поняттями, судженнями, думками, змістовими теоріями та системами теорій. Формалізація дає змогу уточнити і систематизувати різні уявлення про подію, висунути версії, сформулювати нові завдання та шляхи їх вирішення.

До методів теоретичного рівня слід віднести також моделювання. У криміналістиці під моделюванням розуміють метод, який полягає у побудові моделей будь-яких явищ чи об'єкта для детального вивчення. Тобто сутність криміналістичного моделювання полягає у

заміщенні об'єктів наукового пізнання моделлю, що «є засобом отримання інформації про об'єкт-оригінал, замінює його під час постановки дослідів і в інших пізнавальних процедурах» [6, с. 4]. Модель – це штучно створена ідеальна або матеріальна система, яка відтворює об'єкт дослідження і здатна замінити його таким чином, що її дослідження сприятиме отриманню нової інформації про об'єкт дослідження.

У теорії моделювання виділяють два основних види моделей – ідеальні (уявні) та матеріальні (фізичні) моделі. Саме з ідеальним моделюванням пов'язано планування розслідування. Як вважає Р. Р. Герасимов, якщо розглядати план розслідування як ідеальну модель, то є всі підстави вважати, що сам процес формування цієї моделі не лише зумовлює використання інформації, а й створює нову інформацію (в межах розслідування) про тактичні прийоми розслідування. Із цієї точки зору, оцінювання плану дозволить проаналізувати дії слідчого щодо виявлення та дослідження доказів, а також внести відповідні корективи в цей процес [7, с. 255].

Метод моделювання використовується в тих випадках, коли ускладнено, неможливо або недоцільно безпосередньо пізнавати сам досліджуваний об'єкт (оригінал), тому моделювання полягає у створенні моделі, здатної його замінити. При цьому модель, відтворюючи об'єкт, здатна замінити його таким чином, що її дослідження сприятиме отриманню нової доказової інформації. Криміналістичне моделювання у діяльності слідчого має практичне спрямування, оскільки охоплює вивчення оригіналу і побудову його моделі шляхом його розчленування на окремі елементи та вивчення кореляційних зв'язків між ними й відображення об'єкта за допомогою моделі з метою отримання нової інформації. О. В. Юнацький, характеризуючи логічну послідовність процедури моделювання, пропонує виділяти такі стадії її побудови: 1) постановка проблеми; 2) побудова моделі ситуації; 3) абстрагування від несуттєвих для дослідження обставин; 4) діагностика ситуації з урахуванням динамічних факторів; 5) визначення низки можливих альтернативних рішень щодо керування ситуацією; 6) «програвання» рішень на моделі та вибір оптимального рішення [8, с. 13].

У слідчій діяльності метод моделювання застосовується під час розслідування злочину, що зумовлено безліччю невирішених завдань, що стоять перед слідчим, з метою управління слідчою ситуацією. Саме остання впливає на формування слідчим уявної моделі власних

дій. Крім цього, як вважає М. Вартофський, моделі можуть бути чимось більшим, а саме прототипами, планами, різного роду гіпотетичними конструкціями, які слугують путівником дії [6, с. 124]. Виступаючи як об'єкт моделювання, цей процес постає перед слідчим у вигляді комплексу взаємопов'язаних перетворень, у вигляді опису, що створює передумови для використання формалізації. Подібно до матеріальної моделі, вона є системою, але тільки уявних елементів. Така модель хоча і не є засобом доказування, але істотно полегшує його процес.

І. І. Несвітайло, розглядаючи побудову уявної моделі, зазначає, що, перш ніж розпочати до практичне її створення, слідчий повинен чітко уявляти собі такі групи обставин: обставини, які йому достовірно відомі; обставини, для повноцінного аналізу яких він відчуває брак інформації; обставини, інформація про які повністю відсутня. Перша група обставин виступатиме в структурі діяльності з управління слідчою ситуацією як засіб пізнання; а друга і третя – як об'єкти пізнання, але з різним ступенем складності. На другому етапі створюються, відповідно, дві взаємопов'язані уявні моделі: модель засобів пізнання і модель об'єктів пізнання. Перша буде цілковито складатися з достовірного знання, друга – здебільшого з імовірного. Хоча не виключено, що може бути створено третій різновид уявної моделі, який міститиме відомості компромісного характеру, тобто міститиме у собі різні пропорції як достовірного, так і ймовірного знання [9, с. 247].

І. М. Лузгін зазначає, що в уявній моделі можуть бути виділені взаємозалежні блоки теперішнього, ретроспективного та майбутнього (перспективного) знання. Це пов'язано з тим, що практично будь-яка слідча ситуація в загальному вигляді являє собою проблему, що породжує в слідчого безліч питань різного ступеня складності, існують у сьогоденні, але, по суті, є зверненими або в минуле, або в майбутнє [10, с. 8].

Розроблення та використання криміналістичних матеріальних моделей під час управління слідчою ситуацією дозволяє слідчому використовувати за аналогією криміналістичні алгоритми та програми розслідування. Таким чином здійснюється формалізація у вигляді переходу змісту в знакову систему. Вона формується для вирішення завдань, що стоять перед слідчим, прямо пов'язаних зі слідчою ситуацією, яка існує на момент розслідування.

Таким чином, моделювання є одним із методів формалізації знань, що сприяють абстрактно-теоретичному узагальненню фактів

і явищ дійсності. Формалізацію можна визначити як вид знакового моделювання, в результаті якого за допомогою символів суттєві сторони змісту можна виразити через форму, де дослідження змісту здійснюється на основі знакової моделі згідно з формальними правилами. Саме тому використання криміналістичного моделювання забезпечує вирішення низки практичних завдань, що постають перед слідчим у процесі розкриття та розслідування злочину.

Що стосується формалізації методів практичної діяльності, то, як зазначає В. І. Шаров, методи практичної діяльності досить чітко відрізняються від методів наукового криміналістичного пізнання, оскільки є системами дій та операцій з вирішення практичних завдань [2, с. 158].

Методами практичної діяльності є методи, які використовуються слідчими або органами досудового розслідування для виявлення, фіксації, вилучення, дослідження і

використання доказів. Наука криміналістики відносить ці методи до спеціальних, оскільки вони були сформовані безпосередньо для вирішення завдань розслідування злочинів. У свою чергу, спеціальні методи криміналістики поділяють на методи пізнання, які застосовуються безпосередньо слідчим та органом досудового розслідування, та методи пізнання, які застосовуються шляхом залучення спеціаліста або призначення експертизи (використання спеціальних знань) [11].

Висновки

Формалізація методів криміналістичних знань дозволяє використовувати такі знання в процесі вирішення завдань та ухвалення рішень за допомогою знаків і символів, що дозволить підвищити можливості діяльності слідчого щодо вирішення завдань на всіх стадіях розслідування злочину в різних умовах невизначеності.

Список бібліографічних посилань

1. Колдин В. Я., Яблоков Н. П. *Методология криминалистики*. Криминалистика. М., 2000. 671 с.
2. Шаров В. И. *Формализация в криминалистике. Вопросы теории и методологии криминалистического исследования* : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Н. Новгород, 2003. 411 с.
3. Цільмак О. М. Методи побудови та перевірки криміналістичних версій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 2. С. 243–247. URL: http://lsej.org.ua/2_2015/67.pdf (дата звернення: 21.10.2019).
4. Воробьев Н. Н. Проблема математизации знания // *Управление, информация, интеллект*. М., 1976. С. 24–42.
5. Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д., Петряев С. Ю. *Криміналістика* : навч. посіб. : у 2 ч. Київ : Нац. тех. ун-т України «Київ. політех. ін-т ім. І. Сікорського», 2017. Ч. I. 374 с.
6. Вартофский М. *Модели: репрезентация и научное понимание*. М. : Прогресс, 1988. 470 с.
7. Герасимов Р. Р. *Моделювання при розслідуванні злочинів*. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 3. С. 253–257.
8. Юнацький О. В. *Криміналістичне моделювання пізнавальної діяльності слідчого* : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2004. 17 с.
9. Несвітайло І. І. Співвідношення понять моделювання та алгоритму при розслідуванні злочинів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 2. С. 245–248.
10. Лузгин И. М. *Моделирование при расследовании преступлений*. М. : Юрид. лит., 1981. 152 с.
11. *Криміналістика* : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2008. 462 с. URL: <http://uristinfo.net/kriminalistika/260-kriminalistika-vju-shepitko/8268-rozdil-2-metodi-kriminalistiki.html?start=1> (дата звернення: 21.10.2019).

Надійшла до редколегії 23.10.2019

ГРИНЬКО Л. П. ФОРМАЛИЗАЦИЯ МЕТОДОВ В КРИМИНАЛИСТИКЕ

Рассмотрены методы, применяемые при раскрытии и расследовании преступлений, а также возможности их формализации. Предложено делить методы формализации на методы теоретического и практического уровней. Выяснено, что формализация методов криминалистических знаний позволяет использовать такие знания в процессе решения задач и принятия решений с помощью знаков и символов, что позволит повысить возможности деятельности следователя по решению задач на всех стадиях расследования преступления в различных условиях неопределенности.

Ключевые слова: формализация, методы криминалистики, методы формализации, моделирование.

GRYNKO L. P. FORMALIZATION OF METHODS IN CRIMINALISTICS

Scientific works on formalization of methods in criminalistics have been analyzed in the article. Despite the importance and relevance of these issues, it has been established that there is a number of unresolved issues in the theory of forensic science, as well as in investigative and judicial practice regarding the possibilities of formalizing methods and their implementation, which require separate independent research and in-depth reflection. Accordingly, the purpose of this article is to clarify the methods used to detect and investigate crimes and the possibilities of their formalization in criminalistics.

Formalization methods in criminalistics have been considered. It has been found out that the most successful is their division into formalization of theoretical methods and formalization of practical methods. Methods of theoretical level have been researched. It has been emphasized that the use of mathematical methods contributes to the development of the most accurate practical recommendations, which allow to approach many issues of the theory and practice of forensic science from new positions.

The author has considered the modeling method and has argued that it creates the preconditions for the use of formalization, since acting as prototypes, plans, hypothetical constructions of all kinds, this process is presented to investigators as a complex of interrelated transformations in the form of description. The development and use of forensic material models in the management of an investigative situation allows investigators to use, by analogy, forensic algorithms and investigative programs. Thus, the formalization is carried out in the form of the transition of content into a sign system. It is designed to address the tasks faced by investigators and directly related to the investigative situation existing at the time of the investigation.

It has been found out that the formalization of forensic knowledge methods allows the use of such knowledge in the process of solving problems and making decisions by means of signs and symbols, which may increase the capacity of investigators to solve problems at all stages of crime investigation in different conditions of uncertainty.

Key words: formalization, forensic methods, methods of formalization, modeling.

РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

УДК 347.7

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.4.12>

РОСТИСЛАВ СЕРГІЙОВИЧ ЛУКАШОВ,

*Тернопільський національний економічний університет,
кафедра цивільного права і процесу (викладач);*

 <https://orcid.org/0000-0002-1176-7579>,

e-mail: konstantaurgrup@gmail.com

НОВЕЛИ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ТА ДОДАТКОВОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ»

Характеризуються новели у правовому регулюванні створення та діяльності товариств з обмеженою відповідальністю після набрання чинності Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Прийняття даного законодавчого акта обумовлює потребу аналізу на доктринальному рівні цілої низки його норм, які поновому регламентують діяльність ТОВ.

Зроблено висновок про те, що процес впорядкування корпоративного законодавства неухильно триває, а суперечності законодавчого регулювання корпоративних відносин поступово усуваються. Щодо новел регулювання діяльності товариств з обмеженою відповідальністю зроблено акцент на позитивних моментах Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю».

Ключові слова: *правове регулювання, товариство з обмеженою відповідальністю, корпоративний договір, значні правочини, корпоративне законодавство.*

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Існування відокремленої групи так званих «корпоративних відносин» об'єктивно потребує спеціального правового регулювання, що, у свою чергу, обумовлює існування «корпоративного права» як самостійного розділу правового регулювання. В спеціальній літературі воно визначається як право юридичних осіб, яке визначає порядок їх створення, функціонування та ліквідації [1, с. 97; 2] чи як сукупність правових норм, регулюючих відносини, що складаються між корпорацією та її учасниками (корпоративні правовідносини) [3, с. 84]. Складний комплексний характер корпоративних відносин обумовлює, у свою чергу, комплексність корпоративного права та його достатньо розгалужену внутрішню структуру [1, с. 97–98].

Як відомо, товариства з обмеженою відповідальністю – це найбільш масова організаційно-правова форма господарських організацій в Україні.

Стан дослідження проблеми

Тривалий час правове регулювання діяльності даного різновиду господарських товариств залишалося обмеженим та застарілим. По суті, воно зводилося до Закону України «Про господарські товариства», який був

прийнятий ще в 1991 році. З того часу до нього було внесено низку змін стосовно діяльності ТОВ, найбільш істотні – після ухвалення нового ЦК України (2004 р.). Однак це були точкові зміни, які не стільки розширили і модернізували правовий режим діяльності ТОВ, скільки спростили низку другорядних правил. На практиці це призводило до корпоративних конфліктів, затяжних судових процесів, втрати вартості активів у формі корпоративних прав у ТОВ [4, с. 18].

Мета і завдання дослідження

Метою статті є з'ясування особливостей правового регулювання діяльності товариств з обмеженою відповідальністю нормами Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». *Завдання* дослідження – надати комплексну правову характеристику новел Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та здійснити практико-порівняльний аналіз положень вищезазначеного Закону та Закону України «Про господарські товариства».

Наукова новизна дослідження

У статті здійснено правову оцінку Закону України «Про товариства з обмеженою та

додатковою відповідальністю» та проаналізовано нововведення, які стосуються правового функціонування товариств з обмеженою відповідальністю.

Виклад основного матеріалу

17 червня 2018 року набрав чинності новий Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 06.02.2018 № 2275-VIII (Закон) як базовий нормативно-правовий акт щодо регулювання правового статусу існуючих сьогодні майже 600 тисяч господарських організацій, утворених у формі товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю [5].

Проте правове регулювання корпоративних відносин продовжує становити достатньо складну багаторівневу структуру. Як зазначає О. М. Вінник, Україна – значною мірою унікальна європейська держава з доволі складним і проблематичним правовим регулюванням корпоративних відносин, що істотно відрізняється від країн ЄС, оскільки корпоративно-правові норми закріплені в низці актів законодавства з дублюванням ряду норм і навіть закріпленням суперечливих положень [6, с. 120].

Так, основу правового регулювання становить ЦК України, який містить загальні цивільні норми щодо діяльності юридичних осіб. Водночас чинний ЦК не містить законодавчих норм щодо ТОВ, адже останні були виключені на підставі Закону, який закріпив їх правовий статус. Такий підхід слід оцінити критично, адже Кодекс як основний акт приватного права повинен врегульовувати загальні положення усіх господарських товариств як юридичних осіб приватного права.

Спеціальним нормативним актом з даного питання сьогодні є Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Далі – локальні правові акти – статут товариства, корпоративний договір, договір про створення товариства та інші акти [7, с. 150]. Тривалий час норми цих актів розглядалися як суперечливі, колізійні, фрагментарні та застарілі, такі, що не відповідають сучасним вимогам щодо гнучкості та ефективності регулювання [8].

Як відзначає О. М. Вінник, прозорість цивілізованої ринкової економіки передбачає наявність відповідного правового регулювання відносин, яке має бути оптимальним (без дублюючих, колізійних, застарілих норм), адекватним, ефективним, а головне – зрозумілим для пересічних їх учасників; можливість орієнтуватися в правовому полі, звертаючись

до дорогих послуг юристів лише у складних випадках, – важлива умова функціонування інститутів громадянського суспільства (підприємництва зокрема) та основних його учасників [6, с. 119]. Крім цього, двозначності додають суперечливі позиції судів щодо одних і тих самих правовідносин.

Загалом з указаним можна погодитися, однак необхідно відзначити, що процес впорядкування корпоративного законодавства неухильно триває, а суперечності законодавчого регулювання корпоративних відносин поступово усуваються. Так, можна вказати, що прикінцевими та перехідними положеннями Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (глава VIII) внесено низку відповідних змін до Господарського кодексу України, Цивільного кодексу України (в тому числі і до суперечливої до цього часу за своїм змістом статті 100 ЦК України), Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» та інших актів законодавства стосовно діяльності ТОВ.

Загалом очікується, що цей нормативно-правовий акт принесе диспозитивність у порядок регулювання діяльності компаній найбільш поширеної організаційно-правової форми для малого та середнього бізнесу в Україні.

Далі ж перейдемо до характеристики новацій самого Закону.

Загалом даний Закон регламентує правовий статус ТОВ, в тому числі порядок їх створення, діяльності та припинення, а також права та обов'язки їх учасників (ч. 1 ст. 1)¹. Однак при цьому слід враховувати, що особливості функціонування ТОВ у сферах страхової та інвестиційної діяльності, сільськогосподарського виробництва і деяких інших встановлених випадках, а також управління товариствами, у статутних капіталах яких є частка держави або органів місцевого самоврядування, визначаються спеціальним законодавством (ч. 2–3 ст. 1 Закону)².

Серед нововведень цього Закону можна відзначити те, що знято обмеження на кількість учасників ТОВ. Нагадаємо, що раніше, відповідно до ч. 2 ст. 50 Закону України «Про господарські товариства», максимальна кількість учасників товариства з обмеженою відповідальністю могла досягати 100 осіб. Сьогодні, виходячи з положень ст. 4 Закону України

¹ Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 06.02.2018 № 2275-VIII : ред. від 17.10.2019.

² Там само.

«Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», кількість учасників товариства не обмежується. Водночас слід враховувати, що для прийняття рішень загальними зборами учасників поріг для прийняття рішень рахується від сукупної частки усіх учасників ТОВ, а не від присутніх на зборах [9].

Безперечною новелою нового Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» є закріплення поняття «корпоративний договір» (ст. 7)¹. Однак попереднє законодавство регламентувало, по суті, цю ж договірну конструкцію під назвою «договір про реалізацію прав учасників (засновників) товариства з обмеженою відповідальністю» (ст. 51-1 Закону України «Про господарські товариства»)². Проте в новому законодавстві, крім зміни самої назви даного договору, відбулися й істотні зміни щодо його регулювання.

Водночас при цьому практично не зазнало змін правове регулювання іншого інструменту щодо локального регулювання корпоративних відносин у ТОВ – безвідклична довіреність з корпоративних прав (ст. 8 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»)³. Дана стаття Закону практично без змін відтворює положення щодо застосування безвідкличних довіреностей, які містила ст. 51-2 «Безвідклична довіреність з корпоративних прав» Закону України «Про господарські товариства»⁴, однак тепер вони безпосередньо пов'язуються із виконанням зобов'язань за корпоративним договором. Як новелу можна розглядати правило ч. 3 ст. 8 Закону, яке виконує роль певного запобіжного механізму: у разі порушення прав та інтересів довірителя представник на вимогу довірителя має припинити користуватися безвідкличною довіреністю та відмовитися від неї, а у разі виникнення спору – безвідклична довіреність може бути скасована судом⁵.

Варто звернути увагу і на нововведення в частині реєстрації самого товариства. Наразі єдиною підставою для створення ТОВ є рі-

шення його засновників (ст. 10 Закону). Однак, якщо товариство створюється кількома особами, при необхідності вони можуть укласти між собою договір для визначення взаємовідносин між ними щодо створення ТОВ. Договір про створення товариства укладається у письмовій формі та може встановлювати: порядок заснування товариства, умови здійснення спільної діяльності щодо створення товариства, розмір статутного капіталу, частку у статутному капіталі кожного з учасників, строки та порядок внесення вкладів та інші умови. Він діє до дня державної реєстрації ТОВ, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті зобов'язання (ст. 10 Закону)⁶.

Закон надає широку диспозитивність щодо реалізації прав учасників та здійснення корпоративного управління товариством. Насамперед, до мінімуму зведено перелік відомостей, які обов'язково повинні бути відображенні в статуті ТОВ.

Раніше діюче законодавство передбачало включення до статуту ТОВ відомостей про склад учасників, розмір і порядок утворення статутного капіталу, розмір часток учасників, розподіл прибутків та збитків, умови реорганізації та ліквідації ТОВ. Однак сьогодні обсяг статуту товариства можна значно скоротити. Зокрема немає потреби вказувати розмір статутного капіталу та склад учасників товариства, адже цю інформацію вже містить Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. Крім того, в результаті майбутніх змін цієї інформації товариство уникне обов'язку викладати статут в новій редакції та здійснювати його державну реєстрацію [10]. Після набрання чинності зміни щодо складу учасників ТОВ у відповідний реєстр вноситимуться без зачіпання змісту статуту [11].

При цьому фахівцями звертається увага на виникнення певної колізії у законодавстві, оскільки норми ЦК України та ГК України надалі вимагають включати до статуту відомості про склад учасників, розмір і порядок утворення статутного капіталу, розмір часток учасників, розподіл прибутків та збитків, умови реорганізації та ліквідації ТОВ.

Однак, як впливає із листа Мініюсту від 07.06.2018 року № 6623/8.4.3/32-18, Законом внесені зміни до ст. 79 ГК України, згідно з якими порядок створення та порядок діяльності окремих видів господарських товариств регулюється законом. Отже, правовий статус ТОВ, порядок їх створення, діяльності та

¹ Там само.

² Про господарські товариства : Закон України від 10.09.1991 № 1576-ХІІ : ред. від 17.06.2018.

³ Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 06.02.2018 № 2275-VIII : ред. від 17.10.2019.

⁴ Про господарські товариства : Закон України від 10.09.1991 № 1576-ХІІ : ред. від 17.06.2018.

⁵ Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 06.02.2018 № 2275-VIII : ред. від 17.10.2019.

⁶ Там само.

припинення, права та обов'язки їх учасників визначено спеціальним Законом. Відповідно, перелік відомостей, які обов'язково повинні бути відображені в статуті, визначається ч. 5 ст. 11 цього Закону [12].

Однією із беззаперечних новел правового регулювання діяльності ТОВ є вміщення в Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» положень глави V «Значні правочини та правочини, щодо вчинення яких є заінтересованість»¹.

Як відомо, раніше діюче законодавство практично не регулювало даних правовідносин. З даного приводу можна згадати положення ч. 2 ст. 98 ЦК України (рішення про відчуження майна товариства на суму, що становить п'ятдесят і більше відсотків майна товариства приймаються загальними зборами кваліфікованою більшістю не менш як у 3/4 голосів, якщо інше не встановлено законом), а також окремі спеціальні правила стосовно відчуження майна *організаціями з частками державної та комунальної у статутному капіталі*.

Ще однією новелою Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» слід вважати запровадження окремої спеціальної глави, яка регламентує питання створення та припинення ТОВ (глава VI «Виділ та припинення товариства»)². Слід сказати, що в Законі України «Про господарські товариства» цим питанням було присвячено лише положення загального характеру – ст. 19 «Припинення товариства»³. При цьому остання редакція даної статті від 10.10.2013 р. мала бланкетний характер та відсилала до інших актів законодавства (стосовно ТОВ – до ЦК України).

Аналізуючи положення розділу VI Закону, одразу можна відзначити появу ще однієї договірної конструкції як локального акта щодо регламентації корпоративних відносин у ТОВ – договору про припинення товариства (ст. 53 Закону)⁴. Передбачається, що товариства, які беруть участь у припиненні, можуть укласти договір про припинення, який визначатиме умови передачі майна, прав та обов'язків юридичним особам – правонаступникам, розмір часток кожного учасника у статутному капіталі

кожної юридичної особи – правонаступника або коефіцієнти конвертації часток в акції (якщо правонаступниками є акціонерні товариства), склад органів юридичних осіб – правонаступників та інші умови припинення. Як і положення щодо більшості інших договірних конструкцій, передбачених даним Законом, вони мають диспозитивний характер і застосовуються на розсуд учасників правовідносин.

Що стосується процедури виділу, то Законом достатньо детально регламентовано порядок створення одного або кількох нових товариств шляхом передання йому (їм) частини активів, пасивів та зобов'язань уже існуючого товариства з обмеженою відповідальністю. Так, ст. 47 Закону закріплює саме визначення поняття «виділ товариства», під яким пропонується розуміти створення одного або більше товариств із переданням йому (їм) згідно з розподільним балансом частини майна, прав та обов'язків товариства, з якого здійснюється виділ, без припинення останнього⁵. Подібне визначення слід вважати більш вдалим, ніж те, що вміщене в ч. 1 ст. 109 ЦК України⁶, оскільки тут йдеться про перехід за розподільчим балансом частини майна, прав та обов'язків юридичної особи до однієї або кількох створених нових юридичних осіб.

Однак серед науковців та практиків оцінка Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» є дещо неоднозначною. Так, якщо раніше законодавство стосовно діяльності ТОВ характеризувалося як достатньо примітивне та недосконале [4, с. 18], то сьогодні новий Закон іноді скептично оцінюють за надмірну складність положень та широку диспозитивність. Вказується, що він малодоступний для розуміння нефахівцями та створює для них низку достатньо суттєвих ризиків при реалізації його положень [7, с. 149–150].

Висновки

На нашу думку, критика Закону через складність передбачених ним механізмів правового регулювання корпоративних відносин є дещо необґрунтованою. Адже корпоративні відносини, на відміну від деяких інших видів правових відносин (зокрема, споживчих), – це достатньо складна та специфічна сфера правового регулювання. Відповідно, корпоративне законодавство не може бути простим та доступним кожному. Адже практично будь-яка

¹ Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 06.02.2018 № 2275-VIII : ред. від 17.10.2019.

² Там само.

³ Про господарські товариства : Закон України від 10.09.1991 № 1576-XII : ред. від 17.06.2018.

⁴ Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 06.02.2018 № 2275-VIII : ред. від 17.10.2019.

⁵ Там само.

⁶ Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV : ред. від 17.10.2019.

операція з корпоративними правами – це достатньо складний, тривалий і багатоаспектний процес, яким повинні займатися фахівці, які глибоко розбираються в корпоративному праві та мають належний досвід.

Список бібліографічних посилань

1. Серих О. В. Класифікація джерел корпоративного права України. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2011. № 1. С. 96–99.
2. Шуба Б. В. Корпоративне право і законодавство: поняття та систематизація. *Європейські перспективи*. 2013. № 5. С. 137–140. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/evpe_2013_5_26.pdf (дата звернення: 19.10.2019).
3. Спасибо-Фатеєва І. В. Вчення про корпоративні права і цивілістична доктрина. *Право України*. 2014. № 6. С. 84–92.
4. Самойленко В. Регулирование наиболее массовой формы ведения серьезного бизнеса в Украине остается чрезвычайно отсталым и несовершенным. *Юридична газета*. 2012. № 23. С. 18–21.
5. Гарагонич О. 10 пасток Закону про ТОВ // ЛІГА.Блоги : сайт. 08.06.2018. URL: <https://blog.liga.net/user/ogaragonych/article/30270> (дата звернення: 19.10.2019).
6. Вінник О. М. Правове регулювання корпоративних відносин: проблема оптимізації. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 4 (87). С. 118–126.
7. Бринцев О. В. Вирішення корпоративних спорів згідно з новим законом «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2018. № 4 (100). С. 149–161.
8. Ліхачов М., Піголь О. Як успадкувати частку в ТОВ за новим законом? // *Юридична газета online* : сайт. 16.04.2018. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/yak-uspadkuvati-chastku-v-tov-za-novim-zakonom.html> (дата звернення: 19.10.2019).
9. Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» – нові можливості для бізнесу! // *AEQUO* : сайт. 18.06.2018. URL: https://aequo.ua/content/news/files/aequo_new_llc_law_faqs_ukr_18_may_2018_1529330736_ua.pdf (дата звернення: 19.10.2019).
10. Перелигіна-Ковальчук Г. С. Виділ ТОВ та ТДВ за новим законом: правові й організаційні аспекти // *RegioNews* : сайт. URL: <https://regionews.ua/publication/176960> (дата звернення: 19.10.2019).
11. Амброзьяк Н. Закон про ТОВ: що вам треба зробити? *Податки та бухгалтерський облік*. 2018. № 34. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2018/april/issue-34/article-36099.html> (дата звернення: 19.10.2019).
12. Смішко О. Статут ТОВ по-новому // ЛІГА.Блоги : сайт. 04.09.2018. URL: <https://blog.liga.net/user/asmishko/article/30950> (дата звернення: 19.10.2019).

Надійшла до редколегії 22.10.2019

ЛУКАШОВ Р. С. НОВЕЛЛЫ ЗАКОНА УКРАИНЫ «ОБ ОБЩЕСТВАХ С ОГРАНИЧЕННОЙ И ДОПОЛНИТЕЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТЬЮ»

Характеризуются новеллы в правовом регулировании создания и деятельности обществ с ограниченной ответственностью после вступления в силу Закона Украины «Об обществах с ограниченной и дополнительной ответственностью». Принятие данного законодательного акта обуславливает потребность анализа на доктринальном уровне целого ряда его норм, которые по-новому регламентируют деятельность ООО.

Сделан вывод о том, что процесс упорядочения корпоративного законодательства продолжается, а противоречия законодательного регулирования корпоративных отношений постепенно устраняются. Относительно новелл регулирования деятельности обществ с ограниченной ответственностью сделан акцент на положительных моментах Закона Украины «Об обществах с ограниченной и дополнительной ответственностью».

Ключевые слова: правовое регулирование, общество с ограниченной ответственностью, корпоративный договор, значительные сделки, корпоративное законодательство.

LUKASHOV R. S. THE NOVELTIES OF THE LAW OF UKRAINE "ON LIMITED LIABILITY AND ADDITIONAL LIABILITY COMPANIES"

One of the most common types of legal entities are companies, in particular, Limited Liability Companies, that allow to combine material and other resources of several participants and at the same time reduce the risk of entrepreneurial activity for each of them.

The article deals with the issue of the novelties in the legal regulation of the creation and activity of limited liability companies after the Law of Ukraine "On Limited Liability and Additional Liability Companies" act came into force. The adoption of this legislative act provides necessitates the analysis at the doctrinal level of a number of its rules, which regulate the activity of LLC in a new way.

It is noted that for a long time the legal regulation of the activity of this type of companies remained limited and outdated, which led to the emergence of corporate conflicts. It is concluded that the process of streamlining corporate legislation is steadily ongoing, and the contradictions in the legislative regulation of corporate relations are gradually being eliminated.

Regarding the novelties of regulation of the activity of limited liability companies, the author emphasizes the following positive aspects of the Law of Ukraine "On Limited Liability and Additional Liability Companies": the number of participants in the LLC was lifted; the concept of "corporate agreement" is fixed; the only reason for the establishment of the LLC is the decision of its founders; minimize the list of information that must be displayed in the charter of LLC; included in the Law of the provisions of Chapter V "Substantial and Interest-Related party transactions"; a special chapter was introduced, which regulates the issues of creation and termination of the LLC (Chapter VI "Separation and Termination of the Company"); provides for the appearance of a local act on the regulation of corporate relations in the LLC - the agreement on the termination of the company; the procedure for setting up one or more new partnerships by transferring to it (them) a part of the assets, liabilities and liabilities of an existing limited liability company is regulated in detail.

Key words: *legal regulation, limited liability company, corporate agreement, significant transactions, corporate law.*

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 342.951:351.74

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.4.13>

ВАЛЕРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ СОКУРЕНКО,

доктор юридичних наук, професор,

заслужений юрист України,

генерал поліції третього рангу,

Головне управління Національної поліції в Харківській області (начальник);

 <https://orcid.org/0000-0001-8923-5639>

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ «ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ В ОРГАНАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ», ПІДГОТОВЛЕНУ КАНДИДАТОМ ЮРИДИЧНИХ НАУК, ДОЦЕНТОМ КОСТЯНТИНОМ ЛЕОНІДОВИЧЕМ БУГАЙЧУКОМ¹

Виконання покладених на органи і підрозділи Національної поліції України завдань із надання поліцейських послуг у сферах забезпечення публічної безпеки та порядку, охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави, протидії злочинності неможливе без упорядкування внутрішніх управлінських і комунікаційних процесів у системі поліцейських органів і підрозділів, налагодження оптимальних процедур із виконання положень чинного законодавства та реалізації власних повноважень у вигляді здійснення стратегічного планування, розробки та прийняття управлінських рішень і контролю за їх виконанням, розбудови й удосконалення системи внутрішніх комунікацій, що становлять зміст правової категорії «публічне адміністрування».

Рамкові документи реформування правоохоронної системи держави, наприклад, Стратегія розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року, також наголошують на необхідності запровадження дієвих кроків розбудови й удосконалення правових та організаційних складових її діяльності стосовно:

- розроблення та впровадження єдиної електронної системи роботи з даними і матеріалами досудових розслідувань у партнерстві з органами прокуратури та судами (e-Case management system) для забезпечення безперервності і підзвітності проведення досудового розслідування;
- удосконалення механізмів подачі та розгляду скарг щодо порушень прав людини

працівниками Національної поліції, що передбачають демократичний цивільний контроль і доступ заявників до інформації про стан розгляду їх скарг;

- упровадження найкращих управлінських практик у системі Національної поліції та підтримки пілотних проектів, розумної децентралізації повноважень і відповідальності;
- розроблення критеріїв оцінки діяльності Національної поліції, побудови дієвої системи моніторингу та контролю за реалізацією закріплених повноважень;
- формування належних умов для ефективного прийняття рішень, ініціативності та мотивації персоналу;
- стимулювання керівників усіх рівнів до використання нових управлінських практик;
- розроблення ефективних підходів до оцінювання роботи персоналу та заохочення до підвищення її якості.

Вирішення зазначених питань, на нашу думку, потребує відповідного управлінського механізму, здатного впорядкувати суспільні відносини, що виникають стосовно виконання зазначених завдань, створення дієвої системи, здатної на високому рівні забезпечити права і свободи громадян, створити належні умови для ефективної роботи системи Національної поліції, підтримати організаційні заходи належним документальним та інформаційним забезпеченням.

Враховуючи викладене, а також велике значення належного виконання завдань, покладених на Національну поліцію, питання належної організації публічного адміністрування в її системі набувають особливої актуальності. Наведене підтверджує своєчасність виходу у світ рецензованої монографії, а отже, наукові здобутки, рекомендації та пропозиції автора

¹ Бугайчук К. Л. Публічне адміністрування в органах Національної поліції України : монографія / К. Л. Бугайчук. – Харків : Панов, 2019. – 575 с.

сприймаються як такі, що мають наукову новизну і заслуговують на позитивну оцінку.

Комплексний підхід до розгляду зазначених проблем наповнює дослідження багатьма елементами наукової новизни. Цікавою та слушною є позиція К. Л. Бугайчука щодо співвідношення понять «адміністративний менеджмент» і «публічне адміністрування». Він розглядає їх як певні системи управління внутрішніми процесами в державних органах (організаціях, установах), тобто вважає їх синонімами, точніше синонімічним ототожненням. Такий висновок автором зроблено на підставі того, що об'єктами як адміністративного менеджменту, так і публічного адміністрування вважаються: основні функції державного органу; організаційні відносини в державних органах (публічній адміністрації); внутрішні управлінські процедури (виконання рішень, ухвалення документів); організація забезпечення діяльності органу за окремими напрямками (кадровим, інформаційним, документальним); розробка й оптимізація організаційних структур тощо.

Вагомою є також думка автора про те, що як управлінський процес в органах Національної поліції публічне адміністрування складається з двох підсистем: керуючої (суб'єкти адміністрування) та керованої (об'єкти адміністрування). Суб'єктами адміністрування можуть бути як певні структурні підрозділи, так і їх керівники або уповноважені посадові особи, через дії яких названі підрозділи здійснюють владний керуючий вплив. Об'єктами адміністрування є підпорядковані суб'єктам управлінські структури, а також внутрішні управлінські суспільні відносини, що складаються в повсякденній професійній діяльності Національної поліції України. Разом із тим, безпосередніми об'єктами публічного адміністрування в органах Національної поліції України є: 1) організаційна структура Національної поліції; 2) внутрішні управлінські процедури, що виникають у системі Національної поліції України (стратегічне планування, вироблення та реалізація управлінських рішень, облік, контроль, аналіз поточної і перспективної діяльності); 3) організаційні відносини та взаємозв'язки між елементами системи Національної поліції (координація, субординація, розмежування повноважень тощо); 4) забезпечувальні процедури публічного адміністрування (нормативні, методичні, кадрові, інформаційні, документальні).

Заслужує на схвальну оцінку позиція К. Л. Бугайчука, що основними стадіями публічного адміністрування як процесу є аналіз,

планування (прогнозування, моделювання), організація, облік і контроль, оцінка результатів за видами основних функцій адміністрування. Забезпечення цих стадій супроводжується прийняттям певних управлінських рішень (виконанням функцій керівництва та розпорядництва), а також координуванням певних заходів, здійсненням комунікації й ужиттям заходів щодо мотивації виконавців (функція координації). У межах процесу публічного адміністрування в органах Національної поліції на певних його стадіях доцільно визначити такі операції: інформаційно-технічні, логіко-евристичні, адміністративні.

Погоджуємося з висновками автора, що управлінські рішення, які приймаються в процесі публічного адміністрування в органах Національної поліції, – це усвідомлене, владне волевиявлення компетентного суб'єкта адміністрування, яке є продуктом його розумово-творчої діяльності, прийняте на основі варіантного аналізу, у встановленому порядку з дотриманням відповідних строків і форми та спрямоване на виконання завдань і досягнення цілей діяльності системи Національної поліції, забезпечення її стабільності й органічного розвитку. Також погоджуємося із запропонованою класифікацією стадій прийняття управлінських рішень:

1) стадія діагностики й аналізу (виявлення проблемної ситуації (ситуацій), збір і обробка інформації, коригування ієрархії проблем, постановка цілей);

2) стадія розробки проєкту управлінського рішення (формулювання завдань, встановлення критеріїв і обмежень для змісту рішення, розробка альтернативних варіантів управлінських рішень);

3) стадія прийняття управлінського рішення (оцінка альтернативних проєктів управлінських рішень, вибір найбільш оптимального варіанту, затвердження й оформлення рішення);

4) стадія реалізації управлінського рішення та контроль за його виконанням (організація виконання рішення, контроль заходів щодо реалізації рішення, оцінка процесу виконання та досягнутих результатів).

Досить вдало К. Л. Бугайчук визначає сутність і зміст інформаційного забезпечення публічного адміністрування в органах Національної поліції, яке пропонує розуміти у двох аспектах:

– як сукупність даних (відомостей), виражених у будь-якій формі (електронній чи документальній), що містяться на матеріальних і електронних носіях (у тому числі в

комп'ютерних базах даних) або виражені в публічній формі, які необхідні для загальної організації та здійснення процесу публічного адміністрування в органах Національної поліції, а також для розробки, прийняття та виконання управлінських рішень;

– як процес діяльності уповноважених осіб (підрозділів), пов'язаний з пошуком, збором, накопиченням, зберіганням, обробкою, використанням і захистом інформації в системі Національної поліції, яка є основою здійснення публічного адміністрування, а також розробки, прийняття та виконання управлінських рішень.

Заслуговує на увагу визначення автором вимог, що висуваються до документів, які використовуються в процесі публічного адміністрування в органах Національної поліції України:

1) формалізованість – наявність у документі відповідних атрибутів і форми, встановлених для його окремих видів (заголовки, назва, номер, дата тощо);

2) ясність – обставини, за яких документ був створений, отриманий і використаний, повинні бути зрозумілі з документа (враховуючи відомості про те, частиною якого процесу адміністрування він є);

3) автентичність і релевантність – форма та зміст документа є такими, якими мають бути, він створений тим самим уповноваженим суб'єктом, належить саме до тих управлінських дій, для яких призначений;

4) достовірність – Документ вважається достовірним, якщо точно відображає факти, дані, події, які можливо перевірити;

5) логічність і структурованість – між елементами документа існують відповідні

зв'язки, які сприяють цілісності його структури та однозначному розумінню;

б) законність – відповідність форми, змісту, структури, атрибутів, порядку створення та роботи вимогам чинних нормативно-правових актів.

У монографії надано низку слушних пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення інституціональних та процедурних засад здійснення публічного адміністрування в органах Національної поліції України. Отримані результати дають можливість вирішити важливі завдання щодо розуміння сутності й особливостей функціонування системи Національної поліції України, а сформульовані висновки та пропозиції – вдосконалити правовий статус Національної поліції та здійснення внутрішньоорганізаційної діяльності її органів і підрозділів.

Необхідно також відзначити, що монографія підготовлена на високому професійному рівні, її структурна побудова є логічною та доцільною, що свідчить про виважений підхід до розкриття теми. Під час дослідження автор використовував не лише юридичну літературу і нормативно-правові акти, а й правозастосовну практику, що дозволило досягти високого ступеня обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у праці.

Монографія може бути використана як у навчальному процесі, так і у практичній діяльності Міністерства внутрішніх справ і Національної поліції України. Вона також буде корисною для всіх, хто цікавиться питаннями розбудови вітчизняної правоохоронної системи.

ДО УВАГИ АВТОРІВ НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРАВО І БЕЗПЕКА»

Знайомимо з членами редколегії

Безпалова Ольга Ігорівна, головний редактор журналу, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри поліцейської діяльності та публічного адміністрування факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57208739955>

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/J-7221-2016/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0003-2886-695X>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=huon6wcAAAAJ>

Шатрава Сергій Олександрович, заступник головного редактора журналу, доктор юридичних наук, професор, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем забезпечення діяльності поліції Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/G-8140-2019/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0002-7072-961X>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=iq53330AAAAJ>

Редактори рубрики «Національна безпека та права людини»

Бакумов Олександр Сергійович, кандидат юридичних наук, доцент, проректор Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57208863049>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0002-4003-1974>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=0iOKc54AAAAJ>

Гудзь Тетяна Іванівна, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57209687279>

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/J-7068-2016/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0002-6950-6136>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=eByw6IYAAAAJ>

Марчук Микола Іванович, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57208860449>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0002-0217-478X>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=LXPfvKkAAAAJ>

Россіхін Василь Васильович, доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, проректор з інноваційно-корпоративної роботи та адміністрування, заступник голови Вченої ради Харківського національного університету радіоелектроніки (Україна)

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/B-8663-2018/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0003-3423-8896>

Профіль у Google Академії – https://scholar.google.com/citations?user=_Ki4NSgAAAAJ

Редактори рубрики «Адміністративне право та поліцейстика»

Пчелін Віталій Борисович, доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного права та процесу факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/L-2114-2016/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0001-9540-9084>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=SaCwI3wAAAAJ>

Салманова Олена Юрійівна, доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри адміністративного права та процесу факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57205713598>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0002-6376-1160>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=JOjVJmQAAAAJ>

Сокуренко Валерій Васильович, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, начальник Головного управління Національної поліції в Харківській області (Україна)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57205147872>

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/B-9017-2018/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0001-8923-5639>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=q3BW1MwAAAAJ>

Редактори рубрики «Протидія злочинності та боротьба з корупцією»

Абламський Сергій Євгенович, кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210260080>

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/W-5094-2019/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0003-4716-3985>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=olrtIgUAAAAJ>

Ді Ронко Анна (Anna Di Ronco), доктор філософії в галузі кримінології, викладач кримінології на кафедрі соціології та заступник директора Центру кримінології Есекського університету (Великобританія)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203505027>

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/1655207/anna-di-ronco/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0001-7191-6161>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=2os--skAAAAJ>

Литвинов Олексій Миколайович, доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0003-2952-8258>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=UOOkfcUAAAAJ>

Марковська Анна (Anna Markovska), доктор філософії, керівник магістратури з кримінології, заступник декана факультету гуманітарних і соціальних наук Університету Англія Раскін (Сполучене Королівство)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55928777100>

Орлов Юрій Володимирович, доктор юридичних наук, професор кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0003-1981-0794>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=Xi0dUWgAAAAJ>

Серджи Анна (Anna Sergi), доктор філософії в галузі соціології та кримінології Есекського університету (Сполучене Королівство)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55834830800>

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/K-5571-2019/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0001-9995-117X>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=pllfz2sAAAAJ>

Стащак Микола Володимирович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності та розкриття злочинів факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57208739352>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0003-2517-0041>

Профіль у Google Академії – https://scholar.google.com/citations?user=uNKT_HQAAAAJ

Степанюк Руслан Леонтійович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики та судової експертології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210256775>

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/3273552/ruslan-stepaniuk/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0002-8201-4013>

Профіль у Google Академії – https://scholar.google.com/citations?user=O__AtYUAAAAJ

Шендрик Владислав Володимирович, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, завідувач кафедри оперативно-розшукової діяльності та розкриття злочинів факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210809707>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0002-8967-7223>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=YO7vi1oAAAAJ>

Ягер Матіаш (Matjaž Jager), доктор філософії, професор кримінології Інституту кримінології Люблянського університету (Словенія)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=27067643200>

Редактори рубрики «Емпіричне правознавство»

Бугайчук Костянтин Леонідович, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/I-5612-2016/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0003-2429-5010>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=yWMnC58AAAAAJ>

Ван Дайне Петрус (Van Duynе, Petrus C.; Petrus C. Van Duynе), доктор філософії, професор в Утрехтському університеті (Нідерланди)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=6603111596>

Клочко Маріанна Аркадіївна, доктор філософії в галузі соціології Університету штату Огайо (США)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=14066281600>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0003-4754-2838>

Росіхіна Галина Володимирівна, доктор юридичних наук, професор кафедри державно-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (Україна)

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/B-8673-2018/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0001-8436-049X>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=b7NBejkAAAAAJ>

Сердюк Олексій Олександрович, кандидат соціологічних наук, доцент, заступник завідувача науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56857350300>

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/I-5924-2016/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0002-5733-6432>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=PCSAAdYAAAAAJ>

Фон Лампе Клаус (Klaus von Lampe), доктор філософії в галузі кримінального права та кримінології Берлінської школи економіки та права (Німеччина)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=8564861300>

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/K-4472-2012/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0001-8706-3319>

Щербаковський Михайло Григорович, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210265021>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0002-8413-9311>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=GyWPjV4AAAAAJ>

Редактори рубрики «Юридична психологія»

Барко Вадим Іванович, доктор психологічних наук, професор, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії психологічного забезпечення Державного науково-дослідного інституту МВС України (Україна)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=6701347377>

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/Y-6884-2018/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0003-4962-0975>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=IZd0xqgAAAAAJ>

Євдокімова Олена Олександрівна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0003-4211-7277>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=--MpXdMAAAAAAJ>

Михайлишин Уляна Богданівна, доктор психологічних наук, завідувач кафедри психології Ужгородського національного університету (Україна)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57208076002>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=S3D-otsAAAAAJ>

Федоренко Олена Іванівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та психології факультету № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0003-4948-9524>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=iIsIEYMAAAAJ>

Швец Дмитро Володимирович, доктор юридичних наук, доцент, ректор Харківського національного університету внутрішніх справ

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57208484751>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=2V6hDowAAAAJ>

Шевченко Лариса Олександрівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0002-6117-9134>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=uCAqwmYAAAAJ>

Редактори рубрики «Реформування законодавства»

Джафарова Олена Вячеславівна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри поліцейської діяльності та публічного адміністрування факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57209693214>

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/AAG-1418-2019/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0003-4201-0218>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=VSV4kMEAAAAJ>

Мельник Костянтин Юрійович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри трудового та господарського права факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57208034072>

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/J-7829-2016/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0002-8960-0234>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=HxYfDbQAAAAJ>

Сторінка редакції

Запрошення до співпраці

Шановні автори та читачі нашого журналу!

Прагнучи подальшого вдосконалення нашої спільної з Вами діяльності, ми продовжуємо вести окремий розділ журналу, де ми роз'яснюємо окремі аспекти щодо порядку подання матеріалів для публікації, значимість виконання встановлених у журналі вимог, висвітлюватимемо ті зміни, що відбуваються в редакційній політиці видання. Тим самим ми сподіваємося на досягнення більшого порозуміння з Вами, що сприятиме покращенню якості публікацій за результатами Ваших досліджень і водночас просуванню журналу у світовому інформаційному просторі.

Нагадаємо, що повністю порядок подання матеріалів для публікації було опубліковано в 1-му та 2-му номерах журналу за 2018 рік, а в електронному вигляді його оприлюднено на сайті журналу в розділі «Інформація для авторів» за постійним посиланням (<http://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/information/authors>) у таких підрозділах: «Загальна інформація», «Рубрики журналу», «Періодичність видання», «Вимоги до подання», «Протидія плагіату», «Процедура рецензування», «Таблиця транслітерації», «Оформлення посилань», «Етика публікацій», «Зразок оформлення статті», «Вартість публікацій (редакційні збори)».

1. Ліцензія¹

Статті журналу «Право і безпека» поширюються на умовах Ліцензії Creative Commons Зазначення Авторства 4.0 Міжнародна (CC BY 4.0). Її умови (спрощений вигляд):

Можна вільно:

поширювати — копіювати і розповсюджувати матеріал у будь-якому вигляді чи форматі;

змінювати — реміксувати, трансформувати і брати матеріал за основу для будь-яких цілей, навіть комерційних.

Ліцензіар не може відкликати ці дозволи, поки Ви дотримуєтесь умов ліцензії;

на таких умовах:

зазначення авторства — Ви маєте вказати автора, розмістити посилання на ліцензію та вказати, чи було внесено зміни до твору. Ви можете зробити це у будь-який розумний спосіб, але так, щоб не створювати враження стосовно того, що ліцензіар підтримує чи схвалює Вас або Ваше використання твору;

без додаткових обмежень — Ви не можете висувати додаткові умови або застосувати технологічні засоби захисту, що обмежують права інших на дії, дозволені ліцензією.

Повідомлення

Ви можете не дотримуватись умов ліцензії в частині, що стосується частин матеріалу, котрі знаходяться у суспільному надбанні, або коли ваше використання дозволене застосовними виключеннями та обмеженнями авторського права.

Не надається жодних гарантій. Ліцензія може не надавати всіх дозволів, необхідних для вашого використання матеріалу. Наприклад, інші права, такі як право на зображення особи, на приватне життя або особисті немайнові права, можуть обмежувати ваші можливості використовувати матеріал.

2. ЗАХИСТ АВТОРСЬКИХ ПРАВ

Авторське право на наукові публікації завжди належить авторам. Ані журнал безпосередньо, ані Харківський національний університет внутрішніх справ як юридична особа – його засновник і видавець не претендують на таке право.

Журнал безпосередньо та Харківський національний університет внутрішніх справ як юридична особа – його засновник і видавець сприяють захисту порушених прав своїх

---

¹ <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.uk>.

авторів, пов'язаних із публікацією в журналі. Також Університет вживає попереджувальних заходів з метою недопущення опублікування в журналі матеріалів, які порушують принципи академічної доброчесності.

Журнал є виданням відкритого доступу, що означає, що всі публікації в повному обсязі безстроково розміщуються на його сайті відразу після виходу номера, доступ до них надається на безоплатній основі, якщо інше не обумовлено в ліцензійному договорі, що складається на вимогу автора.

Автори попереджаються про те, що:

– електронна копія журналу безоплатно розміщується на платформі «Наукова періодика України» в Національній бібліотеці України імені В.І.Вернадського НАН України та в Національному репозитарії академічних текстів у разі відкритого (без грифа обмеження) доступу електронних копій видання, а за умови розповсюдження за передплатою розміщується повний бібліографічний опис та анотації до статей у відповідних номерах видань для формування реєстру академічних текстів;

– статті, вміщені в журналі, безоплатно розміщуються у відкритому доступі на бібліотечному порталі Харківського національного університету внутрішніх справ, у репозитарії Університету (KhNUAIR) і в тих архівах відкритого доступу, в яких Університет зареєстрований;

– на веб-сайті періодичного видання можуть бути розміщені коментарі опублікованих матеріалів, надіслані читачами, а також рецензії на статті;

– у рамках заходів, які вживатимуться Університетом щодо включення видання до міжнародних наукометричних баз, репозитаріїв, каталогів тощо, усі опубліковані матеріали після виходу видання у світ за рішенням редакційної колегії можуть бути розміщені в мережі Інтернет згідно з вимогами цих баз, репозитаріїв, каталогів тощо.

Авторам дозволено розміщувати свої остаточні PDF-файли, які надаються журналом, на особистих сайтах або сайті своєї установи (організації), у профілях, в архівах тощо без порушення авторських прав інших осіб.

Авторське право на кожен випуск журналу в цілому як продукт видавничої діяльності належить видавцю.

3. Політика протидії плагіату

Для публікації в журналі приймаються лише оригінальні наукові статті, які містять нові наукові результати і не були опубліковані раніше. Як виняток, у спеціальному розділі можуть публікуватися рецензії на уже опубліковані праці або публікуватися оглядові чи науково-методичні матеріали, про що обов'язково зазначається в анотації до них.

Оригінальність наукових статей визначається насамперед тим, що робота не містить плагіату. Під **плагіатом** розуміють:

а) оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору (*Закон України «Про авторське право і суміжні права»*);

б) оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства (*поняття академічного плагіату, закріплене в Законі України «Про освіту»*).

Перевірки на наявність ознак плагіату в поданих для опублікування роботах організуються редколегією журналу і здійснюються:

а) шляхом виявлення текстових запозичень у представлених рукописах з використанням програмного забезпечення Unicheck, Strikeplagiatism чи іншого і подальшої оцінки отриманих результатів відповідальними особами (спеціалістами-експертами);

б) під час рецензування статей.

Плагіат є недопустимим. Рукописи, в яких виявлено плагіат або текстові запозичення без посилань на першоджерело, відхиляються редакційною колегією назавжди чи до усунення недоліків. З метою запобігання плагіату науковці повинні виконувати такі мінімальні **рекомендації Міністерства освіти і науки України:**

1. Будь-який текстовий фрагмент обсягом від речення і більше, відтворений в тексті наукової роботи без змін, з незначними змінами або в перекладі з іншого джерела, обов'язково має супроводжуватися посиланням на це джерело. Винятки допускаються лише для стандартних текстових кліше, які не мають авторства та/чи є загальноновживаними.

2. Якщо перефразування чи довільний переказ у тексті наукової роботи тексту іншого автора (інших авторів) займає більше одного абзацу, посилання (бібліографічне та/або текстуальне) на відповідній текст та/або його автора (авторів) має міститися щонайменше один раз у кожному абзаці наукової роботи, крім абзаців, що повністю складаються з формул, а також нумерованих та маркованих списків (в останньому разі допускається подати одне посилання наприкінці списку).

3. Якщо цитата з певного джерела наводиться за першоджерелом, в тексті наукової роботи має бути наведено посилання на першоджерело. Якщо цитата наводиться не за першоджерелом, в тексті наукової роботи має бути наведено посилання на безпосереднє джерело посилання («цитуються за: _____»).

4. Будь-яка наведена в тексті наукової роботи науково-технічна інформація має супроводжуватися чітким вказуванням на джерело, з якого взята ця інформація. Винятки припускаються лише для загальновідомої інформації, визнаної всією спільнотою фахівців відповідного профілю. У разі використання в науковій роботі *тексту нормативно-правового акта* достатньо зазначити його назву, дату ухвалення та, за наявності, дату ухвалення останніх змін до нього або нової редакції.

Автори попереджаються, що вони несуть повну персональну цивільну відповідальність за автентичність змісту статей. Журнал може нести адміністративну відповідальність у порядку, визначеному щодо наукових фахових видань України, а також інші види відповідальності. З метою недопущення цього недобросовісні автори також попереджаються про те, що в разі сплати ними відповідного внеску за опублікування матеріалів такий внесок може бути повернутий лише частково, у розмірі 50 відсотків платежу за опублікування.

Додаткову інформацію з питань протидії плагіату в публікаціях журналу можна знайти на сайті видання.

4. ІНФОРМАЦІЯ ЩОДО ПРОЦЕДУР РЕЦЕНЗУВАННЯ

Матеріали, що надійшли до редколегії, вивчаються відповідальним членом редколегії, після чого направляються рецензенту для сліпого рецензування разом із висновком за результатами перевірки на наявність текстових запозичень.

Рішення про подальшу долю поданих матеріалів за результатами першого сліпого рецензування приймає відповідальний член редколегії. Статтю може бути прийнято, направлено автору на доопрацювання чи відхилено. За необхідності може бути здійснено додаткове зовнішнє рецензування (друге сліпе рецензування) чи рецензування членом редколегії.

Остаточне рішення про включення публікації до матеріалів чергового номера ухвалює редакційна колегія.

Інформацію про проходження відповідних процедур автор отримує через сервіси сайту на платформі OJS.

5. СТРУКТУРА ОСНОВНОГО ТЕКСТУ СТАТЕЙ

Структура тексту **оригінальної статті** як **теоретико-практичного дослідження** має містити такі елементи, назви яких виділяють на початку жирним шрифтом:

5.1. Постановка проблеми – постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

5.2. Стан дослідження проблеми – аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; *простий перелік прізвищ науковців не допускається*;

5.3. Мета і завдання дослідження – формулювання мети, цілей статті (постановка завдання); *метою дослідження не може бути дослідження саме по собі, має бути вказано на досягнення певного наукового результату, який буде отримано в процесі дослідження;*

5.4. Наукова новизна дослідження – нові знання, які планується отримати під час цього дослідження;

5.5. Виклад основного матеріалу – виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

5.6. Висновки – висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі; *вони мають бути органічно пов'язаними з назвою, метою та завданнями, проголошеною новизною дослідження.*

Експериментальне дослідження повинне мати частково інші елементи замість Викладу основного матеріалу, а саме: **Матеріали та методи досліджень, Результати досліджень, Обговорення результатів.**

Структура тексту **оглядової статті** може бути іншою.

Редагування *С. С. Тарасової, М. В. Цветкової-Верніченко, Т. Д. Мельник*
Внесення правок *С. В. Гончарук, Ю. І. Гекової*
Комп'ютерне верстання *А. О. Зозулі*
Переклад анотацій англійською *Л. О. Осятинської*
Дизайн обкладинки *Н. М. Круглик, І. В. Зозулі, П. О. Білоуса, І. Є. Єсіної*

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23376-13216 ПР від 24.05.2018.

Підписано до друку 24.12.2019. Формат 60x84/8.
Ум. друк. арк. 12,6. Тираж 50 прим. Зам. № 2019-40.

Адреса редакції, видавця та виготовлювача:
Харківський національний університет внутрішніх справ
просп. Льва Ландау, 27, Харків, 61080;
тел. (057) 73-98-168, факс (057) 73-98-181;
адреса електронної пошти: pb.hnuvs@ukr.net; сайт: <http://pb.univd.edu.ua>.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.